

М Э К Т Э Б

К И Т А Б Х А Н А С Ы

М. Э. САБИР

СЕЧИЛМИШ
ЭСӘРЛӘРИ

МӘҚТӘБ КИТАБХАНАСЫ

МИРЗӘ ӘЛӘКБӘР
САБИР

СЕЧИЛМИШ
ӘСӘРЛӘРИ

«МААРИФ» НӘШРИЙЛАТЫ
Бакы — 1976

C (As)
C 13

Тәртіб еденин вә шарыларин мүэллифи:
Мемед Мемінедовдур

Әлжазасына проф. Әзиз Мирәхмәдов
Рә'ј вермисидир.

© «Маориғ» пәшрийжаты, 1976.

7-6-3
М-652 - 184-76

ТӘРТИБЧИДӘН

«Мәктәб китабханасы» серијасындан бурахылан бу китаба Сабир ирсинин мүһүм биғ гисми, әсасен сатирик ше'рләр дахил едилмишdir. Эсәрләр сечиләркән мәктәб програмлары вә дәрслекләр, шаирин јарадычылығынын тәдриси илә әлагәдар мәсәләләр, набелә мәктәблиләрин мараг даирәси нәзәрә алышындырып.

«Сечилмиш әсәрләр» М. Э. Сабирин 1962—1965-чи илләрдә Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасы Нәширјаты тәрәфиндән бурахылмыш үччилдлији әсасында чап олунур. Китаб Сабир јарадычылығынын идеја-мөвзу, бәдии сәнәткарлыг чәһәтдән инкишафыны ајдын тәсеввүр етмәк үчүн әсәрләрни јазылма вә нәшри тарихләри әса-сында тәртиб олунмушdur.

Мәтнә шәрһләр јазылмышдыр. Ѝәмин шәрһләрдә Сабирин һәјат вә јарадычылығынын изаһа еһтијачы олан бир сыра чәһәтләри, мәтиндәки ајры-ајры ифадәләр, терминләр, тарихи һадисәләр вә с. һаггында мә'lumat ве-рилир.

Эсәрләрин дил вә үслуб хүсусијәтләри сахланылмышдыр. Ше'рләрни адларындакы гарышыглығы, ejni әсәрини мұхтәлиф китабларда мұхтәлиф адларла нәшр олундуғу-ну нәзәрә алараг, јалиныз шаирин өзү тәрәфиндән гојулан хүсуси сәрлөвһәләр сахланылмыш, илк мәнбәләрдә сәрлөвһәсиз дәрч едилмиш әсәрләрни исә илк мисралары квадрат мә'tәризә ичинде сәрлөвһә кими верилмишdir.

Мәктәблиләрин китабдан истифадә етмәснин асан-лашдырмаг вә Сабир әсәрләринин идеја-мәзмунунун да-ха дәриндән өјрәнилмәси үчүн чәтин сөзләрин лүгәти мә'насы һәр сәһиғәнин чыхышында верилмишdir. Бурада бә'зи сөзләрни үмуми лүгәтләрлә уյушмајан јени, әlavә мә'налары Сабир сатира дилинин хүсусијәтләрни-дән ирән кәлир.

МУСЕЛМАН ВӘ ЕРМӘНИ ВӘТӘНДАШЛАРЫМЫЗА

Әсримиз хәниш едәркән иттифагу иттиһад¹,
Чүмләмиз әминијјәт² ичрә алмаг истәркән мурад,
Бејниңиздә³ јох икән бир күнә⁴ әсбаби-тәзәд⁵,
Бу вәтән өвладинә ариз олуб⁶ бүгэзү⁷ инаад,
Мұслиманнан өрмәниләр бејнишә дүшду фәсад,
Јохму бир саһибницајәт,⁸ јохму бир әһли-рәшад?⁹!

Еj сүхәндапан,¹⁰ бу күнләр бир һидајәт вәгтиди!
Үлфәту¹¹ үнсијјәтә даир хитабәт¹² вәгтиди!

Ики јолдаш, иккі гоншу бир вәтәндә һәмдијар,
Әсрләрчә өмр едиб, сүлһ ичрә булмушкән гәрар,
Фитиєни-иблиси-мәл'үн¹³ олду накәһ¹⁴ ашикар...
Көр чәһаләтдән нә шәклә дүшду вәз'и¹⁵-рузикар!
Гәтлү гарәт бишумару¹⁶ шәһрү гәрјә¹⁷ таримар...
Әл'әман¹⁸, бу фитиәјә чарә гыл, ej пәрвәрдикар!

¹ Иттиһад — бирлик, иттифаг.

² Әминијјәт — архәйыныг, әмин-әмандыг.

³ Бејни — ара; бејниңиздә — арамызда.

⁴ Күнә — нен, чүр, тәрә.

⁵ Әсбаби-тәзәд — зиддијәт сәбәбләри,

⁶ Ариз олмаг — үз вермәк, баш вермәк.

⁷ Бүгэз — әдавәт, кин.

⁸ Саһибницајәт — дөгрү юл ахтаран.

⁹ Әһли-рәшад — халғы дөгрү юла јөнәлдәнләр.

¹⁰ Сүхәндапан — сөзбилиләр, ағыллы адамлар.

¹¹ Үлфәт — меңрибанлыг, достлуг.

¹² Хитабәт — натиглик, халға мүрачинәт.

¹³ Фитиєни-иблиси-мәл'үн — лә'нәтә кәлиниш иблисия

фитнәси.

¹⁴ Накәһ (пакәһ) — көзләнмәдән, бирдән, гәфиңдән.

¹⁵ Вәз' — вәзијјәт, һал, һәрәкәт.

¹⁶ Бишумар — һәddән чох, сајсыз-һесабсыз.

¹⁷ Гәрјә — бејүк кәнд.

¹⁸ Әл'әман — көмәк един, амандыр.

Еј сүхәндاناң, бу күнләр бир һидајәт вәгтидири!
Үлфәтү үнсијјәтә даир хитабәт вәгтидири!

Фитнәләр ким, фаш олур¹⁹, билмәм нә һаләтдән төрәр,
Әгл бавәр еjlәmәz²⁰ ким, адәмијјәтдән төрәр,
Мұслимијјәтдән²¹ вә јахуд ермәнијјәтдән²² төрәр,
Шүбһә јохдур, чәhlдәи, јаники гәфләтдән төрәр,
Бу мүсібәтләр бүтүн бүғзү әдавәтдән төрәр,
Бу әдавәт мүтләга һали-зәлаләтдән²³ төрәр;

Еј сүхәнданаң, бу күнләр бир һидајәт вәгтидири!
Үлфәтү үнсијјәтә даир хитабәт вәгтидири!

Нәгги хәлгә билдириб, дәф'и-зәлаләт етмәли.
Күн кими табан едиб²⁴, памали-зүлмәт етмәли²⁵,
Набәча²⁶ бу шиләрин дәф'индә геjrәт етмәли,
Хатири-мүғбәррәт²⁷ рәф'и-кудурәт²⁸ етмәли,
Чарәсази-сүлһ²⁹ олуб дәф'и-хүсумәт³⁰ етмәли,
Сабира, бејнәлмиләл тәдбири-үлфәт етмәли!

Еј сүхәнданаң, бу күнләр бир һидајәт вәгтидири!
Үлфәтү үнсијјәтә даир хитабәт вәгтидири!

¹⁹ Фаш олмаг — ачылмаг, үзэ чыхмаг.

²⁰ Бавәр етмәк — инаимаг.

²¹ Мұслимијјәт — мұсәлманлыг.

²² Ермәнијјәт — ермәнилик.

²³ Зәлаләт — дүз јолдац аэма.

²⁴ Табан етмәк — ишыгланырмаг.

²⁵ Памали-зүлмәт етмәк — ғаранилышы јох етмәк.

²⁶ Набәча — јерсиз, лүзүмсуз.

²⁷ Хатири-мүғбәр — иичидилмеш гәлб.

²⁸ Рәф'и-кудурәт — гәм-гүссәни дағытма.

²⁹ Чарәсази-сүлһ олмаг — барышыға јол тапмаг.

³⁰ Дәф'и-хүсумәт — дүшмәнчилиji арадан галдырма.

БИР МӘЧЛИСДӘ ОН ИКИ КИШИНИН СӨҮБӘТИ

В ә к и л

Һәгсизә һәгли дејиб, бир чох құнаңа батышам.

Һ ә к и м

Дәрди тәшхис¹ етмәјиб, гөвм-әгрәба ағлатышам.

Т а ч и р

Мән һәлал илә һәрамы бир-биринә ғатышам.

Р ө в з ә х а н

Үммәтиң пулун алыб, мән кәзләрин ислатышам.

Д ә р в и ш

Нердә булсам сог² ачыб, мин-мин жалан сөз сатышам.

С о ф и

Рузу шәб³ һәг-һәг дејиб, мән һәр кәси ојнатышам.

М о л л а

Күндә бир фитва вериб, мәхлугу чох алдатышам.

Е л м

Гәт'и-үммид⁴ етмишәм, јексәр⁵ бу гөвми атышам.

Ч ә һ л

Ортада кејф еjlәјиб, мән һәм мәрамә чатышам.

¹ Тәшхис — хәстәлигин иевүнү дүзкүп мүәјжән стмә, диагноз.

² Сог (совг) — базар, мејдан.

³ Рузу шәб — кечә-кундүз.

⁴ Гәт'и-үммид — үмидиң кәсмә, әл үзмә.

⁵ Јексәр — башдан-баша, бүсбүтүп, тамамнлә.

Ш а и р

Бүлбүлә, ешгә, күлә даир јалан фырлатышам.

Ә в а м

Анламам һәркиз, чәһаләт бәстәрлиндә⁶ јатышам.

Г ә з е т ә ч и

Мән чәридәм⁷ долмаг үчүн мәтләби узатышам.

⁶ Бәстәр — јорған-дешәк.

⁷ Чәридә — гәзет.

[МИЛЛӘТ НЕЧӘ ТАРАЧ ОЛУР-ОЛСУН, НӘ ИШИМ ВАР?]

Милләт нечә тараб олур-олсун, нә ишим вар?!
Дүшмәнләрә мөһтәч олур-олсун, нә ишим вар?!
Гој мән тох олум, өзкәләр илә иәди карим,
Дүнијаву чанан ач олур-олсун, нә ишим вар?!

Сәс салма, јатанлар аյылар, гој һәлә јатсын,
Јатышлары разы дејнләм кимсә ојатсын,
Тәк-тәк айлан варса да, һәг дадымча чатсын,
Мән салим¹ олум, чүмлә чанан батса да, батсын;
Милләт нечә тараб олур-олсун, нә ишим вар?!

Салма јадым сөһбәти-тарихи-чәһани,
Әjjами-сәләфдән² демә сөз бир дә, филани,
Һал³ исә кәтир мејл еләјим долманы, пани,⁴
Мүстәгбәли⁵ көрмәк нә кәрәк, өмрдү фани;
Милләт нечә тараб олур-олсун, нә ишим вар?!

Өвлади-вәтән гој һәлә аварә долансын,
Чиркаби-сәфаләтлә эли, башы булансын,
Дул өврәт исә саилә⁶ олсун, ода јансын,
Анчаг мәним авазеји-шә'ним⁷ учалансын;
Милләт нечә тараб олур-олсун, нә ишим вар?!

Һәр милләт едир сәфиеји-дүнијадә⁸ тәрәгги,
Еjlәр һәрә бир мәнзили-мә'вадә тәрәгги,
Јорған-дөшәјимдә дүшә кәр јадә тәрәгги,
Биз дә едәрик аләми-ре'јадә тәрәгги;
Милләт нечә тараб олур-олсун, нә ишим вар?!

¹ Салим — саг, саламат.

² Эjjами-сәләф — кечмиш заманлар.

³ Һал — инди, бу күн.

⁴ Нани — чөрәк.

⁵ Мүстәгбәл — кәләчәк.

⁶ Саилә — диләнчи гадын.

⁷ Авазеји-шә'ни — шөһрәт, ад-сан сәдасы.

⁸ Сәфији-дүнија — јер үзү.

[ОЛ КҮН КИ СӘНӘ ХАЛИГ ЕДӘР ЛҮТФ БИР ӨВЛАД]

Ол күн ки сәнә халиг едәр лүтф бир өвлад,
Олсун үрәйин шад!

Тә'ин елә чиндары ки, етсин она имдәд,
Та дәјмәјә һәмзәд¹;

Сағдан сола, солдан саға сал бојнуна һејкәл²,
Гој чинни мәэттәл;

Мин күнә тилисматә³ тутуб еjlә мүгәффәл⁴,
Кәздир ону әл-әл;

Кәр дәјсә совуг, санчыланыб олса да бимар⁵,
Һөкм ет кәлә чиндар;

Көстәрмә тәбибә о чијәркушәни⁶ зинһар⁷,
Гојма ола мурдар;

Ағларса ушаг дәрдинни ахтарма дәвасын,
Анчаг сөј анасын;

Горхузсун о да дамдабача илә чағасын,
Кәссин дә сәдасын;

Өркәт она, әлбәттә, өзүн бир нечә мөвһүм⁸,
Мәһдуд ола мә'сум;

Бу сајәдә өмр еjlәjә дүнјадә о мәзлум,
Һәр һаләти мәэмум⁹;

Тәк-тәк дил ачанды она тә'лим елә һәдјан,
Һәм олма пешиман;

Билдири онда мин дүрлү гәбәһәтләри һәр ан,
Алсын әлә үиван;

Он јаша јетинчә ушағын еjlәмә гәфләт,
Гандыр нечә бид'әт¹⁰;

Та он бешә јетдикчә тапа ишдә мәһарәт,
Һәм еjlәjә адәт;

Көндәрмә ону мәктәбә, дәнк еjlәмә башын,
Төкмә үзә јашын;

¹ Һәмзәд — звамларын инамынча, ушаг доғуланда онула бәрабәр доғулан чин; куја о, һәр ваҳт ушаға зијан вурмага чалышыр.

² Һејкәл — чиндән, һәмзаддан вә бәдиәзәрдән горумаг үчүн ушагларын бојнуна асылан дуалы, мунчуглу асғы.

³ Тилисмат — тилсимлә, чаду, сеһр кини јалән ишләрлә бир адамын инни мүшкүлә салмаг хәјаллары.

⁴ Мүгәффәл — гыфылланыш; чадуја, тилсимә салыныш.

⁵ Бимар — хәстә, азарлы.

⁶ Чијәркушә — эзиз бала, истәкли өвлад.

⁷ Зинһар — аман, сиңијатлы ол, чәкин.

⁸ Мөвһүм — баш хәјал, јалан тәсәввүр.

⁹ Мәэмум — ejibli, данлаглы, мәзәммәтли.

¹⁰ Бид'әт — јенилик; дингәлејине һәрәкәт.

Һәр фәнд вә биҹликлә едәр кәсб мәашын¹¹,
 Сахлар өзү башын;
 Раһәт иәјә лазым едә дүнијадә мәнишәт,
 Гулдуручулуг өркәт;
 Таинки гумар ојнаја, гәтлә ејләјә, гарәт,
 Хошдур белә сәи'т;
 Дүнијаны сојуб, ејләјә һәр күн сәни хүрсәнд¹²,
 Сағол, белә фәрзәнд¹³!
 Евдә тапылыр имди дәхи чај, плов, гәнд.
 Кимдир сәнә манәнд?¹⁴
 Накәһ алыныб һәбсә, дутарса сәни вәһшәт¹⁵,
 Вер һакимә рүшвәт;
 Сат вар-јохуну, адвогата вер нечә хәл'әт¹⁶,
 Пуч ол һәлә-һәлбәт;
 Ахырда олуб һәсрәти-дидари-чәмали¹⁷,
 Гал кисәси хали¹⁸;
 Галдыгда оғулсуз дәхи тез башла сұали¹⁹,
 Ал визрү вәбали²⁰;
 Тап ризги-һәлали²¹,
 Ај башы бәлали,
 Йығ дәјмиши, кали,
 Олмаз охумагдан
 Тапмаг бу чәлали!..

¹¹ Мәаш — доланаҹаг, јашајыш.

¹² Хүрсәнд — разы салма, гане стмә.

¹³ Фәрзәнд — әвләд, оғул.

¹⁴ Манәнд — бәйзәр, бәрабәр олан, тај.

¹⁵ Вәһшәт — горху, дәһшәт.

¹⁶ Хәл'әт — рүшвәт.

¹⁷ Һәсрәти-дидари-чәмал — үэүшү көрмәјэ һәсрәт галма.

¹⁸ Хали — бош.

¹⁹ Сұал — диләнмә, диләнчилик.

²⁰ Визрү вәбали — күшәһ, мәс'улијәт; вичдан ләкәси.

²¹ Ризги-һәлали — һалал чөрәк; азугә, рузп.

[БИЛМЭМ НЭ КӨРҮБДҮР БИЗИМ ОГЛАН ОХУМАГДАН?!]

Билмэм нэ көрүбдүр бизим оглан охумагдан?!

Дэнк олду гулағым!

Журнал, гээгэй таңында хөдөлжин охумагдан

Инчэлди ушағым!

Эглийн апарыб бэс ки, баҳыр күндэ гэрээ,

Ja rəb, nə həməgət!

Сөз етмəз əсəр, чарə галыб имди дуајэ,

Тəдбиr елə, əvrət!

Лə'нəт сənə, ифритə, сənиндиr бу чəналəт,

Етдин нə хəјанəт!

Сəндəн тəрəнибdiр бизим евдə белə бид'эт,

Ej maјeji-hiјlət²!

Дутсун чөрəјүм көзлəрини ағу гарасын.

Ej həmсəri³-bədxaһ!

Һаша, ода јахмаз ана истəкли баласын,

Кəssin сənii аллаһ!

Бу тиfли охутмаглыға етдин мəни тəргиb⁴,

Һəп ejlədin ifva⁵.

Имди шəди фикрин? Ишиимиз олду бу тəркиб,

Jox ҹарəси əсла.

Һejhət ки, тəдбиr ола бу ханəхəрабə⁶,

Zail олуб əгли.

Дəрсə, гəзетə, мəктəбə, журналə, китабə

Maил олуб əгли.

Јыхдын евими, ejlədin өвлəдымы заје,

Иш кечди мəhəлдən⁷.

Мəн анламырам елм нəдир, ja ки сəнаје,

Zarəm бу əмəлдən!

Истəрдим о да мəн кими бир hərmətə чатсын,

Düniјадə долансын;

Ta гол күчүнə малик олуб шəһrətə чатсын,

Azadə долансын;

Bir wəgtidir имди ки, олуб Rüstəmi-dəvran,

Bir ad газанајды;

¹ Һəmagət — ахмаглыг.

² Maјeji-hiјlət — hiјlə, мəkr мајасы.

³ Һəmсər — həjat ѡлдашы, арвад.

⁴ Тəргиb — rəqbetləndirme, həvəsləndirme.

⁵ Ifva — аздырма, ѡлдан чыхартма.

⁶ Xanəхərab — сиң дағылмыш, бəдбəхт.

⁷ Məhəl — бир шeјин ѹери, вахты, гајdasы.

Гарәтләр едиб таки тапајды сәрү саман⁸,
 Бир шеј дә ганајды.
 Пуч еjlәдни, өврәт, бу көзәл, садә чәвани!
 Дилбилмәз огүл, вай!
 Рәнки саралыб, галмыјыб әсла јары чани,
 Бир күлмәз огул, вай!
 Ах, нахәләф оглум, нә чәтии мәшгә дүшүбсән,
 Еј каш, усанајды!
 Гулдурулуга јох, елмә тәрәф ешгә дүшүбсән,
 Бу гүбһү⁹ ганајды!
 Еј шури-дүчешмим¹⁰, охумагдан һәзәр¹¹ ejlә.
 Салең вәләд¹² ол, кәл!
 Ат мии, һүнәр өјрәш, мәни дә бәхтәвәр ejlә,
 Ишдә бәләд ол, кәл!
 Бәсdir охудун, аз ғала чаныи тәләф олду,
 Бу кардән¹³ әл чәк!
 Јазмаг, охумаг башына әнкәл-кәләф олду,
 Әш'ардән әл чәк!
 Мин елм охујуб сөз биләсән һәрмәтии олмаз
 Бу дари-чәһанда¹⁴;
 Сөз бәһринә¹⁵ көвһәр оласан гијмәтии олмаз
 Хасә бу зәманда.
 Јох, јох, бахырам фикринә, сәндән огул олмаз,
 Чаныи бәчәһәннәм!
 Мырт-мырт охумагдан, киши, бир ган ки, пул олмаз!
 Мыртылда дәмадәм,
 Гыл елм фәраһәм¹⁶,
 Ол гүссәјә һәмдәм;
 Өмрүн олачаг кәм,
 Дүшмән сәнә аләм!..

⁸ Сәрү саман — вар-лөвләт, мал-мүлк.

⁹ Гүбһү — пис иш, чиркни һәрәкәт, бәд әмәл.

¹⁰ Нур и-дүчешмим — икни көзүмүн ишигы.

¹¹ Һәзәр — горху, чәкинмә.

¹² Салең вәләд — дин, шәриәт тәләбләринә садиг огул.

¹³ Кар — иш, һәрәкәт, әмәл.

¹⁴ Дари-чәһан — јер үзү, дүнија.

¹⁵ Бәһр — дәнииз, дәрја.

¹⁶ Фәраһәм — јыгма, топлама, мәнимсәмә.

ГОЧАЛЫГДАН ШИКАЈЭТ

Әфсүс гочалдым, ағачым дүшдү әлимдән,
Сәд һејф чөванилыг!
Зә'ф¹ еjlәди ачиz мәни, галдым әмәлимдән,
Чәкдим нә зијанлыг!
Салдыгча чөванилыгда кечән күnlәри јадә
Дәрдим олур он гат!
Ja рәб, јетәрәм бир дә ми дүнјадә мурадә?
Hejhat вә hejhat!
Саггал ағарыб, бел бүкүлүб, динmә филани!
Өвгатым олуб тәлх;
Өврәт дә jaхыр саггалыма күндә һәнани,
«Риши-ки бәрәнк әлх...»²
Јад олсун о күnlәр ки, мурадымча кәзәрдим
Сазәндә уруғнан³;
Мин ачизу бичарәләрин башын әзәрдим
Силлә, јумуруғиан.
Бу сајәдә һәр ләhзә едиb сә'jү тәлаши.
Сәрвәт газанардым;
Тәһсил еләjiб гол күчүнә әмри-мәаши⁴,
Девләт газанардым.
Ә'залар исә сүст олуб имди гочалыгдан,
Бир дадрәсим⁵ јох!
Көрмәэмисән әһвалымы, дүшдүм учалыгдан,
Фәрјадрәсим⁶ јох;
Һеч јердә сәсим јох,
Кәскин нәфәсим јох,
Фикримди чөванилыг,
Башга һәвәсим јох!..

¹ Зә'ф — зәнфлик, күчсүзлүк.

² «Риши-ки бәрәнк әлх» — саггал ки, һәнајә, рәпкә мән-тач олду, иш фырыгдыр.

³ Уруғ — дәстә.

⁴ Эмри-мәаш — мәншәт иши, долзачаг васитәси.

⁵ Да дәс — көмәкчи, дәда чатая.

⁶ Фәрјадрәс — фәрјада чатан, көмәјә кәлән.

БАҚЫ ФӘЛӘЛӘРИНІ

Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-ииссан едир имди.

Олмаз бу ки һәр әмрә дәхаләт¹ едә фә'лә,
Дөвләтли олан јердә чесарәт едә фә'лә,
Асудә нағас чәкмәјә һаләт едә фә'лә,
Јаники һүгуг үстә әдавәт едә фә'лә...

Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-ииссан едир имди.

Фә'лә, мәнә бир сөjlә, иәдән һөрмәтин олсун?
Ахыр на сәбәп сөз демәjә гүдрәтиң олсун?
Әл чәк, бала, дөвләтлиләрә хидмәтин олсун,
Аз-чох сәнә вердикләринә миннәтин олсун!..

Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-ииссан едир имди.

Дөвләтли, амандыр, өзүнү салма бәлајә,
Фә'лә сөзу һәgg олса да, баҳма о сәдајә,
Јол вермә нағас чәкмәјә һәркиз фүгәраjә,
Өз шә'нини пуч еjlәмә һәр бисәрү паjә!.²

Бу, чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-ииссан едир имди.

Алданма, фәгириң оламаз әгли, зәкасы,
Чүн јохдур опук сән кими пакизә либасы,
Јох сәрвәти, јох дөвләти, јох шалы, әбасы³,
Вар көһнә чухасы, дәхи бир тәкчә гәбасы...⁴

Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-ииссан едир имди.

¹ Дәхаләт — бир ишә гарышма, мұдахилә етмә.

² Бисәрүпә — башсыз-ајагсыз; авара.

³ Эбә — руhaniләрин кејдикләрең узун палтар.

⁴ Гәба — архалыг.

Истәрсән әкәр олмаға асудә чәһанда,
Та олмајасан гәмләрә алудә чәһанда —
Фә'lә үзүнә баҳма бу биһудә⁶ чәһанда,
Өз фикрини чәк, ол дәхি фәрсудә⁷ чәһанда...
Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'lә дә өзүн дахили-инсан едир имди.

Көр милләтинин дәрдини, ахтарма дәвасын,
Әл чәкмә јетнишина, кәсмә сәдасын,
Зинһар гојуб дәһрдә⁷ бир хејр бинасын
Јад еjlәмә, шад еjlәмә милләт фүгәрасын...
Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'lә дә өзүн дахили-инсан едир имди.

⁶ Биһудә — бош, әбес; фајдасыз.

⁷ Фәрсудә — эскимиш, солmuş, позулмуш.

⁷ Дәһр — дүнja, зәм; дөвр, эср.

[ЧЭҮД ЕЈЛЭ, СЭН АНЧАГ НЭЗЭРИ-ХЭЛГДЭ ПЛА ОЛ]

Чэйд еjlэ, сэн анчаг нэээри-хэлгдэ¹ пак оа,
Мэхлугу инаандыр;
Хасијэтин од олса да, этвардэ² хак ол,
Сөк аләми, јандыр;
Хэлгийн нэээрин чэлб елэ гуршагэ, гэбајэ,
Мэчлуби-үүжү³ ол;
Һэр һијлэвү бичликлэ кир, элбэттэ, эбајэ,
Иманэ сутун ол;
Сэ'j ejlэ ки, саггал узаныб үч чэрэк олсун,
Папаг она нисбет;
Гуршаг да, билирсэн ки, он аршын кэрэк олсун,
Тэфсилэ нэ һачэт...
Гојма јерэ тэсбиинин, эл чээмэ дуадэн,
Өврад⁴ оху дайм;
Мэчлисдэ чакиб дут өзүнү, ол нүчэбадэн⁵,
Сөз сөjlэ мулажим;
Иштэ ҝејинниб мэзһэби, иманы бүрүндүн,
Пэк мөһтэрэм олдун;
Инди нэээри-хэлгдэ сэн пак көрүндүн,
Эһли-кэрэм олдун;
Башдан-ајаға өмнү өман олду вүчудун,
Зөһд⁶ илэ битишдин;
Нолмаг дилэјирдинсэ, һеман олду вүчудун,
Мэгсудэ јетишдин!
Вэгт олду ки, имди едэсэн аләми талан,
Дут, гојма гачаны!
Некм имди сәниидир, дэхи чэк ишлэрэ саман,
Жыг мүшкүл ачаны;

¹ Нэээри-хэлг — халгын көзү.

² Этвар — һал, эда, һэрэкт тэрэн.

³ Мэчлуби-үүжү — нэээрлэри чэлб стмэ.

⁴ Өврад — тэkrарларла сөjlэнэн һэр һансы бир дуа; Гур'ян ајаси.

⁵ Нүчэб — нэчиг адамлар, эсилээдэлэр.

⁶ Зөһд — заһидлик, һәјатыны ибадэтлэ кечирүэ.

Дул өврэтэ бидад⁷ елэ, ејтамэ⁸ хэјанэт,
Ховф етмэ эчэлдэн;

Мэкр исэ өзүн гыл, оху шејтанэ дэ лэ'нэт!

Шад ол бу өмэлдэн,
Эл чёкмэ һијэлдэн⁹,
Тээвиру дэгэлдэн¹⁰.
Иманы да версэн,
Вермэ пулу өлдэн!..

⁷ Б и д а д и — зүлм, амансыэлыг, рэймсизлик.

⁸ Е ј т а м — јетимлэр.

⁹ һ и ј э л — һијлэлэр.

¹⁰ Тээвиру дэгэл — һијлэ вэ фырылдаг, јалан вэ бичлик.

[ЕТДИ БУ ФӘЛӘК НӘР КӘСӘ БИР ТӨВР ІАМАНЛЫГ]

Етди бу фәләк нәр кәсә бир төвр јаманлыг,
Сәд heјf, кеңән күп!
Нәр бир иш үчүн хатимәбәхш¹ олду бу афаг²,
Олдуг јенә мәмнүн.
Шүкүр еjlәдик аллаһа јетишдикчә зијанлыг,
Әфсүрдә³ биз олдуг.
Чалды биңэ бир өзкә сәјаг илә фырылдаг,
Гәмли күнә галдыг.
Нә рәhм биләр, шәрм⁴ ганар, ағламаг анлар,
Бәјлә фәләк олмаз!
Јох бәјлә ики дилли, јаман үзлү чәфакар,
Бир зэррә утанимаз!
Верди бу һамы гоншуулара сән'этү дөвләт,
Дүија, сәнә лә'нат!
Сәсләйди, кедәк сиз јатын һәммамдә раһет,
Бичады бу зәһмет!
Ислам ушагы јатсын аяғында фәләгга,
Бу иөв'ди тә'лим.
Вурсун билларын башына һәм мирә тәрәгга,
Ејлин ону тәкрим⁵.
Еj вай, бу фәләк гојду биңи ләгмәјә һәсрәт,
Галдыг биз адамсыз!
Вермәз дәхи бир парча чөрәк тапмага фүрсәт,
Кет, јаткилә шамсыз!
Өз билдиини гылды мүсәлманлара дөвран,
Эл ишдән үзүлдү.
Чагчаг башын ағрытды, кефин чәкди дәјирман,
Иш һәчвә дүзүлдү.
Бу чәрхи-ситәмкарын⁶ аман мәсхәрәсиндән!
Баис, балан өлсүн!
Бахмыш бу мүсәлманлара гәм пәнчәрәсіндән,
Чәрхин үзү дөңсүн!
Эvvәл бу фәләк чүмләдән әјмишди дамағы,
Гәм касәси дашды...

¹ Хатимәбәхш — нәтичәли, сону хејирли.

² Афаг — үфүгләр; алым, дүија.

³ Әфсүрдә — хәраб олмуш, солмуш.

⁴ Шәрм — утанима; һәја етмә, ејиб билмә.

⁵ Тәкрим — һөрмәт етмә, бөјүтмә, бөյүк јеринә гојма.

⁶ Чәрхи-ситәмкар — залым дүија.

[ТЭРПЭНМЭ, АМАНДЫР, БАЛА, ГЭФЛЭТДЭН АЈЫЛМА!]

Тэрпэнмэ, амандыр, бала, гэфлэтдэн аյлма!
Ачма көзүнү, хаби-чэхалэтдэн айлма!
Лајлај, бала, лајлај!
Жат, гал дала, лајлај!

Алданма айыглыгда фэрагэт¹ ола, һејхат!
Гэфлэтдэ кечэнлэр кими лээзэт ола, һејхат!
Бидар² оланын башы соламэт ола, һејхат!
Ат башыны жат, бэстэри-рахэтдэн айлма!
Лајлај, бала, лајлај!
Жат, гал дала, лајлај!

Ачсан көзүнү, рэнчү мэшэггэт³ көрөчэксэн,
Миллэтдэ гэм, үммэтдэ күдурэт⁴ көрөчэксэн,
Гылдыгча нэээр миллэтэ һејрэт көрөчэксэн,
Чэк башына јорғаныны, никбэтдэн⁵ айлма!
Лајлај, бала, лајлај!
Жат, гал дала, лајлај!

Бир лэхээ айлдынса, гутар чаныны, јухла,
Ат тирјакыны, мејл елә гэлжаныны, јухла,
Инчинсэ сағын, вер јерэ сол јаныны, јухла,
Иллэрчэ шүар етдијин адэтдэн айлма!
Лајлај, бала, лајлај!
Жат, гал дала, лајлај!

Көз нуруудур ујгу, ону дур⁶ етмэ көзүндэн,
Жол вермэ мэбада чыха бир ан сөзүндэн,
Амма елә бэрк јухла ки, һэтта кет өзүндэн,
Афагы дутан шурү⁷ гијамэтдэн айлма!
Лајлај, бала, лајлај!
Жат, гал дала, лајлај!

¹ Фэрагэт — динчлик, раһатлыг, сакитлик.

² Бидар — ојаг, ајыг.

³ Рэнчү мэшэггэт — эзийјэт, үзүүтүлү зэһмэт.

⁴ Күдурэт — мэһэүүлүг, гүссэ, гэм.

⁵ Никбэт — бэдбэхтлик, талесизлик.

⁶ Дур стмэк — узаглашдырмаг, рэдд етмэк.

⁷ Шур — говға, мөрәкә, курулту-натырты.

ТӘҢСИЛИ-ЕЛМ

Тәңсили-үлум¹ етмә ки, елм афәти²-чандыр,
 Іәм әглә зијандыр;
Елм афәти-chan олдуғу мәшінур-чәһандыр,
 Мә'руғи³-зәмандыр;
Пәнді-пәдәранәм⁴ ешиш, еј садә чөваным,
 Jахма гәмә чаным!
Хош ол кәсә ким, вел доланыб, дағда чобандыр,
 Асуда Ыәмандыр!
Елм ичрә хәта олдуғун ондаи билирәм ким,
 Билсә нола һәр ким,
Елмә кәзәнин күфү⁵ зәбапларда⁶ бәјандыр,
 Тәкфирә⁷ иишаңдыр.
Мәктәб сәнә хош кәлмәсін, ол чаји-хәтәрнак⁸,
 Кирмә она чалак⁹;
Мәктәб дедијин гејди-дилү бәнді-зәбандыр¹⁰,
 Гарәткәри-чандыр.
Чернил нәдир? Ол гәлби гара һоггеји-дилхүн¹¹,
 Олма она мәфтун!
Ағ күнләрини етмә гара, аллаң, амандыр!
 Бу рәйик јамандыр.
Дәфтәр нәдир? Ол һәрзәләрин һәмдәми-рази¹²,
 Чөвфи¹³ долу јази;
Шашрләри нағгал едиб, аварә гојандыр,
 Бу мәтләб әјандыр.
Ол башы кәсилмин гәләмин тутма белиндән,
 Хөвф еjlә дилиндән;
Ахырда чалар чаныны, бир әф'и иландыр,
 Әф'исә чаландыр;

¹ Тәңсили-үлум — елмләри өјрәнмә.

² Афәт — бәла, мусибәт.

³ Мә'руғ — мәшінур, шоһрәтли.

⁴ Пәнді-пәдәраи — аталар иәсиәти.

⁵ Күфү — кафирик, динсизлик.

⁶ Зәбап — дил.

⁷ Тәкфир — кафир адландырма, динсизликде тәгсирләндирма.

⁸ Чаяни-хәтәрнак — горхулу јер, хатала мәкан.

⁹ Чалак — чәлл, бачарыглы.

¹⁰ Гејди-дилү бәнді-зәбапи — үрәзи вә дили бағлама.

¹¹ Дилхүн — үрәзи гана деңмүш, чох кәдәрли, чох дәрдли.

¹² Һәмдәми-рази — сирр һәмдәми.

¹³ Чөвф — ич; бошлуг.

Кағәз сәнә ағ көстәрир өз синеји-сафын,
 Күш¹⁴ сјләмә лафын¹⁵;
 Чох тез гаралар гәлби, мүрәбиси јамандыр,
 Бир хырдача жан дур.
 Ол зәнири сүрхүн¹⁶ үрәжи гарә гарандаш.
 Мирзәләр¹⁷ јолдаш,
 Гәлбиндә хәфи¹⁸ сиррини билдикчә јазандыр,
 Эյяри¹⁹-зәмандыр.
 Дерләр охумушлар: охумаг жахшыдыр, эмма
 Вар бунда мүәмма²⁰...
 Жахшы нәзәр етдикчә сәрәнчамы јамандыр.
 Нәр аддымы гандыр:
 Лағлагы*, амандыр,
 Гыздырмалы*, жан дур.
 Сыртыг*, Мозалан*, дур!
 Ноп-ноп* дилә дүшдү,
 Иш мүшкүлә дүшдү.
 Чүнки белә дүшдү.
 Имди балабандыр...

¹⁴ Күш ејләмәк — динләмәк.

¹⁵ Ләф — сез; бош сөһбәт.

¹⁶ Сүрх — гырмызы, ал.

¹⁷ Мирза — савадлы, јазы билән.

¹⁸ Хәфи — мәхфи, кизли.

¹⁹ Эйяр — кәләкбаз, алдадычы.

²⁰ Мүәмма — билмәчә, мә'насы чөтин анлашылан сез; спир.

* ишарәси үчүн «Шәрһләр»ә баҳ.

[АҢ ЕЈЛӘДИЈИМ НӘШ'ЕЈИ-ГӘЛЈАНЫН ҰЧҮНДҮРІ]

Аң еjlәдијим нәш'еји-гәлјанын ұчүндүр,
Ган ағладығым гәһівеји-фиичанын ұчүндүр.

Вә'з ёjlәдијим һәдјәвү еһсандан анчаг,
Үмдә гәрәзим кисәвү һәмјанын¹ ұчүндүр.

Сәркәштәлијим² хәрмәни-буғдалар учундан,
Ашүфтәлијим³ сәрвәтү саманын ұчүндүр.

Фәрш⁴, ejlәdiјim синәми һәр күн гәдәминидә,—
Кәсқин тәмәни сүфрәдәки нанын ұчүндүр.

Бимар-тәним күфтәвү бозбаш әләминидән,
Хүнни⁵ чијәрим долма-бадымчанын ұчүндүр.

Ағзым долусу не'мәти-фиждөвс⁶ дедикдә,
Бошгабда гарә көзлү фисинчанын ұчүндүр.

Вәсф ejlәdiјim зөвглә энһари⁷-беһиши
Көвсәр мәзәли шәрбәти-рејһанын ұчүндүр.

Көрдүм ки, плов бишмәдәдир, ачлыға дәэдүм,
Билдим бу тәдарүк шәби-еһсанын⁸ ұчүндүр.

Ах, бирчә көрәждим сәни, ej севкили варис,
Мејлим сән илә дәсти-зәрәфшанын⁹ ұчүндүр.

Мүн'имләр¹⁰ чан вер, көнүл, ујма фүгәраје,
Синәмдә сәни бәсләдијим анын ұчүндүр.

Аһын шәрәри¹¹ етмәз әсәр бир кәсә, һоп-һоп,
Бу од сәнни анчаг алышан чанын ұчүндүр...

Дан, динмә, сән аллаһ!
Ган, динмә, сән аллаһ!
Һәг сөјләмиш олсан,
Дан, динмә, сән аллаһ!..

¹ Һәмјаи — ичишдә гызыл, күмүш пул сахланылан кәмәрә бәнзәр көн кисә.

² Сәркәштәлик — долашма, узуун-узады көзма.

³ Ашүфтәлик — вургуулуг, мәфтуулуг, ашиглик.

⁴ Фәрш — дәшәмә, сәрмә.

⁵ Хүнни — ғаплы, гана булашмыш.

⁶ Фиждөвс — чөниэт бағчасы, беһиши.

⁷ Энһар — наһирләр, чајлар.

⁸ Шәби-еһсан — хејрат кечәси.

⁹ Дәсти-зәрәфшан — гызыл сачан әл.

¹⁰ Мүн'им — не'мәт верән, һәр кәси једириб-ицирән.

¹¹ Шәроп — гыгылчым.

«КІӘЛАТ»ЫН ҚОП-КОПУНА ЧАВАБ

Бу тифл ки, нури-бәсәрү¹ ширеји-чандыр,
Таби-тәнү² арами-дилү³ руһи-рәвандыр.
Мин зәһмәт илә бәсләдијин тазә чөвандыр,
Көндәрмә буну мәктәбә, рәһм еjlә, амандыр!
Гој күчәдә наз илә хурам⁴ еjlәсин оғлун!
Өз хошладыры әмрә гијам⁵ еjlәсин оғлун!

Бу бүлбүли-шуридә⁶ ки пакизә нәфәсдир,
Алудеји-гәм етмәјә майл бенәвәсдир,
Бунча ки кедиб мәктәбә, билдикләри бәсдир,
Мәктәбдир ады, леjk һәтигәтдә гәфәсдир;
Гојма о дағылмышда мәгам еjlәсин оғлун!
Сүбһүн белә виранәдә шам еjlәсин оғлун!

Мәктәбдә кедиб дәрс охујанлары көрүрсән,
Нитги чәкилән тазә чөвандлары көрүрсән,
Гәт'эн гурујуб чисмәдә ганлары, көрүрсән,
Арифсән, өзүн јахши-јаманлары көрүрсән,
Гыјма ки, кедиб фикрини хам еjlәсин оғлун!
Өмрүн гәми-елм илә тәмам еjlәсин оғлун!

Бавәр⁷ едәмәм елмдән олсун фәрәh аид,
Елм артыг олурса, һәм олур гәм мүтәзаид⁸,
Истәрсән әкәр оғлун едә кәсб фәваид⁹,
Һәм сәрвәти занд ола, һәм миңнати¹⁰ занд,
Тәргиб елә та кәсби-һәрам еjlәсин оғлун!
Бир ад чыхарыб шөһрәти-там еjlәсин оғлун!

Бичарә киши, ганнаға башын һәлә кејдир,
Ахыр мәнә бир сөjlә көрүм, елм нә шејдир?

¹ Нури-бәсәр — көзүн ишығы.

² Таби-тәнү — бәдәниң гүввәти.

³ Арами-дилү — гәлб раһатлығы.

⁴ Хурам — салланы-салланы кәэмә, наз илә јеримә.

⁵ Гијам — галхышма, тәшәббүс.

⁶ Шуридә — мүбәлә, ашиг, мәфтүн.

⁷ Бавәр етмәмәк — инаннамаг, күмән етмәмәк.

⁸ Мүтәзаид — артыг, чох.

⁹ Фәваид — фәјдалар, мәнфәэтләр, газанчлар.

¹⁰ Миңнат — күч, бачарыг, гүдрәт.

Билмәк иә кәрәк ким, бу әлифдиң, бу да бејдиң¹¹⁾?
«Һәввәз», сора «һүтти»,¹² бу иә һејдиң, о иә һејдиң?

Гој пул газаныб, сәдри мәгам еjlәсин оғлун!
Бәj-ханлар илә дәхл-кәлам еjlәсин оғлун!

Коп-коп* кими биғандә эһли-гәләм олма,
Ол Башыгапазлы*, вәли Бидәрду* Гәм* олма,
Гыздырмалы* ол, Тәшнәләбү* Диәнәм* олма,
Молла Мозаланлара* уjуш, мөһтәрәм олма,
Гој һон-һон олуб, шөһрәти-там еjlәсин оғлун!
Кәсбин бурахыб, шे'рә дәвам еjlәсин оғлун!

¹¹ Э ли ф. б е ј — әрәб әлифбасының илк һәрфләри.

¹² Һәввәз, һүтти — әрәб әлифбасында олак «һ» һәрфиңиң
адлары (hajj-hәввәз, hajj-һүтти).

БАРЫШНАЛАРА ДАИР

Еj күл, нә әчәб силсилеји-мүшкى-тәрин вар,
Аһу нәзәрин вар.

Веj сәрв, нә хош чан алышы гәмәләрин вар,
Һәм ишвәләрин вар.

Алдатды чәванларымызы назу киришмән¹,
Фирузеји-чешмин.²

Хурмајы сачында нә бәла тәлхи-бәрин³ вар,
Зәһрин шәкәрин вар.

Башдан ајаға шәһд⁴ кими сафсән, ej шух,
Шәффафсән, ej шух!

Эмма мәкәси-нәһіл⁵ кими ништәрин вар,
Иңчә кәмәрин вар.

Әбнаји-вәтән⁶ вәгф еләјир вәслинә чанын,
Һәм руһи-рәвашын.

Һәтта гочалардан да нечә бәхтәвәрин вар,
Јахшы хәбәрин вар.

Етдин сачыны «гуфрават»⁷, урдуң үзә «румјан»⁸ —
Чөвлан елә, чөвлан!

Бир ев нә мұнасиб сәнә, һәр еvdә јерин вар,
Һәр јердә әрин вар.

Анчаг демә тачирләрә ешгин әсәр етди,
Диванәсәр⁹ етди.

¹ К и р и ш м ә н — наз, ишвә, гаш-көз шә ишарәләр.

² Ф и р у з е ј и - ч е ш м — мави кез.

³ Т ә л х и - б ә р — ачы мејәс.

⁴ Ш ә һ ә д — бал.

⁵ М ә к ә с и - н ә һ ә л — бал арысы.

⁶ Ә б ы а ј и - в ә т ә н — вәтән огуллары.

⁷ Г у ф р а в а т (гофрировать) — сачлары далға-далға гызылымлағ.

⁸ «Р у м ј а н» (румяна) — эшик.

⁹ Д и в а н ә с ә р — дәли; вургун, мәфтүн.

Амиллэрэ¹⁰ түччардэн¹¹ артыг өсөрийн вар,
 Фэтхин, зэфэрийн вар.
 Мэктэблилэр ичрэ дејил аз сөһбэти-рујин¹²,
 Кејфијјэти-мујин¹³.
 Дэрси-гоми-ешгин охујан мин нэфэрийн вар,
 Ашүфтэлэрийн вар.
 Гафгазлы мусэлманлар едэрсэ сэни ганб¹⁴,
 Фикр етмэ эчаиб.
 Иранлы мусэлманлары тэк әбди-дэрийн¹⁵ вар,
 Мин дэrbэдэрийн вар.
 Худ саима ки, мејханэдэ чохдур сэнэ үшшаг¹⁶,
 Дидарына мүштаг.
 Мэсчиидэ дэхи бир ичэ хүнинчнкэрийн¹⁷ вар,
 Шуридэсэрийн¹⁸ вар.
 Билмэм нэ фүсун еjlэдин, ej фитнеji-эjjам,
 Ујду сэнэ ислам?!

Ѕэр шэһрдэ, ѕэр бэлдэдэ¹⁹ бэс чансипэрин²⁰ вар,
 Дилдадэлэрийн вар.
 Ашиг арајыб алэми сејр еjlэдин өмма,
 Хејр еjlэдин өмма;
 Бир зөвчи-һэлал илэ долашсан зэрэрийн вар.
 Хөвфин, хэтэрийн вар.
 Ѕэр хами-тэмэ²¹ ашиг илэ үлфэтин олмаз,
 Үнсијјётни олмаз;
 Варын јох едэн сэрхоша өввэл нэзэрийн вар,
 Сонра һэзэрийн вар.
 Көвһэр сачылыр, зэр сачылыр јар јолунда,
 Дилдар јолунда.
 Eh бэһр, санырсан сэни анчаг қүһэрийн вар?
 Вej кан, зэрийн вар!

¹⁰ А м и л — тачирин инандығы вэ ишини апарац адам.

¹¹ Түччар — тачирлэр.

¹² Р у (р у j) — үз, сифэт.

¹³ М у (м у j) — түк, сач, зүлф.

¹⁴ Г а н б е т м э к — итирмэк.

¹⁵ Э б д и - д э р — гапы гулу.

¹⁶ Ү ш ш а г — ашиглэр.

¹⁷ Х у н и ч и к э р — чијэри гана дөнмүш; мэч. ашиг, вуруулж.

¹⁸ Ш у р и д э с э р — пэришан һаллы; мэч. ашиг, мэфтүү, мүбтэз.

¹⁹ Б о л д э — шэһэр, гэсэба.

²⁰ Ч а н с и п э р — өзүүч гурбан едэн, чаныны фэда едэн.

²¹ Х а м и - т э м э — тамаһда хамлыг едэн, јерсиз тамаһа дүшэн.

Ноп-ноп, демә бихуд ки, мән ујдум о никарә,
Бах әһли-дијарә.
Еј гафил, өзүндән сәнниң анчаг хәбәрин вар!
Хунаби-тәриң²² вар,
Дәрдин, кәдәрин вар,
Чох дәрди-сәрин вар,
Бу көһнә башында
Тазә хәбәрин вар!
Милләт белә батды,
Уммәт елә јатды,
Худ, сөјлә, ај ахмаг,
Дашы ким ојатды?
Динмә, хәтәрин вар!

²² Хунаби-тәр — гаплы су; гаплы кез јашы.

ЧАВАБЛАР ЧАВАБЫ

Елм айниен-сурәти-һал иди, нәдән бәс,
Әчсамдә¹ әрваһә² мисал иди, нәдән бәс,
Елм илә вәтән никмәал³ иди, нәдән бәс,
Тәһсили-әдәб, кәсби-кәмал иди, нәдән бәс,

Милләт үмәнасы⁴ бу көзәл рүтбәји даңды?
Әфсүс, «Һәјат»* исә мәмат⁵ олду, гапанды!

Елм иди әкәр бәхш едән инсанә шәрафәт⁶ —
Милләт иә сәбәбдән она көстәрмәди рәғбәт?
Ислам үлумунда⁷ кәр олсајды ләјагәт
Руси охумушлар бә нечии етдиңлә нифрәт?

Бу нифрәти һәр күндә көрүб ахыр утанды,
Әфсүс, «Һәјат» исә мәмат олду, гапанды!

Меј нәш'әсини зөвг биләр, чам нә билсин?
Рүһ анладығы ләzzәти әчрам⁸ нә билсин?
Устадын ишин, ишләдијин хам нә билсин?
Елмин, һүнәрин гијмәти ислам нә билсин?

Кетсин габаға гоншуулар, ислам дајанды,
Әфсүс, «Һәјат» исә мәмат олду, гапанды!

Гој гоншуулар алсын һәлә мин дүрлү фәваид,
Гој гоншуулар етсии һәлә тәэјиди-чәрайд⁹,
Сән сөјлә, гәзетдән нә олур бизләрә аид,
Анчаг икини бир елә, гојма ола заид¹⁰,

Исламдә билмәк, охумаг чүнки зијанды,
Әфсүс, «Һәјат» исә мәмат олду, гапанды!

¹ Э ч с а м — чисимләр.

² Э р в а һ — руһлар.

³ Н и к м ә а л — јахшы мә'налы, јахшы мәзмүнлу.

⁴ Ү м ә н а — бәјүкләр, назирләр, рәисләр.

⁵ М ә м а т — өлүм.

⁶ Ш ә р а ф ә т — иәчилик, һөрмәт, шөһрәт, шәраф.

⁷ Ү л у м — өлмәләр.

⁸ Э ч р а м — көј чисимләри.

⁹ Т ә з ј и д и - ч ә р а и д — гәзетләри, журналлары чохалтыз артырма.

¹⁰ З а и д — чох, артыг, энҗадә.

Әғјарләр¹¹ имди сәнә фангми¹², дејил ja?
Исламыны мәһв етмәјә шаңгми¹³, дејил ja?
Ибзали-һимәм¹⁴ милләтә лајигми, дејил ja?
Анчаг әмәлли гәт'и-әлангми¹⁵, дејил ja?

Чүн гәт'и-әланг оду һәр күшәдә јанды,
Әфсүс, «һәјат» исә мәмат олду, гапанды!

Копкан әмәл ашмаз, ишә гејрәт кәрәк олсун,
Милләт дүйнүн ачмаға һүммәт¹⁶ кәрәк олсун,
Мин елм демәкдәнсә һәмијјәт¹⁷ кәрәк олсун,
Сөздәп нә битәр, ишдә һәгиғәт кәрәк олсун!

Һәгсиэлиji һәр күндә көрүб ахыр усанды,
Әфсүс, «һәјат» исә мәмат олду, гапанды!

Ағрытма әбәс башыны, мејл етмә үлумә,
Jox вәг' гојан¹⁸ елма, кәмалатә, рүсумә¹⁹,
Һәр кәс чибини құдмәдәдир бахсан үмумә.
Хәрч етсә едәр долма-бадымчанә, лүһумә²⁰,
Һоп-һоп, јемәјә, ичмәјә бу гәвм јаrandы!
Әфсүс, «һәјат» исә мәмат олду, гапанды!..

¹¹ Әғјар — өзкә; рәғиб.

¹² Фанг — үстүн.

¹³ Шаңг — шөвг вә һөвәс едән, бәрк истәјән.

¹⁴ Ибзали-һимәм — һиммәтләри, сә'ји, гејрәти әспрәмәмә.

¹⁵ Гәт'и-әланг — әлагәлори кәсмәк.

¹⁶ Һүммәт — гејрәт, сә'ј.

¹⁷ Һәмијјәт — гејрәт; наомуслулуг.

¹⁸ Вәг' гојан — чидни әһәмијјәт верән, јүксәк гијмәтләндпрән.

¹⁹ Рүсум — адәт, эш'әнә, ичтиман гајдәләр.

²⁰ Лүһум — этләр, этли јемәкләр.

БАКЫ ПӘҢЛИВАНЛАРЫНА

Көнлүм буланыр күчәдә чөвланыны¹ көрчәк,
Нитгим тутулур һәрзәвү һәдҗапыны көрчәк.

Чаным үзүлүр әлдәки галханына баҳчаг,
Гәлбим алышыр белдәки патраныны көрчәк.

Баҳдыгча револверинә әндамым олур сүст,
Бағрым јарылыр хәнчәри-бүрраныны² көрчәк.

Тәфриг³ едәмәм: мәстми, һүшјармысан сәи, —
Мәстанәрәвиш⁴, мәшји⁵-пәришаныны көрчәк.

Дүшдүн лотулуг мәшгинә, исламә ујушма,
Өлдүр нерәдә олса мүсәлманыны көрчәк.

Гој бәркүнү кәч гашынын үстүндә, фырылда,
Кәндии кими бир лотији-мејданыны көрчәк.

Мәст ол кечә-күндүз, нә билим, јат иерәләрдә,
Јум көзләрнин ханеји-вираныны көрчәк.

Кәһ «искороход» чәкмә, кәһи кеј «лакеронни»,
Веллән кечә-күндүздә хурамашыны⁶ көрчәк.

Вар-жохуну сәрф еjlә барышналара, аңчаг
Сөј һәмсәри-мәзлумеји-наланышы⁷ көрчәк.

Күл, күл ки, чәвансән,
Әjjashi-чәнсән,
Сәрхөллара чансән,
Һала күләчәксән.
Вәгта ки, гочалдын,
Риши дөшә салдын,
Пис күнләрә галдын,
Онда биләчәксән!..

¹ Чөвланы — долашма, кәзишмә, һәрләнмә.

² Хәнчәри-бүрраи — ити хәнчәр.

³ Тафриг — аյырма, сечмә, фәргләпидирмә.

⁴ Мәстанәрәвиш — сәрхөш кими јеримә, сәрхөш кедиши.

⁵ Мәшји — јериш, јүрүш.

⁶ Хураман — наэ илә сәлланарағ жүрүјөн; дилбәр, севкили.

⁷ Һәмсәри-мәзлумеји-налан — эүләм олукан, налан едәвјазыг арвад.

[АДӘТИМИЗ ДАШ ИДИ ДӘ'ВА КҮНҮ]

Адәтимиз даш иди дә'ва күнү,
Тулларыдыг әлдә сапан гыжһагыж!

Һәр кәсә дәјсөјди едәрди һаман
Бир нечә күн аһү фәған, уфһауф!

Мәрһәм олурду, сағалырды јара,
Әлдә галырды јенә чан сапбасағ.

Имди револверди, дөнүм башына,
Накәһ олур күлләфәшан партапарт!

Онда көрүрсөн јыхылыб јанбајан
Бир нечә нөврәстә чәван лајбалай!

Түф белә дөвранә ки, бәдтәр олур
Сејри-фәләк, дөври-зәман илбәил!

Милләти-ислам гырыр бир-бирин,
Аллаһ, аман, бу нә јаман гырһагыр!

Гардаша баҳ, гардашыны өлдүрүр,
Вәһши олуб әһли-чәхан сәрбәсәр!

Милләти көрдүкчә белә һәрчү мәрч
Көйлүм олур допдолу ган гатбагат.

Бөјлә кедәрсө, Бакы әлдән кедәр,
Галмаз о мә'вадә¹ аман һич, һич!

Бари, худаја, өзүн ислаһ гыл,
Та едәләр пи्रү чәван² сүлһ, сүлһ!

¹ Мә'вә — јер, јурд, мәкан, сыйынчаг.

² Пи्रү чәван — гоча вә кәшч.

[НЭР НЭ ВЕРСЭН, ВЕР, МЭБАДА ВЕРМЭ
БИР ДИРНЭМ ЗЭКАТ]

Нэр нэ версэн, вер, мэбада вермэ бир дирнэм¹ зэкат
Гој ачындан өлсөн бинэва кэндли вэ тат.

Нэр нэ дуз версэн, вер, оглум, борчууну вермэ тэмийн
Нэр нэ алсан, ал, амандыр, алма касыбдан сэлам.

Нэр нэ етсэн, ет вэ лакин итмэ меjdэн ичтинааб²,
Нэр нэ дутсан, дут вэ лакин дутма бир кари-сэвэй.

Нэр нэ чэксэн, чэк, вэли, чэкмэ хэчалэт гүбидэн.
Нарда јатсан, јат, ажилма, дурма нэркиз сүбидэн.

Нэр јерэ кэлсэн, кэл, амма кэлмэ дэрсэ, мэктэбэ,
Нэр кэсэ уjsан, уj, амма уjма динэ, мэзхэбэ.

Нэр нэ чэксэн, чэк, бэрэдэр, чэкмэ дүз мизаныны,
Чэкмэ сэн миллэт гэмийн, чэкмэ, чэк өз гэлжаныны.

Бахмасан ejtamэ, бахма, бахма бах лө'бэтлэрэ⁴,
Кэлмэсэн иманэ, кэлмэ, кэлмэ, кэл лө'нэтлэрэ.

Олмасын бир хејрэ байс, олма, ол байс шэрэ,
Етмэсэн имдал, итмэ, ет ситэм ачизлэра.

¹ Дирнэм — хырда күмүш пул.

² Зэкат — шериэтэ кэрэ бир адамын мал-дөвлэтийн нэр вэ, юхсуллара верилмэлийн онда бир түссэси.

³ Ичтинааб — чэкиныэ, пэхриз итмэ.

⁴ Лө'бэт — ојуучаг, кукла; мэч. көзэл, гэшэнк.

[ӘЛ'ӘМАН, СӘРКӘШ ОЛУБ...]

Әл'әман, сәркәш¹ олуб, күндө бир әһвалә дүшән дөври-гәзаның бу дилазар², чәфакар, мұхалиф әмәлийдән ки, жаҳыб аләми нар³, гојуб аварә, хүсусән мәни-бичарә ки, һәмварә⁴ жаңыб неј кими одларә, белә чушү хүрущ⁵ еjlәjiрәм, санки сәмаварә дөнән гәлбимә миннәрчә шәрарә вурулуб, әшкін-тәрим⁶ чары олур касеји-чешмимдән, аман, бары худаја, бу на сузиш⁷ ки, дүшүб чисми-пәзара, дили-зарә, ким едәр дәрдимә чарә ки, кәлиб әрсәјә тазә охумуш бир нечә пара үрәфаву үдәбаләр⁸ ки, гојуб бид'-этә елм адыны, тәргиб вә тәһрис еләјиrlәр бизи ол әмришәниә⁹, јенә бунлар нә десә ejб еләмәз, чүнки кедиб елм охујуб, курсу тәмам әjlәjiб, аз-чох пә ола кәсби-мәратиб дә едибләр; а киши, тәнкә кәтирди мәни, валлаһи, бу нағгал шүәраләр¹⁰, һәләрәндән-пәдәрәндән, нә билүм, бојмадәрәндән, нечә сәрсәм данышырлар, нә иш олса гарышырлар, нечә ejб ахтарышырлар, нечә көр ѡлдан азырлар, нә қөрүрләрсә јазырлар, нечә һөрмәтли «гәриби» олса да фөврән танышырлар; гулағым батды, пә чох-чох данышырлар, бу нә мәктәб, пә мәкатиб, нә мәратиб, бизэ бунлар пә мұнасиб, әчәба; чәддлә әчдадымызын ирсү олуб биزلәре мираси-һәгиги, галан адату әламат илә ә'малымызы, һалымызы, чүмлә бу әф'алымызы¹¹ ше'рлә тәғжир вә тәбдил еләмәк фикри-шәниндә олуб, биزلәри һәр бид'этә иffaf¹² илә иjsal¹³ еләјиrlәр ки, апар оғлуну вер ушгола молласына, әjlәш баланың јасына, бах бирчә, сән аллаh, буларын вердији фитвасына: ј'ини сәд әфсүс ки, бир пак вә пакиә мұсәлман баласы харичи өвлады кими шапга гојуб, иштот-миштот охујуб, ахыры бир доктор олуб, милләти-исламдә дәрдә

¹ Сәркәш — сүрүнәп, о жаңы-бу жана гачаң; мәк. јалтаг.

² Ди ла зар — гәлб ишчидән, үрәк сыйыран.

³ Нар — од, аташ.

⁴ Һәмварә — һәмнишә, һәр заман, даныма.

⁵ Җүшү хүрүш — чошма, гајнама, чошгүн һәрәкәт.

⁶ Әшкін-тәр — көз јашы.

⁷ Сузиш — үрәк јаңғысы.

⁸ Үрәфаву үдәбә — арифләр вә әдибләр.

⁹ Әмри-шәни — пис, мәйифур иш, мурдар һәрәкәт.

¹⁰ Шүәра — шашырләр.

¹¹ Әф'ал — ишләр, сөздә галмајыб, ишлә һәјата кечәи әмәлләр.

¹² Иffaf — алдатма, аздырма, ѡлдан чыхартма.

¹³ Иjsal — пришнирмә, чатдырма, вәсл етыә.

дүшәнә аитеканын иисфи¹⁴ чахыр, иисфи су әчзаларының
чарә билиб, мөмини-диндарын едә гарныны мурдар,
вәһналонки көзү сүрмәли, саггалы һәналы, эли тәсбиһәк,
аллаһ гулу, пејғәмбәримиз үммәти, көнлүндә тәрәһһүм¹⁵
көк атыб ришә салан, бир кәсә әслән, әбәдән бирчә хәја-
нәт еләмәк билмәјиб, өмрүндә хәрид илә фүруши¹⁶ дүр
олуб, мишк әвәзи мүштәријә рүбби-бијан¹⁷ вермәјән өң
һәэрәти-һачүл-һәрәмәйниң көзәл эттар дүканында ки,
һәркиз дә сичан һәндәвәриндән өтүшүб фәэлә сала бил-
мәдији ағзы гапагсыз гутуларда ки, он илдән бәри сах-
ланмаг илә өтри дә, тә'сири дә артмагда олуб, нахшу
һәр дәрдү мәрәздән гутарыб, гүссәдән азад еләјән рише-
ји-хәтми¹⁸, қули-балуңә, сәнаи-мәрмәки¹⁹, ja һәбби-сәла-
тин²⁰, зәкәрәк, беһмәни-пич²¹ илә һәлилә²² вә бәлилә²³
гала, ej вай!..

Алай олмаја әэвај,
Кедә гыш, кәлә һәм яј.
Өтә ил, долана ај,
Сата билмәјә мумјај²⁴,
Иш олду бу да, haj-haj!..

¹⁴ Нисф — яры, ярысы.

¹⁵ Тәрәһһүм — рәһим, ачыма.

¹⁶ Хәрид илә фүруш — сатма, алыш-верниш.

¹⁷ Рүбби-бијан — бијан шираси.

¹⁸ Ришеји-хәтми — битки, дәрман биткиси, күлхәтми.

¹⁹ Сәнаи-мәрмәки (әслиндә: сәнаи-Мәккәи) — јарпағындан ишләтмә дәрманы һазырланан вә мұхтәлиф чипслари олар битки.

²⁰ Һәбби-сәлатин — дәрман биткиси, кинә оту.

²¹ Беһмәни-пич — гышда, бәһмән. (январ) айында чиңәкләнеп бәһмәнкүлүнүн көкүндән һазырланан дәрман.

²² Һәлилә — тохумларындан дәрман һазырланан битки.

²³ Бәлилә — гарны бағлајан дәрман.

²⁴ Мумјај — сынығ сүмүкләри битишидирмәк үчүн сүртмә дәрманы.

[ЕЈЛЭ БИЛИРДИМ КИ, ДӘХИ СҮБН ОЛУБ]

Ејлэ билирдим ки, дәхи сүбн олуб,
Мүрғи-сәһәр¹ тәк бир ағыз башладым.
Сәңк² шикәст ејләди балұ пәрим³,
Банламағын һасилини анладым.

Өвчи фәзадә⁴ көрәрәк бајгушу
Сәһидә⁵ гагыллајырам инди мән.
Бир дә мәни вүрма, аман, сәнқдил⁶!
Рәһим елә, нығыллајырам инди мән.

Ај чалағанлар, мәни горхузмајын,
Мән сизә тәрк ејләмишәм ланәни⁷!
Сејр еләјиз, өвчи-һәвада учуз,
Мән дә кәзим сәһнәчеји-ханәни.

Ағламајын, ағламајын, чүчәләр,
Банламарам, банламарәм бир даһал
Банламамагдыр сизә әһдим мәним,
Сөјләмирәм: алламарам бир даһа!..

¹ Мүрғи-сәһәр — сәһәр гушу, хоруз.

² Сәңк — даш.

³ Балұ пәр — гол-ганаң.

⁴ Өвчи-фәзә — көјүн эңкүйлекләри.

⁵ Сәһид — һәјәт, мејдан, орталығ.

⁶ Сәнқдил — даш гәлбли, рәһимсиз.

⁷ Ланә — јува.

[ЕЈ ФӘЛӘК, ЗҮЛМҮН ӘЈАНДЫР...]

Еј фәләк, зүлмүн әјандыр, бу нечә дөври-зәмандыр ки, ишім айу фәғандыр, мәни јандырма амандыр, көзүмүн өшкін рәвандый, үрәжім допдолу гандыр, һаны гәмдән бу јамандыр ки, нечә әһли-гәләмләр, бурахы чанымга гәмләр, гарышыб дәрд бәһәмләр¹, үрәжім инде вәрәмләр, гәзетә, журнала бу күфршијәмләр² нечә чүр³ этлә рәгәмләр языб, исламә синтәмләр еләјирләр кө, кәрәк аләми-исламдә, һәр өлкәдә, һәр шәһрдә, динар дирәмләр сачылыб, мәктәби-ниссан⁴ ачылыб, гыз балалар мәктәбә һазыр олалар, елмә маһир олалар, фәзләдә баһир⁵ олалар, башдаи-ајағә қејеләр дон, кедәләр мәктәбә он-он, дуталар шивеји-бид'эт, охујуб нәһвә, һикмәт⁶, алалар дәрси-тәбабәт, биләләр чүмлә китабәт едәләр язмаға адәт, итә исмәт, бата иффәт⁷... аман, ей вах! Ай аллах! Бу гөвм олду нә күмраһ!⁸! Бу нә шивеји-икрах!⁹! Бу нә зүмреји-бәдхән!¹⁰ Салыб аләмә пәрхәш, булар лал ола ей каш, дүшә башларына даш! Худаја, Бу нә күфтәр, нә рәфтар, нә мурдар, нә биар, фәна кәрә бизи сөвг еләмәк фикринә амадә⁹ олублар! Гыза лазымдыр әкәр билмәк: о да ев иши, палтар тикиши, көн нә јумаг, јун дарамаг, дон јамамаг, сәһиң сәраны¹⁰ сүпүрүб, касәни, габы үүфүрүб, күфтә, кәләм долмасы, иш һалvasы, эт бозбашы, я лобјалы аш, бир дәхү тәндир лавашы еjlәмәјиндәндир ибарәт ки, әкәр бүнлары да билмәсә ејб еjlәмәз, анчаг гыза эн лазымәли бир, иккүнчү мәс'әләни билмәјидир, билсә олур әмрә кифајет бири олдур ки, кәлин қетдижи евдә бачарыб гаjnатаја, гаjnанаја чымхыра билсии ки, она сез демәјә етмија бир кимсә дә чүр'эт, бири дә гаjны илә саһиби мабејянни бир һадисеji-тәфригәдир ким, она даныр едә һијләт ки, беш-үч күндә чох илдән газанылмыш бу гәдәр мәһрүм.

¹ Бәһәм — бир-бирина.

² Күфршијәмләр — кафир хасијјәтлиләр.

³ Мәктәби-ниссан — гызлар мәктәби.

⁴ Баһир — парлаг, кезәл; һәр кәсә мә'лүм.

⁵ Нәһвәлә һикмәт — синтаксислә фәлсәфе.

⁶ Иффәт — намус, исмәт, һәјалылыг.

⁷ Күмраһ — азғын, дүз ѡлдзан сапмыш.

⁸ Пәрхәш — дава, вурушма, говға.

⁹ Амадә — һазыр.

¹⁰ Сәра — ев, мәнзил, јашајыш јери.

мәһәббәт ола тәбдили¹¹-әдавәт; бири, һәм ахыры, эн үмдәси дамдабачаның, һәм хохунун, хортданың адларыны билмәкдә кәрәк сә'ј едә өврәт, нә гәдәр файдәси вар бу ишин кәр ола диггәт ки, әкәр ағлаја, яшни-ки дәчәллик едә бир тифл, нәһәјәт, анасы сөјләсә бу адлары филфөвр едәр өвладыны раһәт вә галар әгли сәламәт, башы чәкмаз дә мәламәт¹²...

Будур аләми-нисван!
Будур һали-мұсәлман!
Кәрәкдир едә мәһдуд
Өз өвладыны инсан!

Сән, әмма, һәлә ганима!
Инанмырсан, инанма!
Фәрәһлән әмәлиндән,
Утанимырсан, утанима!..

¹¹ Тәбдил — дәјнишмә.

¹² Мәламәт — мәзәмәт, тә'пә, дәнлаг.

[НОЛУР ШИРИНМӘЗАГ ЕТСӘ МӘНИ ҺӘЛВАЈИ-ҺҮРРИЙЈӘТ]

Нолур ширинмәзаг¹ етсә мәни һәлваји-һүррийјәт,
Десәм бир ләгмә ондан, сөjlәсәм охгај, һүррийјәт!

Де, хејр олсуң, јуху көрдүм ки, бир дәрја кәнарында
Төкүбләр јанбајан, гат-гат, бүтүн лај-лај һүррийјәт;

Жығыб да долдуурлар кисә-кисә, бағланыр мөһкәм.
Үрүллар тәллә², дағдан да ашыр балаји³-һүррийјәт.

Зибәс⁴ чохдан бәри шөвгүндә идиң мән бу һәлванын,
Дедим, яран⁵, нолур версәз мәнә бир паји-һүррийјәт!

Сөзүм хош кәлмәјиб тәһвилдарә, сөjlәди: «Күм шо!
Бәдәсти күтәһ әз пәхл мәчу хурмаји-һүррийјәт?

Нәмиданни ки, иш дилбәр бу күн мәхсуси Иранәст,
Ту худ наамәһрәми бәр шаһиди-эпбайи-һүррийјәт?»⁶

Кәмали-јә's илә⁷ мәһрум олуб, бир јанда әjlәшдим;
Алыб бир кәштијә⁸ долдурдулар тај-тај һүррийјәт.

Свисток гышгырыб, кәшти рәван олду, баҳырдым мән,
Нәлә кетмәкдә иди зөврәги⁹-дәрјаји-һүррийјәт.

Ки, накәһ бир гара бајраг ачылды дор ағачында,
Јазылмыш онда бир хәтти-мүсибәтзаји¹⁰-һүррийјәт;

¹ Ширинмәзаг етмәк—дәмәғышы ләззәтә кәтирмәк, зөврәмәк.

² Тәллә—галаг.

³ Бала—јухары; бир шејин јухарысы, үстү, јүксәклији.

⁴ Зибәс—хејли, о гәдәр.

⁵ Яран—достлар, ашиналар.

⁶ Тәрҹумәсі: Рәлд ол, бу гыса әл илә хурма ағачындан һүррийјәт хурмасы дәре билмәзсән. Билмирсәнми ки, бу көзәл бу күн Ирана мәхсуседур? Сән езүн һүррийјәтин көзәл дилборина наамәһрәмсән.

⁷ Кәмали-јә's илә—бәjүк гәм, кәдәр ичиндә.

⁸ Кәштии—коми; кәшти баи—кәмичи, кәми саиби.

⁹ Зөврәг—гајыг, балача коми.

¹⁰ Мүсибәтза—мүсибәт дөгурган, фәлакәт кәтирән.

Охуркән хәтти мә'лүм олду кәштибаны гәрг олмуш,
Галыб дәрјадә һејран кәштији-дә'ваји-һүрријјәт.

Хүрушан¹¹ мәвчләр¹² һәр сәмтдән јексәр һүчумавәр¹³.
Көрүб әмвачы кәштидән учалды: вая. һүрријјәт!

Бу сәсдән сәксәниб дурдум, көтүрдүм саэтә баҳым,
Һәлә көрдүм ки, шәбдир, сөјләдим: лајлај. һүрријјәт!..

¹¹ Хүрушан — бағыртылы, курлајычы.

¹² Мәвч — далға, ләпә; әмвач — далғалар, ләпәләр.

¹³ һүчумавәр — һүчүм едәш, басгын едән.

[ЕЈ ЭЗИЗИМ, ХӘЛӘФИМ...]

Еј эзизим, хәләфим, мајеји-иззү шәрәфим, руһи-ре
ван, муниси-чаш, табу тәваш, тазә чәваным ки, он илд
бәридири өмри-киранмајоми¹, јалныз демирәм динни
иманымы, инсафымы, вичданымы, ирфанымы, һәя
нымы да, чүмлә гонум-гониш дејил, ел дә билир ки, с
нә вәгф ејләјиб, шаму сәһәр, һәр нә гәдәр, рәңчү кәж
хејру зәрәр, фитиевү шәр сәйдән етәр дөври-гәдәрде
јетишибдирсә мәнә, чаным миишәтлә гәбул етмиш
аңчаг аталыг һәггимий ифасы үчүн, меһру мәһәббәт
нә иззәтлә, нә һаләтлә сәнә тәрбијә, тә'лим едәрәк, сәр
гәдин бәсләмишәм, чану дилимдән сәни чох истәмиш
бир пара сырф ахмаг олуб өз көзүнүн нуру олан сә
кили өвладыны тәдрисла тәэзи², вә тәэзиғ еләјән чаны
кумраһ аталар тәк сәни зиядани-мәдарисдә³ мүгәрә
еләјиб, елму мәариф дејилән бөш, әбәс, иисанә ҹәфә
ишлир илә фикрини, һәм әглини, вичданымы мәһдуд гы
лыб, руһуну иничитмөмишәм, зәһмәтина битмәмиш
кучәдә, базардә өз гәсдинә игдам едәрәк, һәр күнү би
рам едәрәк, күнләри ахшам едәрәк, хошладығын та
доланыб, кәзмәјинә разы олуб, мән сәни бир сән'этә
гојмамышам, һәр кечә һәр јердә гонаг галмағыны, зөз
гү сәфа алмағыны, зурна, гавал чалмағыны хошлам
шам, өз башына бошламышам, һәмд худаја ки, олу
сан белә гүввәтли, мәһабәтли⁵, шучәтли чәван, шир
жәјан⁶, бәбрбијан⁷, вәгт о зәмандыр дәхи бундан бер
бир ад чыхарыб, иш бачарыб, илхы.govуб, мал апары
дәһрә гијамәт гопарыб, јоллары мәсдуд⁸ еләјиб, аләү
мәһдуд еләјиб, насили-мәгсуд еләјиб, сән мәни хошиу
еләјиб, адәти гулдуру оласан, јол вурасан, ел гыраса
кәрчи гачаглыгда дутулмаг да вар, әмма ону фикр е
ләмә эсла ки, дутулсун, әлә дүшсән дә тәрәһиүмлүд

¹ Кираимајә — гијамәтли, азиз.

² Тәзүні — зај етмә тәләф етма, горумајыб итирмә.

³ Мәдарис — мәдрәсәләр, мәктәбләр.

⁴ Мүгәрәјәд еләмәк — бағламаг, азадлығыны алмаг.

⁵ Мәһабәт — һөјбәтли, әзәмәтли көрүнүш, тәшәххүс.

⁶ Шири-жәјан — чошмуш, гәзәблөвнинш аслан.

⁷ Бәбрбијан јаҳуд бәбр — гапландан бөյүк јыртычы һа
ван.

⁸ Мәсдуд — бағлы, бағланмыш, сәдд чекилиб гапанмыш.

әрбаби-һөкүмәт, сәнә еjlәр һамы һөрмәт, оласан һәбсдә
раhәт, чөрәйин қәрм¹⁰, сујук саф, јерин күнчи-фәрагәт,
сәнә бир кимсәдә чүр'әт оламаз етсии әзијәт, нола бир
күн дүшә фүрсәт гачасан, гуртарасан һәбсдән; әлбәт ки,
әкәр гачмаға да олмаја имкан, ишини гәт' едә диван,
оласан әhли-пасылjan¹¹...

¹⁰ Кәрм — исти.

¹¹ Пасылjan — сүркүн.

ХӘСИСИН ҢЕЖИ, ВАРИСИН ҚЕЖИ

Еj пул! Еj зөвги-дилү рүhi-тәңү гүвлети-чаш
Биәби әнтә вә үмми¹ сәнә чаным гурбан!

Әһли-аләм арајыб ахтарыр, ej чан, сәни,
Һәрә бир нөв' гыллыр дәрдинә дәрман сәни,
Бир пара шәхс еләјир мајеji-еңсан сәни.
Гәдрини билмәз едир миllәтә гурбан сәни;

Ашигәм мән сәнә анчаг оласан мүниси²-чан,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Майләм, чүмлә билир, дөвләти-дидарына мән
Ки, бахам сүбһү мәса³ шөвг илә рүхсарына мән,
Диними, мәзһәбими сәрф едәм исарына⁴ мән,
Дәјмәјәм, батса чәһан, дирһәмү динарына мән,
Мүстәһәгләр⁵ гала сәндүгүнә јексөр никәран,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Еһтирамән сәни һәр күйдә зијарәт едәрәм,
Вачибуттаәсән⁶, анчаг сәнә таәт едәрәм,
Җәкәрәм назыны, тәксиринә⁷ хидмәт едәрәм,
Нәмәкү наңу⁸ пәнир илә гәнаэт едәрәм,
Даш дүшәр башымга чатса сәнә бир һәббә⁹ зијә!
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Бәсләрәм чан кими, ej севкили сәрмајә, сәни,
Етмәрәм сәрф әбәс мәсчидә, моллајә сәни,
Ала билмәз охуса минбир-ики ајә сәни,
Вермәрәм ач-јалавач әһли-тәмәннајә сәни,
Көрә билмәз үзүнү саил¹⁰, әкәр гусса да ган,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

¹ Биәби әнтә вә үмми — атам вә анат сәнә гурбан олсуы.

² Мүнис — яхыш дост, эзиз јолдаш, энис.

³ Мәса — ахшам.

⁴ Исар — гурбан етмә, фәдә етмә.

⁵ Мүстәһәгг — еһтиячы олан.

⁶ Вачибуттаә — итаэт едилемеси вачиб олан.

⁷ Таксир — артырма, чохалтма.

⁸ Нәмәкү наң — дүз-чөрәк.

⁹ Һәббә — дән, тахыл дәнәси; дирһәмниң тырх сәккизде бир ниссан.

¹⁰ Саил — диләнчи.

Бир күнүм сәңсиз әкәр кечсө, мии әфған едәрәм,
Сәндәй өтрут бүтүн өвладымы кирјаң едәрәм,
Гејретү шә'нни һифзинде никәһбан¹¹ едәрәм.
Бир күн өз чанымы һәтта сәнә гурбан едәрәм,

Шад олур варисим, әмма кедәрәм мән никәран.
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Аһ, сәд аһ, кедәр руһи-рәваным дәрәкә¹²,
Моллалар һазыр олур дәфнимә әлдә чәрәкә¹³,
Сәни варисләримә еjlәjәр онлар тәрәкә¹⁴,
Ешидән олса, көрөр ким, чыхыр аһым фәләкә,
Бахарам гәбрдә һәсрәтлә, хәсарәтлә, әман!
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!...

¹¹ Никәһбан — кезәтчи, гаровулчы.

¹² Дәрәкә — учурумун дуби; чәһәниәмни әк дәрни јери.

¹³ Чәрәкә — Гур'янның кичик сүрәләриндән тәртиб сәнилгүш вә моллаханаларда әлифба китабыны әвәз едән китабча.

¹⁴ Тәрәкә — өлән адамын шејләри, мирас мәлү.

[СӘРАДӘН БИР ДӘЛИ ШЕЙТАН ДЕЈӘР:
ИНСАНЛАР, ИНСАНЛАР!]

Сәрадән¹ бир дәли шејтан дејәр: инсанлар, инсанлар!
Нәдириң дүнијаны дутмуш елмләр, ирфанилар², инсанлар![?]

Ганаң ким, гандыран ким, нашри-ирфан еjlәjәn кимдир?
Сизи иршад ёдиր көрмүрсүпүз фәттаплар³, инсанлар![?]

Эдәбдән, елмдән кәр фејзијаб олса әвамүниас⁴,
Дүшәр шә'ни шәрәфдән моллалар, ишанлар⁵, инсанлар![?]

Севәрми әһли-истиббад милләт һушјар олсун?
Буна разы.олурму бир нечә вичдаилар, инсанлар?

Аյылмыш рәнчбәрләр, алмаг истәр һәгги-мәшруни⁶,
Нә јердә галмысыз бәjlәr, агалар, ханлар, инсанлар!

Мүһәррирләр, мүфәттинләр⁷ усанмазлар, утаммазлар,
Јазарлар һәрзәләр, эфсанәләр, һәдҗаплар, инсанлар!

Шәрарәтдән⁸ чәкиб эл, хејрә маил олмајын бир дәм.
Кәсин башлар, алын чанлар, төкүн мин ганлар, инсанлар!

Бәшәрсиз, сиздә ган төкмәк тәбиидир, чибилидир⁹.
Бу фитрәтдән¹⁰ узагдыр, шұбәсиз, шејтанлар, инсанлар!

Дејилми һејф дилләрдән губари¹¹-чәhl мәһів олсун?
Нечин һәр күндә гандан гопмасын туфаплар, инсанлар?

Дәмадәм нағси-әммәрә¹² демәкдә «үгтүлүл-ихван»,
Нечин салим гала башлар, бәдәнләр, чанлар, инсанлар?

Чәhаләт пәрдәсин чак етмәјин¹³, онда көрәрсиз ким,
Сәрадир чисмләр, һәм нағсләр, шејтанлар, инсанлар!..

¹ Сәрә — јер, эрз, торнағ (сәманын мүгабиlli).

² Ирфан — билик, мә'рифәт.

³ Фәттап — фитиачи, фәсад салан.

⁴ Эвамүниас — әвам чамаат.

⁵ Ишан — рұhani.

⁶ Мәшру — гануни, шәриәтә уйқуи.

⁷ Мүфәттин — фитиәкар, арагызышдырап, чугулчу.

⁸ Шәрарәт — фәсадчылыг.

⁹ Чибили — тәбии, јарадылышда олан хассә.

¹⁰ Фитрәт — тәбиэт, хасијәт.

¹¹ Губар — дәрд; туттунлуг, гаранилыг; тоz.

¹² Нағси-әммәрә — инсаны пислијә јөнәлдән күчлү ештирас.

¹³ Чак етмәк — жыртмаг, чырмаг.

[АМАЛЫМЫЗ, ЭФКАРЫМЫЗ ИФНАДИ-ВӘТӘНДИР]

Амалымыз, эфкарымыз ифнади¹-вәтәндири,
Киши гәрәзың һирс биңе зиңәти-тәндир.
Әф'ал јох, аңчаг ишнімиз лафи-дәһәндир.

Дүниадә әсарәтлә бүтүн кам алышыз биңе,
Гафгазлыларыз, јол кәсириз, нам алышыз биңе!

Әгрәб кими нештәр күчү вар дырнағымызда,
Ислам сусуз олса, су јох бардағымызда,
Һәр күнчә мин түлкү јатыб чардағымызда.

Мин һијүлә гуруб, рүтбәвү икрам² алышыз биңе,
Гафгазлыларыз, јол кәсириз, нам алышыз биңе!

Гафгазлы ады аләмә икрай-рәсандыр,
Гулдур, гочумуз зұлмдә мәшһури-чәһандыр,
Ким дерсә тәрәгги едәриз, мәнчә, жаландыр.

Бүхлү³ һәсәдә адәт едиб, кам алышыз биңе,
Гафгазлыларыз, јол кәсириз, нам алышыз биңе!

Биз хошламаныг дәрси ки, мин мәктәб ачылсын.
Кәр мин дә мәариф сөзү дүнијә сачылсын,
Мәктәбдә пә һәрмәт ки, о саманә гачылсын?

Мејханәдә вотга вуарсыз, кам алышыз биңе,
Гафгазлыларыз, мәст оларыз, нам алышыз биңе!

Авропалы өз милләтни иһја едир, етсии,
Шә'ну шәрәфи-гөвмүңү и'ла⁴ едир, етсии,
Иисанлыг адын дәһрдә ибга⁵ едир, етсии.

Гәфләтдә јатыб, ад батырыб, нам алышыз биңе,
Башә јумуруг золладырыз, кам алышыз биңе!..

¹ Ифна — јох етмә, мәһів етмә.

² Икрам — һәрмәт, әзизләнмә, сәтирәм.

³ Бүхл — нахыллыг, һәсәд.

⁴ И'ла — јүксәлтмә, учалтма.

⁵ Ибга — әбәдиләшdirмә, дании етмә.

СЭРГЕСАБ

Сэс учалашды, гојмајын!
Миллэт ојашды, гојмајын!
Риштеји-дэрсә, мәктәбә...
Чүмлә долашды, гојмајын!
Иш јавалашды, гојмајын!

Ел ујушуб азанлара,
Күндә гәзет јазанлара,
Од вурулуб газанлара,
Гајиады, дашды, гојмајын!
Һәддиән ашды, гојмајын!

Тәрк еләјин чаванлары, —
Зәррәчә јохду ганлары,
Сөзләри доғру исә дә,
Башлары сашды, гојмајын!
Чөһрә тәрашды, гојмајын!

Сеһри, фүсуну¹ хошлајын,
Шаири, ше'ри бошлајын.
Мәктәб илә бу фирмәни
Бағры бадашды, гојмајын!
Никбәти² вар, сәсни кәсни!
Гарға, долашды, гојмајын!
Чох пис улашды, гојмајын!

Кафир олуб, вурун, вурун!
Риштеји-үлфәтниң ғырын!
Јаздығы ше'рини чырын!
Динә саташды, гојмајын!
Күфрә булашды, гојмајын!

Әгли, шүүруу, фәһми јох,
Ирэү һәјадә сәһми³ јох,
Мәзһәби, дини, рәһми јох,
Ишләри јашды, гојмајын!
Лап данабашды, гојмајын!
Гырылды ғашыды, гојмајын!
Көздән узашды, гојмајын...

¹ Фүсуну — сеһр, чаду, эфесүн.

² Никбәт — бәдбәхтлик, талесизлик.

³ Сәһим — пај, һиссә, гисмет, бәһрә.

АГЛАШМА

Нә рәвадыр әғнијаләр¹ баҳа ач галаңә, яңа рәб!
Бу нә сөз ки, ач галаңә олұна ишә², яңа рәб!

Чыха чаны ач галаңын көзүпүн бәбәкләриндән,
Кедиб ишләсип, газансын әлиниң әмәкләриндән,
Нәдир әғнијајә хејри оларын јемәкләриндән?
Жемәјиб ачындан өлсә, дәхін хош бәһанә, яңа рәб!

Мәңә бојлә-бојлә ишдә демәјин сөз, ең чәмаәт!
Нәјимә кәрәк ки, јексәр гырылыбы өлүр дә миилләт?
Јарадан худаји-разиг³ едәчәк өзү кәфаләт⁴,
Нә рәва баҳам фәгири, үрәјим буланә, яңа рәб!

Бу гәзетчиләр дејилми ки, салыб бизи бәлајә?
Елә бир иш олмамыш һеј верилир сәда-сәдајә —
Ки, кәрәк көмәк олусун фүгәраји-бишәвајә...
Елә пулду көндәрилсін о јанә-бу јанә, яңа рәб!

Сәнә нә, евин јыхылсын, фүгәра үчүн јанырсан?
Атап оғлу гардашындыр, нә дә һич, бир танырсан?!
Ики көзләримди пулум, киши, бир мәкәр ганырсан!?
Оны вермәк олмур ахыр һәр өлән-галаңә, яңа рәб!

Фүгәралар әғнијанын танысын иечин јахасын?
Әкәр ачды гарны, сатсын папағын, чулун-чухасын;
Едар әғнија дә башга ишә данир өз сәхасын⁵,
Мәкәр азды бәзлү⁶ бәхши филанә, филанә, яңа рәб!

Елә һеј гәзет јазырсан, киши, бирчә мәтләб аны!
Әмәлни көр әғнијанын, јери варса, соңра данна!
Пулуну фәгири версии, бәс ачындан өлсүн Анна?
О мәкәр ки, Хансәнәмдир, гапылар доланә, яңа рәб?!

¹ Әғнија — дәвләтлиләр.

² Ишә — көмәк, жардым.

³ РАЗИГ — ризг верән, рузи верән.

⁴ Кәфаләт — замин олма, хәрчиин өндәсненә элма.

⁵ Сәхавәт.

⁶ Бәзл — варындан бағышлама, әсиркәмәдән өзкәјә сәрф етма.

ТӨМЕЙ-НӘНДАР

Чығырма, јат, ај ач тојуг, јухунда чохча дары көр!
Сус, ај јазыг, фәзадәки үгаби-чапшикары¹ көр!

Һиннидә далдаланма чох, һәјәтдә дә доланма чох,
Жијәндәки бычағә бах, о тиги-абдары² көр!

Кәтирдијин јумуртадан нәтичә чүчә көзләмә;
Газанда гајганағә бах, очагдакы шәрары³ көр!

Тахыл, тахыл дејиб дә чох чығырма зәнкәзурлу тәк⁴,
Бәјин, ханын, ханын, бәјин әлинидә сәтикары⁵ көр!

Мәнәм-мәнәм дејәнләрни инанма чох да гөвлүнә⁶.
Кәрәкли күндә онларын гычындакы фәрары⁷ көр!

Амандыр, ујма вайзин һәлавәти⁸-кәламына,
Әба-гәбаны.govza бах, ичиндә зәһрмары көр!

Бу әғнијаләрни үзүн көрүнчә еңтијачдә,
Кет, ej фәғирн-бинәва, кәфән бүрүн, мәзары көр!

Бу интеликләрни⁹ сөзүн кәтирмә һеч аралыға,
Олары көрмәк истәсән, шәрабы көр, гумары көр!

Палитгадыр һәр ишләри, алышлары, веришләри.
Оларда бир әмәл фәгәт гуру, бош ифтихары көр!

¹ Үгаби-чапшикар — чап овлајан гарагуш.

² Тиги-абдар — парлајан тылынч.

³ Шәрап — гыгычымләр.

⁴ Еңтикар — тахыл вә ја башга мәһсулу саҳлајыб сопра баһа гијметә сатма.

⁵ Гөвлү — сез, данышыг.

⁶ Фәрар — гачма, кизли гојуб гачма.

⁷ Һәлавәт — шириллик.

⁸ Интелик — интеликент (зијалы),

ВАЙ, ВАЙ! НЭ ЙАМАН МУШКУЛЭ ДУШДУ ИШИМ, АЛЛАН!

Вай, вай! Нэ юман мүшкүлэ дүшдү ишиим, аллах!
Фэрјадимэ јет ким, юнырам атәшә, биллах!
Исламә хәләл гатмададыр бир исчә бәдхан,
Истәрләр ола бәндәләрин тағи¹ вә күмрах,

Етдим нэ юман әсрә тәсадүф, аман, ей вай!
Ла һөвлә вә ла гүввәтә илла вә биллах²!

Мәктәбләр ачыб еjlәjин eһсаны, — дејирләр,
Мәктәbdә гојун устулу, дасганы, — дејирләр,
Пәрпуч еләjin чуби³-фәләггәнү, — дејирләр,
Дишрә⁴ чыхарын һәэрәти-молланы, — дејирләр,
Молла говула, јәни мүәллим кәлә, вай-вах!
Ла һөвлә вә ла гүввәтә илла вә биллах!

Мән анламырам ким, пола мә'наји-мүәллим?

Гырх-әлли маңат пул ала һәр ај мүәллим?

Бир тазә үсүлә ола ифаји-мүәллим?

Пуллары ала, сөjlәjә, «кохгај», — мүәллим?

Молла она һәсрәтлә чәкә күчәдә ах!.. ах!..

Ла һөвлә вә ла гүввәтә илла вә биллах!

Бир илди, бир аз чох да олур, јохду дамағым,
Нэ чатмыр әлим бир ишә, нэ кетмир ајағым,
Һәрдән јени бир сөз данышыр оғлан-ушағым,
Таггылдајыр, аллах да шаһилди, гулағым,

Порт-Артур, һүрријәти-Манчурија, гаһ-гаһ!... -

Ла һөвлә вә ла гүввәтә илла вә биллах!

Анд олсун ётән күнләрә, диванә олублар!

Исламә дә, иманә дә биканә олублар!

Биллахи башым чыхмајыр, аја нә олублар?

Һүрријәтә-мүрријәтә мәстанә⁵ олублар...

Баһ! баһ!.. јенә баһ-баһ!.. јенә баһ-баһ!.. јенә
баһ-баһ!..

Ла һөвлә вә ла гүввәтә илла вә биллах!

Ах, ај кечән илләр, пола бир дә доланејдин,
Тазә јенә беш јүз ил олунча дајанејдин,

¹ Таги — үсјанчы, түғјан сәэн.

² Лә һөвлә вә ла гүввәтә илла вә биллах — «аллахдан башга һеч кимде гүввәт јохдур».

³ Чуб — ағач, чубуг.

⁴ Дишрә — бајыра, чәлә, харича.

⁵ Мәстанә олмаг — кәшәләнмәк, вәчдә кәлмәк; ағлы чащмаг.

Елми, әдәби, фәэли, кәмалати дәнејдин!
Еј билдиր, инишил*, иола одларә јанејдин!
Та ејләмијәјдин дә бу гафилләри акаһ!
Ла һөвлә вә ла гүввәтә илла вә биллаһ!

Билмәм иә ишим варды, башым һарда гарышды,
Елм илә белә дүшмән олаи гөвм барышды,
Тәчдиди⁶-вәфа бирлә⁷ мәарифлә сарышды,
Раһәт јата билмәм, мәнә гәм мурн⁸ дарышды,
Етмәкми олар бир дә бу ујмушлары икраһ?
Ла һөвлә вә ла гүввәтә илла вә биллаһ!..

⁶ Тәчдиид — тәзәләмә, бир мәсәлә һаггында јенидән дәныш.

⁷ Бирлә — «илә» гошмасының гәдик шәклидир.

⁸ Мур — гарышта.

[НЭ, ДЕ КӨРҮМ, НЭ ОЛДУ БЭС, АЙ БАЛАМ, ИДДЭАЛАРЫН?]

Нэ, де көрүм, нэ олду бэс, ай балам, иддэаларын?

Дутмуш иди јери, кејү наләләрин, нэваларын¹...

Жохса ганыб да ејбини бошламысан әдаларын?

Шимди, һәриф, сөз һәман мән дејэн олду, олмады?

Сән демәдинми сағламам, јох бәдәнимдә бир мәрәз?

Мән демәдимми чөвһәри-иәфсинә һирс олур әрәз²?

Сән демәдинми шәхсимә әл тапа билмәјиб гәрәз?

Таки олунду ытәһан, мән дејэн олду, олмады?

Әнчүмән³ әһлиниң, гочаг сән демәдинми, бир тәки

Вермәјәчәк риза⁴ кәлә өлкәмизә Әтабәки?!*

Нолду ки, тез бошалды бэс иш көрән әнчүмән дә ки?

Көһнә гапы, һәман дабан, мән дејэн олду, олмады?

Сән о дејилмидин, дедин: думдур⁵ үмидкаһымыз?

Мән демәдимми, вар буна думдуру иштибаһымыз?⁶

Бакы вәкили кетдими, олдуму дадхаһымыз?⁷

Кет, һәлә хамсән, долан, мән дејэн олду, олмады?

Сән демәдинми думада рәф' олур еһтијачымыз?

Мән дә дедимми чох јемә, тез позулур мәзачымыз?!

Гара булудлар ојнашыр, инди пәдир әлачымыз?

Чулгалајыр бизи думан, мән дејэн олду, олмады?

Сән о дејилмидин, дедин: вар бизим иттиһадымыз?

Мән дә, јадында вар, дедим: јох буна е'тимадымыз,

Бүгзә, шифагәдир бизим гејрәтү иттиһадымыз?⁸!

Пәрдә ачылды нақәһан, мән дејэн олду, олмады?

¹ Нэвэ — аваз, сәс, сәда, фәрјад.

² Эрәз — тәбии олмајан, мүвәггәти, кечичи нал.

³ Энчүмән — мәчлис, шура; чәмијјәт.

⁴ Риза — разылыг, разы.

⁵ Дум (дума) — чар Русијасында гапунверичи, јаҳуд инзибати вәзиғә дашияjan нұмајәндәләр мәчлиси.

⁶ Иштибаһ — шубъиә, үмидсизлик.

⁷ Даҳхаһ — биринин һүгугуну мұдафиә едән, әдалет тәләб едән.

⁸ Иттиһад — сә'ј вә гејрәт.

[ФӘ'ЛӘ, ӨЗҮНҮ СӘН ДӘ БИР ИНСАННЫ САНЫРСАН!]

Фә'лә, өзүнү сән дә бир инсанмы санырсан?
Пулсуз киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Инсан оланын чайу чәлали кәрәк олсун,
Инсан оланын дәвләти, мали кәрәк олсун,
Һүммәт демирәм, евләри али кәрәк олсун;
Алчаг, уфачыг дахманы саманмы санырсан?
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Іір мәчлиси-алидә сохулма тез арајә.
Сән дур аяг үстә, демә бир сөз үмәрајә!
Чаиз² дејил инсанча данышмаг фүгәрај,
Дөвләтлиләрә қәндии³ јексанмы⁴ санырсан?
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Фәгр илә ғина⁵ әһлини ким верли мұсават⁶?
Мә'надә дә, сурәтдә дә вар бунда мұнафат⁷,
Өз фәзлини пулсуз едәмәз кимсәнә исбат,
Бу мүмтәнән⁸ габили-имканмы санырсан?
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Кет вур чәкичин, ишлә ишин, чыхма зејиндән⁹,
Мәгсуд мұсават исә айрылма чејиндән¹⁰,
Вар нисбәтин әрбаби-ғинајә иә шејиндән?
Бир аббаси, күн муздуну милжанмы санырсан!
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Дөвләтлијик, әлбәттә, шәрафәт¹¹ дә бизимдир,
Әмлак бизимдирсә, әжаләт дә бизимдир.
Диван бизим, әрбаби-һөкүмәт¹² дә бизимдир,

¹ Ү м ә р а — әмирләр, һакимләр, ә'յанлар.

² Ч а и з — ичәзә верилмиш, рүсхәт верилмиш.

³ Қ ә н д и — өзү; қ ә н д и и — өзүнү.

⁴ Ј е к с а и — бәрабәр, тај.

⁵ Ғ и на — гәннилик, зәннилик; ғ и на әһли — дөвләтлиләр, сәрвәтлиләр.

⁶ М ұ с а в а т — бәрабәрлик.

⁷ М ү н а ф а т — уймамәлзүг, эндијјәт, мұхалифлик.

⁸ М ү м т ә н ә ' — гадаған едилмиш, әлчатмаз, мүмкүп олмаған шә.

⁹ З е ј — хәрчи көрүңүш, гијафә, һәр ичтиман тәбәгәнин өзүз мәхсүс қейими.

¹⁰ Ч е ј — чызыг, һәдд.

¹¹ Ш ә р а ф а т — пәчиблик, һөрмәт, шәһрәт.

¹² Ә р б ә б и - һ ө к ү м ә т — һөкүмәт адамлары.

Өлкә дәрәбәјлик дејә хан-ханмы санырсан?!

Ахмаг киши, иисаңлығы асамы санырсан?!

Асудә доланмагда икән дәвләтимиздән,
Азғынлыг едиrsiz дә һәлә нә'мәтимиздән,
Бојлә чыхачатсызмы бизим миннәтимиздән?!

Еңсаңымызын шүкрүнү күфраимы¹³ санырсан?!

Ахмаг киши, иисаңлығы асамы санырсан?!

Һеч бир утасырсан?!

Ja бир усанырсан?!

Элминнәтү-лиллаһ,

Одлара јанырсан!

¹³ Күфрак — күфрләр; шашкорлуг, нашүкүрлүк.

НАӘҮЛ ОЛАНА МӘТЛӘБИ АНДЫРМАГ ОЛУРМУ?

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?
Сөз ганымыјана зор илә гандырмаг олурму?!

Көнлүм сөнә майлдир ээлдәи бәри, еј пул!
Олсам да нолур таэтинә ил-күнү мәшгүл,
Сәнлә көрүрәм кәндими һәр бәэмдә¹ мәгбул,
Сәнсиз бу чәһан әһлии инандырмаг олурму?
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Сәнсән мәним әфзунији²-сәрмајеји-фәхрим.
Сәнлә учалыр мәртәбеји-пајеји³-фәхрим,
Кәр дәңсә үзүм гибләдәи, еј мајеји-фәхрим,
Сәндәи јана кәз нуру доландырмаг олурму?
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Чаным үзүлүб сәндән өтүр хәлги сојунча,
Бир јатмамышам та сәни сәндүгә гојунча!
Дерләр мәнә: пул јығмајы бошла, је дојунчал
Ешг әһлини сөвдадән усадырмаг олурму?
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Қасиб дејилиз, сиккеји-пулу танырыз биз,
Пул илә олан шә'нү шүүнү⁴ ганырыз биз,
Бир һәббә зәрәр јетсә пула, одланырыз биз,
Јансын чијәрим! Дөвләти јандырмаг олурму?
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Сә'ј еjlәмишәм бир нечә ил зирәкү чалак,
Һарданса кечиб киримә чох сәрвәтү әмлак,
Бир ачизә рәһим етмәјиб, өмр еjlәмишәм пак,
Иди бу сүлүки⁵ јавалаидырмаг олурму?
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

¹ Бәз м — мәчлис, зијафәт вә ja сөнбәт-мәһәббәт мәчлис.

² Э ф з у и и — чохлуг, артыглыг; чохалма, артма.

³ П а ј э — дәрәчә, мәртәбә, мөвгө; п а ј ә б ә п а ј э — дәрәчәдәз-дәрәчәээ, јүксәлә-јүксәлә.

⁴ Ш ү у и и — шә'нләр.

⁵ Сүлүк — (бурада) рафтар; мәсләк.

Бүнлар кечәр, инди дүшүб ел башга һәвајә,
Пул истәнилир, мәктәб ачылсын фүгәрајә,
Оғлан охусун, гыз охусун пајәбәпајә;

Касибләри елмә учаландырмаг олурму?!
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Дәхли мәнә нә елм охуја милләт ушағы?!
Тәһсили-кәмалат едә ја үммәт ушағы?—
Кетсии шә бу тәнбәлү биғејрәт ушағы!
Чаным, көзүм, арифләри гандырмаг олурму?!

Бизләрдә јох иди белә адәт, — јени чыхды,
Өврәтләрә тәдриси-китабәт јени чыхды,
Исламә хәләл гатды бу бид'эт, — јени чыхды,
Бу чешмәни бир иев' буландырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

[ПАЙ АТОННАН, НӘ АҒЫР ЖАТДЫ БУ ОҒЛАН, ӨЛҮБӘ!]

Паһ атоннан, иә ағыр жатды бу оғлан, өлүбә!
Нә дә тәрләнмәјир үстүндәки јорған, өлүбә!..

Бу гәдәр гышгырыға дурду ғонум-ғоншу тәмам,
Дәбәришмәэ дә, верибдири, дејәсән, чан, өлүбә!

Демәк олмаз дириләр тәк жатыб, әлбәт, дурачаг,
Өлүләр жатмағыдыр, јох буна пајан¹, өлүбә!

Чох совугдур чыхан аһәстәчә тәк-тәк нәфәси,
Бәдәниңдә донушуб, ләхтәләниб ган, өлүбә!

Чумухуб чанына битләр, бирәләр, һисс еләмири,
Чалса әгрәб дә һәнүз² еjlәмәз әмман, өлүбә!

Һансы бир доктора әрэ етдим онун илләтини,
Деди: чәк бундан әлини, бошла, бу чохдан өлүбә!

Нә «масаж» илә, нә «мәсниү³-тәнәффүслә» бушун-
Вә нә «дағ» илә олур дәрдинә дәрман, өлүбә!

Буну һәтта дүшүнүб чүмлә мүсәлман ушағы
Һәр вилајетдә дејирләр: пај атоннан, өлүбә!

Мәзәли лап бу ки бир парә урус «дама»лары
Гошуулуб бүилара дерләр ки, мүсәлман өлүбә!

Аман, ај Молла дајы, бир китаб ачдыр, фала баң
Талмасан чарәсини сән дә де ордан: өлүбә!..

¹ Пајан — сон, ахыр, иөһәјәт.

² Һәнүз — һәлә дә, јенә дә.

³ Мәсниү — сүн'и, техники јолла өдилән.

ТӘРАНЕЈИ-ЭСИЛАНӘ!

Нә сохулмусан арајә, а башы бәлалы фә'лә?!
Нә хәјал илә олубсан белә иддиалы, фә'лә?!

Сәнә динмәдикчә, эбләһ, азыыхыб јолун чашырсан,
Гапыда дајаимајыб да, зала доғру дырмашырсан.
Гара фә'лә, олдуғунда бәјү ханла чулғашырсан,
Бәјә² биәдә көрмәјирсән бу гәдәр чәлалы, фә'лә?!

Нә чығыр-бағыр салырсан, јорулуб усанмајырсан,
Әдәб илә өз мәгамын танышыб дајапмајырсан,
Һәлә көһиң палтарындан гызарыб утанајырсан,
Башына гојуб кәлирсән јекә бир моталы, фә'лә?!

Бұна бах, бу сир-сифәтлә данышыр да пүрибәрә!..
Көзүм әғрыјыр едәндә бу гырылмыша нәзарә...
Кәтириб бурахды кимләр булары бизим діјарә?
Нә билим һарагы касыб, иә билим һарагы фә'лә?!

Белә иди адәт әввәл, бәјә јалварарды касыб,
Нүчәбаләрн көрәндә аяға дуарарды касыб,
Икигат олуб, әдәблә бәјә баш вуарарды касыб,
Вар иди вәфалы касыб, вар иди һәјалы фә'лә!

Дәјишиб зәмәнә шиди, доланыб бүтүн үмурат³,
Аяғы чарыглылар да кәлип истәјир мұсават!..
Белә әсрдә мәнишәт бизә хош кечәрми, һеjhat?!.
Айылыб јатан чәмаәт, көз ачыб гапалы фә'лә!

Адә, фә'лә, сән кет әлләш, сана күнләриң ај олсун!,
Кет оларла сөз даныш ким, сәнә фәгрдә тај олсун,
Бәшәрийјәт аләминдән иәјиңе көрә пај олсун?
Бу дејилми баш-гулагын, а башы һавалы фә'лә?!

Бәшәрийјәт ахтарырсан, һаны рүтбәвү чәлалын?
Мәдәнијјәт ахтарырсан, һаны пулұ мұлқу малын?
Ә'зәмијјәт⁴ ахтарырсан, һаны халисән⁵, мәналын⁶?
Һаны тагә-тагә⁷ шалын, а чырыг чухалы фә'лә?!

¹ Тәранеји-эсилаңә — эсилзадәләр, аличәнаблар нағмәсін.

² Бәјә — мәкәр.

³ Үмурат — әмрләр, ишләр.

⁴ Ә'зәмијјәт — бәјүклүк.

⁵ Халисә — ҳұсуси әмләк.

⁶ Мәнал — мал-мұлқ, вар-дөвләт.

⁷ Тагә-тагә — топ-топ (шал).

Данышырсан азғын-азғын, һаны гәсри-зәрникарын?⁹
Һаны Аниа тәк барышын, һаны Соңя тәк никарын?
Һаны мәчлиси-гумарын, рүфәгаји-мејкүсарын?⁹

Һаны иәш-әји-хумарын, а галын гафалы фә'лә?

Әкәр истәсәјди аллаһ, ки сәни едәјди мәгбул,
Бизә вердији тәк, әлбәт, сәнә һәм верәрди пул-мул.
Ди утан ләјагәтиндән, бары олма бунча мәчіул!

Гуру-бош әл илә умма өзүнә кәмалы, фә'лә!
Гәләт ејлә, етмә бир дә белә бош хәјалы, фә'лә!
Дур итил, чәһәннәм ол, кет, үрәјим даралы, фә'лә!

⁹ Гәсри-зәрникар — гызыл сују илә нахышланмыш сараж.
⁹ Рүфәгаји-мејкүсар — шәраб достлары, ејш-пшрәт јән дашлары.

ЛЕЙЛИ-МӘЧНҮН

Еj дөвләтимни зәвалы¹ оғлум!
Еj башы ағыр бәлалы оғлум!

Еj мәктәбү дәрснин ашинасы!
Еj риштеји-елм мұbtәласы!

Шад олдум о күн ки сән доғулдун,
Мин шүкүр еләдим ки, оғлум олдун.

Дәрдим ки, көзәл хәләф оларсан,
Бир аиләjә шәрәф оларсан.

Шүғлу² һүнәрими јад едәрсән,
Атаны, ананы шад едәрсән;

Дүнјадәп олурса иртиһалым³,
Анчаг сәнә тәрк олур мәналым.

Билмәздим олурсан елмә шејда.
Шуридә⁴ едәр сәни бу севда.

Бә'зи охумуш рәфиги-бәдхән
Тәдбириими чашдырыбыш, ej вах!

Ујдум олара, сәни охутдум,
Сәд һејф ки, әглими унудум!

Кәсдим өз әлимлә өз аяғым,
Хамуш⁵ еләдим мән өз чирағым.

Кирәм⁶ бу хәта дүшүб өзүмдән,
Кез нурими сачмышам көзүмдән.

Сән һәм нијә бунча сәһв едирсән,
Кез нури кими узаг қедирсән?

¹ Зәвал — юх олма, мәлв олма.

² Шүғл — иш, пешә, мәшгәла.

³ Иртиһал — өлма, дүнјадан кечмә.

⁴ Шурида — мұbtәла, ашиг, мәфтүп.

⁵ Хамуш етмәк — сакит етмәк, сусдурмаг; сөндүрмәк.

⁶ Кирәм — туат жи...

Бүнча охудун, јорул да бары,
Бир дәф'ә бураг бу зәһримары!

Пул галмады, баҳмышам һесабә, —
Кетди гәләмә, қағыз, китабә.

Журналу китаб јүз-јүз олмаз,
Бу хәрч тичарәтә дүз олмаз.

Дәфтәрсә беш-алты чилд бәсдир,
Еj нахәләфим, бу нә һәвәсдир?!

Чернил, графил, перо, гарандаш —
Ичад едәни олајды шил, каш!

Инсаф еләмәэмисән ки, јандым,
Пули нә әзаб илә газандым!

Биһудә ишә нә хәрч едирсән,
Бу көnlүмү һәрчү мәрч едирсән!

Хәрчи түкәниб кәсилемир арды,
Биллаһ, дәхи пулларым гуртарды!

Хасә әриди, үзүлдү чанын,
Солду күл үзүн, гаралды ганын;

Вазеһ бу ки, хәстәдир мәзачын,
Ja рәб, ким едәр сәнин әлачын?!

Нә вар јејиб-ичмәјин, нә хабын,
Тәһсиләдир анчаг иртикабын?

Нә сејру сәфаны хошлајырсан,
Нә дәрсу китабы бошлајырсан.

Мырт-мырт охујуб мырылдајырсан,
Гарға кими һеј гырылдајырсан!

Әjjами-бәһару күлдүр, оғлум!
Гојма мәни гәмдә, күлдүр, оғлум!

⁷ Иртика б — пис иш көрмә, күнаһ ишләмә.

Һәмсүйнләриң тәфалә, бағда,
Һәмәсрләриң чәмәндә, дагда.

Бә'зиси кәзиб дә қиштзары⁸.
Гуш әлдә көзәтләјир шикари;

Бә'зиләри бир тәрәфдә хәлвәт,
Адәтчә едәрләр ејшү ишрәт;

Бә'зиси олуб гумарә мәшгүл
Бә'зиси шәрабә, јарә мәшгүл.

Һәр бир пәфәри бир ишдә чалак,
Һәр дикәри бир әмәлдә бибак⁹.

Һәр күн әбәвејини¹⁰ шад едиrlәр,
Һәрмәтләриң издијад¹¹ едиrlәр.

Хош ол әбәвејиң ким, бу минвал
Һәр дайм олур чәһандә хошһал!..

⁸ Қишиштазар — тарла, зәми.

⁹ Бибак — горхмаз, чәкилмәз.

¹⁰ Эбәвеји — аталар, ата-баба.

¹¹ Издијад — артырма, чохалтма.

(МӘЗЛУМЛУГ ЕДИБ БАШЛАМА ФӘРЈАДӘ, ЭКИНЧИ)

Мәзлумлуг едиб башлама фәрјадә әкинчи!
Гојма өзүңү түлкүлүгјә, адә, әкинчи!

Бир үэрлә һәр күндә кәлиб дурма гапымда,
Jaлварма мәнә, бојишу кәч бурма гапымда,
Каһи башына, каһ дөшүнә вурма гапымда,
Ләғв¹ олма, әдәб қөзлә бу мә'вадә, әкинчи!
Лал ол, а балам, башлама фәрјадә, әкинчи!

Хош кечмәди ил чөллүгјә, деңганә, нә борчум?
Jaғмады јағыш, битмәди бир данә, нә борчум?
Әсди гара јел чәлтијә, бостанә, нә борчум?
Кетди мәнә пә фә'ләлијин бадә, әкинчи!
Лағ-лағ данышыбы башлама фәрјадә, әкинчи.

Алды долу әлдән сәрү саманыны, нејлим?
Jaинки чәйирткә једи бостаныны, нејлим?
Вердин кечәп ил борчуна јорғаныны, нејлим?
Ол инди палас сатмаға амадә, әкинчи!
Лал ол, а балам, башлама фәрјадә, әкинчи!

Сөз ачма мәнә чох чалышыбы, аз јемәјиндән,
Чанын бәчәһәннәм ки, өлүрсән, демәјиндән!
Мәи көзләмәнәм, буғда чыхар, вер бәбәјиндән!
Чәлтиң дә кәтиր, арпа да, буғда да, әкинчи!
Jохса сојарам лап дәрнини, адә, әкинчи!

Сәп hej де јохумдур, чыхарыбы чаныны, аллам!
Валлаһи овуб дидеји-кирјаныны², аллам!
Шаллағә тутуб пејкәри-үрјаныны³, аллам!
Өз һалыны сал ииди өзүн јадә, әкинчи!
Лағ-лағ данышыбы башлама фәрјадә, әкинчи!

¹ Ләғв — кәвәзә, бошбогаз, нағгал, бош сөз, чәфәнкијат.

² Дидеји-Кирјан — ағлар көз,

³ Пејкәри-Үрјан — чылпаг бәдән.

Чүтчү бабасан, буғданы вер, дары јејәрсән,
Су олмаса, гышда әридиң гары јејәрсән,
Дашдан јумушаг зәһр нәдир, мары⁴ јејәрсән,
Өјрәшмәмисән әт-јаға дүнијадә, әкинчи!
Нејван кими өмр еjlәмисән садә, әкинчи!

Лакин мәним инсанлыг олуб вәз'и-мәдарим,
Бәјзадәјәм, асајиңшәдир чүмлә гәрарим,
Мејсиз, мәзәсиз битмәз олур шаму нәһарим;
Иштә беләдир һаләти-бәјзадә, әкинчи!
Бәјзадәләрин рәсми будур, адә, әкинчи..

⁴ Мар — илан.

[ЭЛМИННЭТҮ-ЛИЛЛАҢ КИ, «ДЭБИСТАН» ДА ГАПАНДЫ]

Элминнэтү-лиллаң ки, «Дэбистан»* да гапанды!
Бир бади-хәзән¹ эсди, күлүстән да гапанды!

Һасилләри пуч олду бүтүн мәзрәәчатель²,
Жел вурду гавун-гарпызы, бостан да гапанды!

«Үлфәт»* кәсилиб, тохдады «Бүрһани-тәрәгги»
Мәһв олду «Һәмијјәт»*, әдәбистан³ да гапанды!

«Рәһбәр»* јорулуб, јухлады «Иршад»⁴ «Тәкамүйүс»
Асланлара ох дәјди, нејистан⁵ да гапанды!

Мејдани-рәгабәтдә бизим һүммәтиимиздән
Дә'ва гапаныб, Рүстәми-дастан да гапанды!

Әтфали⁶-вәтән гој бағырыб өлсүн ачындан,
Јанды аналар синәси, пүстан⁷ да гапанды!

Гој көһнәләрин даш үрәни күл тәк ачылсын,
Дарүззәфәри-тазәпәрәстан⁸ да гапанды!..

¹ Бади-хәзән — пајыз күләни.

² Мәзрәә — экин, тарла.

³ Эдәбистан — әдәб јери, елм, биллик јери.

⁴ Нејистан — гамышлыг.

⁵ Этфал — тифилләр, ушаглар.

⁶ Пүстан — дөш.

⁷ Да рүззәфәри-тазәпәрәстан — јениллик тәрәфдар⁹ ины зәфәр евни, галибијјәт евни.

УЧИТЕЛЛЭР

Төвгиф¹ едиlmииши магыл Кэшчэ сијезди,
Олмушиду өчэб биз дэхи раһэт, учителлэр!

Дүшдү тавуғу дөвријэ² бэдбэхт «Ничат»ын,
Эjlэшмэdi бир лэһээ фэрагэт учителлэр!

Диван-дэрэни бэндэ³ чэкиб алды дүбарэ,
Бу бид'эт олан эмрэ пчазэт, учителлэр!

Инди Бакыда башланачаг олду бу ичлас,
Олдуг јенэ ол мэчлисэ дэ'вэт, учителлэр!

Гојмур бу гапанимын бизи дүнjadэ беш-он күн
Адэтчэ чэкиб кејф, едэк ишрэт, учителлэр!

Билмэм бу сијездин нэдир ахыр бизэ хејри —
Һэр илдэ чёкэк бунча әзијјэт, учителлэр?!

Даим бу тэшэббүслэр олур һаггүл-әмэлсиз,
Миллэт пулу јох, та алаг үчрэт⁴, учителлэр!

Лазым кэтирир хэрч едэк анчаг чибимиздэн,
Һэм хэрч ола, һэм мајеji-зэһимэт, учителлэр!

Бојлэ әмэлэ агил олан мүртэкиб⁵ олмаз,
Лајигми чибишдана хәјанэт, учителлэр?!

Јэ'ни нэ демэkdir бу ки сэн пулууну хэрч ет,
Та елм охујуб дэрс ала миллэт, учителлэр?!

Миллэтдэн өтүр аглыјан ахырда олур кор, —
Мэзмунлу мэсэлдир бу ибарэт⁶, учителлэр!

¹ Төвгиф — дајандырылма; һэбс етмэ.

² Дөври — нимчэ, бөйж дөврэ.

³ Бэнд — бағлама, азадлығыны злма.

⁴ Үчрэт — әмэк һаггы.

⁵ Мүртэкиб — пис, јарамаз иш едэн, чээжа лајиг һэрэктэд.

⁶ Ибарэт — кэлам, аталар сөзү.

Билдир дә нә зәһмәтлә бу ичласа јығышдыг,
Етдиң иә гәдәр баш јерә сөһбәт, учителләр!

Лағ-лағ даңышылды ки, иәдир шиә вә сүни,
Лазым ки, бир олсун бу шәриәт, учителләр!

Дердиз ки, кәрәкдир ачыла мәктәби-нисван,
Бир јаңда дәхү мәктәби-сән'әт, учителләр!

Бу һәрзәвү һәдҗанлара кимләр гулаг асды,
Ким верди бу ахмаг сөзә гијмәт, учителләр?

Баш тутдуму бејтулмалыныз⁷, сөјлә, сән аллаһ?
Чәкдиз, мән өлүм, һич хәчаләт, учителләр?

Исламын өлүб јохса санырдыз вүкәласы⁸
Худсәр⁹ еләјирдин дә вәкаләт¹⁰, учителләр?

Бир милләтә ким, сиз оласыз һадијү һами¹¹,
Батсын јерә, ja рәб, белә милләт, учителләр!

Сидги¹² бу ки бу барәдә рә'јимдир әлавә —
Сизлә едә билмәм дә шәракәт¹³, учителләр!

Фикрим будур анчаг олам өз кејфимә мәшгүл —
Бир күшеји-кулзардә хәlvәт, учителләр!

«Меј шишәдә, чам әлдә, ағыр нәш'ә башымда»...
Бу ше'рин едәм виранни¹⁴ адәт, учителләр!

⁷ Бејтулмал — дәвләт хәзиңәси; вәрәсесиз өләнләрни маһ-
мүлкүнү вә бу чүр үмуми мал-дәвләти сахлајан идарә.

⁸ Вүкәла — вәкилләр, мұдағиәчиләр.

⁹ Худсәр — өзбашына, өз билдијини едән.

¹⁰ Вәкаләт — вәкиллик, башгасының ишини көрмә вәзиғәси.

¹¹ Һадијү һами — докрут јол көстәрән вә һимајә едән.

¹² Сидги — доғрусу, һәғигәти.

¹³ Шәракәт — шәриклик, шәрик олма.

¹⁴ Виран — дайм дејилән, тәкрар едилен сөзләр, ифадәләр.

[ВӘГТА КИ ГОПУР БИР ЕВДӘ МАТӘМ]

Вәгта ки гопур бир евдә матәм,
 Тәшкүл едилир бүсати-еһсан,
 Мә'лумләр¹ әjlәшир мүәммәм²,
 Тәфриh³ илә әлләриндә гәлjan,
 Ев саһибинин хәјалы бәрhәм⁴,
 Әфкары гонагларын фисинчан,
 Бишдикчә газан-газан мүтәнчәм⁵,
 Кәлдикчә табаг-табаг бадымчан —
 Жад ет мәни, jaғлы-jaғлы жад ет!

Вәгта ки әсас олур мүрәттәб⁶
 Мәчмуәji-назу нә'mәт илә,
 Сәрсүфрәдә⁷ сәф чәкир мүәддәб⁸
 Еjзәи иүчаба мәтанәт илә,
 Дәрвазәдә әhли-фәгр: «Ja рәб!
 Ja рәб!..» чағырыр зәлаләт илә;
 Сәрсүфрәдә дадлы-дадлы шәрбәт,
 Ичдикчә гонаглар әлдә финчан,
 Дәрвазәдә hәсрәту нәдамәт⁹,
 Олдугча иәсиби-мүстәмәндән¹⁰ —
 Жад ет мәни, гәмли-гәмли жад ет!

¹ Мә'лумләр — мәшhур, бәյүк адлы-санлы әдәмләр.

² Мүәммәм — әммәмәли, башында әммәмә олан.

³ Тәфриh илә — фәрәhла.

⁴ Бәрhәм — гарышыг, пәришан, поzулмуш.

⁵ Мүтәнчәм — тавада гызардылмыш, говрулмуш, бозартма.

⁶ Мүрәттәб — дүзүлмуш, тәртиб едилмиш.

⁷ Сәрсүфрә — сүфраинин јухары башы; сүфре үстү.

⁸ Мүәддәб — әдәбли, тәрбијәли.

⁹ Нәдамәт — пешманилыг.

¹⁰ Мүстәмәндән — бичарәләр, заваллылар, јохсууллар.

Вэгта кэтирир бир эхли-сэрвэт
Минижејси-зэкат¹¹ бир гэдэр пул;
Сејфүл'үләма¹² едиб ичабэт¹³,
Өврадэ олур вэ леjk мэшгүл;
Жэ'ни ки, мүгэддэсэм һэгигэт (?)
Мэн фазили¹⁴-эср, хэлг мэфэул¹⁵.
Мэблэг төкүлүб һүзурэ лај-лај,
Олдугда һёвалеји-чибишдан,
Һэггүлфүгэрајэ¹⁶ шејх: «Охгај,
Бэллэ'тү»¹⁷ дејиб уданда пүнхан
 Јад ет мэни, кизли-кизли јад ет!..

¹¹ Минижејси-зэкат — зэкат чөхөтийдэн, зэкат үзро.

¹² Сејфүл'үләма — алимларни устасы, үләманын башчыс.

¹³ Ичабэт — бир јерэ дэ'вэти гэбул едиб кэлнэ.

¹⁴ Фазил — фэзилэтли.

¹⁵ Мэфэул — ашигыда олан, алчагда дурац, фазил олмаји.

¹⁶ Һэггүлфүгэра — касыбларын, фагырларын нағыс, паји.

¹⁷ Бэллэ'тү — улдум.

ГОРХУРАМ

Паји-пијадә дүшүрәм чөлләрә, —
Хари-мүғилан¹ көрүрәм, горхурам.

Сејр едирәм бәррү² бијабанлары, —
Гули-бијабан³ көрүрәм, горхурам.

Каһ олурам бәһрдә зөврәгниши⁴, —
Далғалы туфан көрүрәм, горхурам.

Кәһ чыхырам саһилә, һәр јанда мин
Вәһижи-ғүрран⁵ көрүрәм, горхурам.

Каһ шәфәг тәк дүшүрәм дағлара, —
Јанғылы вулкан көрүрәм, горхурам.

Кәһ енирәм сајә⁶ тәк орманлара, —
Јыртычы һејван көрүрәм, горхурам.

Үз гојурам каһ нејистанлара, —
Бир сүрү аслан көрүрәм, горхурам.

Мәгбәрәликдә⁷ едиရәм кәһ мәкан, —
Гәбрдә хортдан көрүرәм, горхурам.

Мәнзил олур кәһ мәнә виранәләр, —
Чин көрүрәм, чан көрүрәм, горхурам.

Бу күреји-әрэдә мән, мұхтәсәр,
Мұхтәлиф әлван⁸ көрүрәм, горхурам.

Харичи мұлқундә дә һәтта кәзиң
Чох түһәф⁹ инсан көрүрәм, горхурам.

¹ Х а р и - м ү ғ и л а н — тиканлы кол.

² Б ә р р — гуру јер, јерин гуру һиссәси.

³ Г у ли-б и ј а б а н — гулжабоны.

⁴ З ө в р ә г н и ш и н — гаыгда отуран.

⁵ Ғ ү р р а н — бағыран, һајғыран, іә'рә вуран.

⁶ С а ј ә — көлкә.

⁷ М ә г б ә р ә л и к — гәбиристанлыг.

⁸ Ә л в а н — рәпикләр, рәпікбәрәнк.

⁹ Т ү һ ә ф — гәрибә, құлұпч, көрүлмәмиш шеј.

Лејк, бу горхмазлыг илә, доғрусы,
Ай дадаш, валлаһи, биллаһи, таллаһи,
Һарда мұсәлман көрүрәм, горхурам!..

Бисәбәб горхмајырам, вәчіні¹⁰ вар:
— Нейләјим ахыр, бу јох олмушларың
Фикрини ган-ган көрүрәм, горхурам,
Горхурам, горхурам, горхурам!..

¹⁰ Вәчіні — сәбәб.

БӘ'ЗИ ЈЕРЛӘРДӘ ТӘСАДҮФ ОЛУНУР АША, ЭТӘ.

Бә'зи јерләрдә тәсадүф олуңур аша, этә,
Мүфтә көрчәк тутурам кәндими бозбаша, этә!

Дејирәм, каш гонаглыг олан евләрдә бүтүн
Дејиб-ичмәкдә башым бәнд ола, чулгаша этә!

О гәдәр хошланырам түстүсү чыхчаг кабабын —
Ач бишик тәк чумурам шөвг илә бирбаша этә!

Көрүрәм та эти гәссаб дүкәнинда асылыб,
Аз галыр ит кими иәфсим һүрә, дырмаша этә!

Нуш олур чанымы эт, хасә о һәнкәмдә ким,
Мән јејәм, хырда ушаглар баҳа, ағлаша, этә!

Эти чох истәјирәм, лејк пулу ондан чох,
Нола, гузғун кими та мүфтә гонам лаша, этә!

Хәрч едир бир пара әшхас пулун бајрамда
Зә'фәранә, јаға, разјанәјә, хашхаша, этә!

Филһәгигәт јемәли шејдир әкәр пулсуз ола,
Јарамыр пул верилә һәр гуруја, јаша, этә!

Пулу анчаг јарашир чинләјәсән сәндугә,
Нә ки хәрч ејләјәсән милләтә, диндаша, этә?!

Ојлә зәһләм кедир, аллаһ да билир, милләтдән,
Олурام сүст ады кәлчәк, дәнүрәм даша, этә!

Ады пулдурса пулун, лејк өзү чан јонгарыдыр,
Вермәк олмур гоһума, гоншуја, гардаша, этә!

Верәрәм диними, иманымы, әмма пулуму
Вермәрәм, «Бәһлүл»* аға, архајын ол, аша, этә!..

[МӘН БЕЛӘ ӘСРАРЫ ГАНА БИЛМИРӘМ]

Мән белә әсrary¹ гана билмирәм,
Ганмаз олуб да долана билмирәм!..

...Дерләр утан, һеч кәсә бир сөз демә,—
Һәг сөзү деркән утана билмирәм!..

Нејләмәли, көз көрүр, әглим кәсири,
Мән күнәши көjdә дана билмирәм!..

Шиддәти-сејлан² илә баран³ төкүр,
Бир кома јох, далдалана билмирәм!..

Дерләр усан, һәрзәвү һәдjan демә,—
Күч кәтирир дәрд, усана билмирәм!..

Дерләр, отур евдә, недим, касибәм,
Кәсб еләмәэсәм, газана билмирәм!..

Дерләр, а ганмаз, де јыхыл, өл, гутар!
Һә, балам, доғрусу, ај дадаш, мән дәхи
Мәсләһәт ондан о јана билмирәм!..

¹ Әсrap — сирләр

² Сeјlan — селләр; ахынты.

³ Баrзи — яғыш, күчлү jaғmур.

МҮЭЛЛИМЛӘР СИЈЕЗДИ

Баш тутду мүэллимләрин ичласи-сијезди,
Еj ваj, учителләр јенә дәркар олачагдыр...¹¹

Зәниимчә мәним, ишбу јығынчагда һәмана
Билдирки мәсайл² јенә тәкrap олачагдыр.

Тәшкүл едәчәкләр кишиләр мәктәби-нисван,
Гызлар охујуб чүмлә шәрәфдар³ олачагдыр.

Һәр шәһирдә бир мәктәби-сән'эт ачачаглар,
Оғланлар алый һәндәсә, ме'мар олачагдыр.

Тәтбиг едәчәкләр јазыны шивеји-түркә,
Сибјан⁴ да сүһуләтлә⁵ хәбәрдар олачагдыр.

Тәсниф⁶ олунур таээ күтүб⁷ түрк дилиндә,
Һәр кәс охујуб елмлә бидар олачагдыр.

Бу бир, ики, уч мәс'әләдә јох о гәдәр бак⁸,
Олсуи, бәчәһәннәм, нечә рәфтар олачагдыр.

Лакин бу јамандыр ки, ики мәзһәбә рәемән⁹
Бир мәс'әлә үстүндә дә көфттар¹⁰ олачагдыр.

Сүннилүк илә шиәлиji галдырачаглар,
Исламә јетиб рәхнә¹¹, хәләлдар олачагдыр.

Гардаш биләчәк бир-бирини шиа вә сүнни,
Һәр әмрдә һәмрә'јү һәмәфкар¹² олачагдыр.

¹ Дәркар олмаг — ишдә, һәрәкәтдә, фәалијәтдә олмаг.

² Мәсайл — мәсәләләр, мөвзулар.

³ Шәрәфдар — шәрәф сәhiби, һәрмәтли.

⁴ Сибјан — кичик оғланлар, оғлан ушаглары.

⁵ Сүһуләт — асанлыг.

⁶ Тәсниф — (бурада) эсэр јаэмә, китаб тәртиб етма.

⁷ Күтүб — китаблар.

⁸ Бак — горху, ховф, тәһилүкә.

⁹ Рәемән — гарышы, әксе.

¹⁰ Көфттар — данышыг, сез мүбаһисә.

¹¹ Рәхнә — зәрәр, зијан, хәлал.

¹² Һәмәфкар — бир фикирдә, бир ра'јдә олан.

Мәзһәбләри бирјанлыг едиб бу учителләр,
Анчаг јаван ислам ады тәзкар¹³ олачагдыр.

Әфсус, сәд әфсус сәнә, ej көзәл ислам!
Кимләр сәнә көр инди тәрәфдар олачагдыр?

Баш сачлы, ајаг чәкмәли, мырт-мырт даныш:
Дин гәдри билиб, мө'минү диядар олачагдыр!

¹³ Тәзкар — зикр олуулма, данышылма, дилә алынма.

ИКИ ЧАВАБА БИР ЧАВАБ

Іоғалашыб, а көрмәниш, сох да белә фырылда ма!
Эрбијесиз ушаг кими бош-бошуна һырылдама!
Іаш-гулағын дүзәлмәјиб, сох да басыб-курулдама!
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Лүптәзәм олмамыш әмәл, ревнәги-кар¹ олурму ја?!
Зуби түлү² түлү етмәниш вәгти-нәһар олурму ја?
Нир күл ачылмаг илә дә фәсли-бәһар олурму ја?
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Әтл еләдиз Этабәки, мән ки бу әмри данмырам?
Зар јенә мин Этабәкіз, јохса әмәлли ганмырам?
Төһинә гапы бу тезлијә тазәләшә инанмырам!
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Кирәм Этабәк өлдү дә, толу түфәнкини³ һаны?
Бәһри-әмиги⁴-һәрбдә кәштији-чәнкини⁵ һаны?
Эски һамамдыр, эски тас, пәс јени ғәнкини⁶ һаны?
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Сөјлә мәнә, вәзарәти-миллијәни⁷ дүзәлдими?
Ја узун әл, узун папаг гыссалашыб көдәлдими?
Әлкәни⁸ шәмәндәфер⁹ јол тата билди, кәлдими?
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Дарн-шәфаји¹⁰-Теңрамын кет елә бир сәјаһетин,
Мирзә Эбүлхәсән ханын¹¹* көр ревнеши-тәбабетин,
Тән јары бөлдү зәһр илә јексәр әчәм¹² чәмәетин!
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

¹ Ревнәги-кар — ишни јахшылығы, мәгсәдәујеңүнлүгү.

² Бәһри-әмиг — дәрнән дәрја.

³ Кәштији-чәнк — дава комисси.

⁴ Вәзарәти-миллијә — милли наэирлик.

⁵ Шәмәндәфер — гатар, дәммир јолу.

⁶ Дарн-шәфа — хәстәхана, мұаличәхана.

⁷ Эчәм — фарс.

Мұлки-Ирагы адбаад сајсам әкәр, кәлал⁸ олур,
Тул⁹ тапар кәламымыз, гареә¹⁰ һәм мәлал¹¹ олур,
Ишбу сәбәблә шे'римиз мұхтәсәр әрзи-һал олур,
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб¹²

Арха су долмајыб һәлә!
Қөһнә идарәниز дуурур,
Рәнки дә солмајыб һәлә..

⁸ Кәлал — чансыхычы, гүсса, әләм.

⁹ Тул — узун.

¹⁰ Гаре — охучу.

¹¹ Мәлал — сыхынты, гүссә, ғәм.

СУАЛ-ЧАВАБ

— Көрмә! — Баш үстә, юмарам көзләрим.
— Динмә! — Мүтиәм, кәсәрәм сөзләрим.
— Бир сөз ешитмә! — Гулағым бағларам.
— Құлмә! — Пәкеj¹, шаму сәһәр ағларам.
— Ганма! — Бачармам! Мәни мә'зур² тут,
 Бојләчә тәклифи-мәһалы³ унут!
 Габили-имканмы олур ганмамаг?
 Мәчмәри-нар⁴ ичрә олуб јанмамаг?
 Еjlә хәмуш атәши-сузаныны⁵,
 Гыл мәни асудә, hәм өз чапыны!

¹ Пәкеj — чох јахшы, башұста.

² Мә'зур — үзурлу.

³ Тәклифи-мәһал — чәтин тәклиф.

⁴ Мәчмәри-нар — одлу, атәшли габ.

⁵ Сузан — јаңай, јанар.

[БИМӘРҺӘМӘТ Ә'ЈАНЛАРЫНА ШҮКР, ХУДАЈА!]

Бимәрһәмәт ә'јанларына шүкр, худаја!
Бу саһиби-милјанларына шүкр, худаја!

Милләт гәмниә бахмајан әнзари-кәрәмлә¹ —
Ишапи-зәвишанларына² шүкр, худаја!

Иш билмәјән анчаг јемәк-ичмәкдән әлавә,
Бу чанлы дәјирманларына шүкр, худаја!

Бидади³-бәрадәрлә олам ганыша гәлтан,
Гафгаздакы гурбанларына шүкр, худаја!

Хассә Баку шәһриндә, о шәһрәтли мәканда
Дәрја тәк ахан ганларына шүкр, худаја!

Хүпхар⁴ олан әфради-бәни-нөв'үнә⁵ даим —
Бу вәһшијү ғүрранларына шүкр, худаја!

Гурд исә, шәғал⁶ исә бијабанды олурду,
Шәһр ичрә бу һејванларына шүкр, худаја!

Көзләнмәјән әдналығын⁷ ичадына чиддән —
Һиммәт едән инсанларына шүкр, худаја!

Һәммамдә өврәтләрә гулдурулуг едән бу^{*}
Гејрәтли мүсәлманларына шүкр, худаја!

Сакит отуран бөјлә чинајәтләрә гаршы
Бу саһиби-вичданларына шүкр, худаја!

Билмәм нә зәман гәһрин едәр аләми бәрбад?[!]
Сәбр етдиин аванларына⁸ шүкр, худаја!

Һәлл олмады көнлүмдәки иискилли мүәммә,
Тәчдиid⁹ едиရәм мәтләи, мабә'ди вар әмма!

¹ Әнзар и-кәрәм — лүтф, мәрһәмәт көзәрләри.

² Ишапи-зәвишан — шаш вә шәрәф саһиби руһаниләр.

³ Бидад — зүлм, рәйисиэлик, амансызылыг.

⁴ Хүпхар — ганичән, вәһши.

⁵ Әфради-бәни-нөв — өз иөвүндән олан һәмчениң фәралыг.

⁶ Шәғал — чаггал.

⁷ Әдна — әй алчаг, чох разил.

⁸ Аван — айлар, дәғигәләр.

⁹ Тәчдиid — тәзәләмә, бир мәсәлә һаггышда јенидән данышы.

МӘҚТУБ

Молла дајы, етмә шәрарәт¹ белә,
Орталыға салма ләчачәт² белә!..

Күндә чыхарма јени бир гандә,
Мәктәби билмә белә бафаидә³,
Милләти бәнд етмә әлиф-бандә,
Сөјләмә «сә'фәс» белә, «гәршәт»⁴ белә!..

Чох да сәнни тәк дејиләм нахәләф
Та олам аги-пәдәрани-сәләф,
Елмлә өвладымы етмәм тәләф —
Мин дә десән сөз белә, сөһбәт белә!..

Елм нәдиր, фәэл нәдири — ганмарам,
Атәши-елмә алышыб јанмарам,
Сән ёдән иғваләрә⁵ алданмарам,
Вермә әбәс кәндииә зәһмәт белә!..

Чәһілдә бир гәл'еји-истадәјәм⁶,
Аләми мәһв етмәјә амадәјәм,
Адији⁷-тирјаку мејү бадәјәм,
Етмишәм өмрүмдә мән адәт белә!..

Тикмә, кәнар ол, көзүмә милләти!
Неjlәји्रәм милләти, миллијәти?!
Олду башым дәнк, дәјиш сөһбәти,
Аз сөлә милләт белә, үммәт белә!..

Мән фәгәт өз әмрими саманларам,
Хејрим үчүн аләми виранларам,
Мән нә чәмаәт, нә вәтән анларам, —
Янса вәтән, батса чәмаәт белә!..

Јох көзүм әсла фүгера көрмәјә!
Худ, фүгәраны нә рәва көрмәјә?
Көздә әкәр олса зија көрмәјә —
Көстәр она пул белә, дөвләт белә!..

¹ Шәрарәт — фәсадчылыг.

² Ләчачәт — тәрслік, инадкарлыг, көчлик.

³ Бағапдә — фаядалы, хејирли.

⁴ «Сә'фәс», «гәршәт» — әрабләрдә неч бир лүгәти мә'насы олмајан, әлифба еўрәнмәк үчүн ујдурулмуш вә әлифбанын бүтүн һәрфләрнинә әнатә едөн сәккиз сөздән икиси.

⁵ Иғва — азырма, јолдан чыхартма.

⁶ Гәл'еји-истадә — јеришлә мөһкәм дурмуш гала.

⁷ Ади — адәт етмиш, алышмыш.

[ТӨҮМӘТ ЕДИР ГӘЗЕТЧИЛӘР, — МӘШӘРИ-НАСЫ
БИР БЕЛӘ!..]

Төһмәт едир гәзетчиләр, — мә'шәри-насы¹ бир белә!..
Өзләринин, инан ки, јох фәһимү зәкасы бир белә!..

Мән кими агыл олсалар, шүғл едәләр оғурлуғу, —
Зәһмәти, рәнчи бир белә!.. зөвгү сәфасы бир белә!..

Чүмлә мәариф әһлиниң һаләти көз өңүндәдир, —
Вәчхи²-мәашы бир белә!.. дәрдү бәласы бир белә!..

Мадәри-елмә сөјләшир Мәрjәмә* сөјләнән түһәм³,
Елмин анасы бир белә!.. чәһлиң атасы бир белә!..

Мән дәлијәмми оғлуму мәктәбә, дәрсә сөвг едәм?!
Дәрснин әзасы⁴ бир белә, хәлгин әдасы бир белә!..

¹ Мә'шәри-насы — чәмпүйәт, халғ, әһали.

² Вәчхи — мәбләг, пул.

³ Түһәм — төһмәтләр, мәзәммәтләр, тә'нәләр.

⁴ Эзаса — әзијүйәт, чәфа, чөвр.

[ДАШ ГӘЛБЛИ ИНСАНЛАРЫ НЕЈЛӘРДИН, ИЛАҢИ?!]

Даш гәлбли инсанлары нејләрдин, илаңи?!
Биздә бу сојуг ганлары нејләрдин, илаңи?!

Артдыгча һәјасызылыг олур ел мүтәһәммил!¹,
Һәр зұлмә дөзән чанлары нејләрдин, илаңи?!

Бир дөврдә ким, сидгү сәфа галмајағамыш,—
Билмәм белә дөвранлары нејләрдин, илаңи?!

Мәзлүмларын көз јашы дәрја олачагмыш,—
Дәрјалары, үмманлары нејләрдин, илаңи?!

Сәjjади²-чәфакардә рәһм олмајағамыш,—
Аһуләри, чејранлары нејләрдин, илаңи?!

Бағын, әкинин хејрини бәjlәр көрәчәкмиш,—
Тәхм әкмәjә деңганлары нејләрдин, илаңи?

Иш рәнчбәрни, күч өкүзүн, јер өзүнүшкү,—
Бәjzадәләри, ханлары нејләрдин, илаңи?!

Һәкм еjlәjәчәкмиш бүтүн аләмдә чәһаләт,—
Дилдадеји-ирфаи³лары нејләрдин, илаңи?

Суртуглу мұсәлманлары тәкфири гојан бу
Дилдадеји-ирфаи³лары нејләрдин, илаңи?!

Jaхуд бунларын бунча нүфузу олачагмыш,
Беш-үч сұхәндайлары нејләрдин, илаңи?!

Гејрәтли даносбазларымыз иш бачарыркән,—
Тәнбәл, дәли шејтанлары нејләрдин, илаңи?!

Әрләр һәрә бир гыз кими оғлан севәчәкмиш,—
Евләрдәкі нисванлары нејләрдин, илаңи?!

Тачирләrimiz Соңалара бәнд олачагмыш,—
Бәдбәхт Түкәзбанлары нејләрдин, илаңи?!

Сүбһанәкә³, сүбһанәкә, сүбһанәкә, ja рәб!
Бахдыгча бу һикмәтләрә һејран олурәм һәп!..

¹ Мүтәһәммил — дөзән, гатлашын, сабирли.

² Сәjjад — овчы.

³ Сүбһанәкә — әһсән сәнә, афәрин сәнә.

СӘБИР

Та кәлирик биз дә бир аз анлајаг,—
Мәһізәри¹-ирфанда вурур тәк сәбири.
Ja дејирик ишләри саманлајаг,—
Мәчлиси-ә'јандада вурур тәк сәбири.

Истәјирик бир иш ачаг фильмәсәл²,
Сөјләширик бир-ини ил лаәгәл³,
Ta дејилир пул верин, ашын әмәл,—
Өлкәдә, hәр јандада вурур тәк сәбири.

Јалхы бизи еjlәмәјиб мүбтәла:
Сәфиеji⁴-Гафгазы тутуб бу бәла;
Гахда, Газахда, Шәкидә бәрмәла⁵,
Шишәдә, Ширвандада вурур тәк сәбири.

Лакин о јерләрдә кедир, дурмајыр,
Бир елә лајигли кәләк гурмајыр,
Кәңчәдә дерләрсә вурур, вурмајыр,
Оjlә ки, Сәлҗандада вурур тәк сәбири.

Андыра галмыш нә јаман сәсләнир!
Сөз демәјә вермир аман, сәсләнир!
Ох атылыр, санки каман сәсләнир!
Саһәти⁶-мејданда вурур тәк сәбири.

hәрзә нә шура вә нә мәчлис билир,
Нә дүшүнүр јахши, нә бир пис билир,
Горхмур, утамыр, нә дә бир hис билир,
hүчрәдә, дүкканда вурур тәк сәбири...

¹ Мәһәэр — бир шеин олдуғу јер, hүзүр јери, габаг, әп.

² Фильмәсәл — тутаг ки, мисал үчүн.

³ Ләэгәл — ән азы, hеч олмаса.

⁴ Сәфиә — өлкә, вилајет; тәрәәф.

⁵ Бәрмәла — ашкар, көз габагында.

⁶ Саһәт — әчыглық, мејданын ичи.

ФИСИНЧАН

Санма әздикчэ фәләк биэләри виранлыг олур.
Ун тәмәнинасы илә бүгда дәјирманлыг олур!

Гарышыгдыр һәләлик милләтиң исте'дады,—
Әләнирсә, сафы бир јаң, тозу бир јанлыг олур!

Чалхаландыгча, буландыгча заман нәһрә кими,
Јағы јағ үстә чыхыр, ајраны ајранлыг олур!

Ким ки инсаны севәр,— ашиги-һүрријәт олур,
Бәли, һүрријәт олан јердә дә инсанлыг олур!

Еј ки, дерсән, үрәфа раһи-хәтадә булунур,
Елми-мәнтигчә бу сез бәһреји-наданлыг олур!

Үрәфа дерсән өзүн, әһли-хәта дерсән өзүн,
Дүшүнүрсәими бу сездә нечә һәдҗанлыг олур?

Көзүнү хирәләдири¹ күнәши ирфанын?
Һајды, хәффашсифәт², бунчамы хулганлыг олур?!

Танырыг биз сизи артыг, демә ha, биз беләјик,
Танылыр ол киши ким, тутдуғу мејданлыг олур!

Бахмасыз күшеји-чешм илә фәгиранә тәрәф,
Jүjүрүрсүз ора ким, дадлы фисинчанлыг олур!..

¹ Хирәләтмәк — гамашдырмаг.

² Хәффашсифәт — јараса кими ишыгдан горхан, елм ва мәдәнијәт дүшмәни.

АЛДАНМАРАМ КИ, ДОҒРУДУР АЈИННИН, ЕЈ ӘМҮ!

Алданмарам ки, доғрудур ајинниң, еј әмү!
Кәссиң мәниң, һәгиги исә динниң, еј әмү!

Иманыша гәсәмлә¹ чапырсан чәмаәти,
Гулдурчулуг түфәнкимидир динниң, еј әмү?

Гәлбин кими сијаһ едәмәзсән мәһасини²,
Чумма һәнајә, бошла бу тәлвинни³, еј әмү!

Сөвмү сәлатдән⁴ сәнә кәр чыхмасајды пул,
Олмазды бунча зәһмәтә тәмкиниң, еј әмү!

Тикмә нәмазыны көзүмә бир чида⁵ кими,
Көстәр мұамиләндәки⁶ тә'јинниң⁷, еј әмү!

¹ Гәсәм — авд.

² Мәһасин — бығ-саггал

³ Тәлвин — рәнкләмә, бојама.

⁴ Сөвмү сәлат — оруч-намаз.

⁵ Чида — мизраг, сүнкү.

⁶ Мұамилә — рәфттар, һәрәкәт.

⁷ Тә'јин — вәзиғе, рол.

«ИЗЕ НӘ?!

Кәр бу ил хәлги тәбаһ¹ етди киранлыг², бизэ нә?!
Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизэ нә?!

Биз мәкәр ачлара вәгф сәләмишик малымызы?
Таки һәр мұстәһәгә бәзл едәк әмвалымызы?³
Биз мұраат⁴ едәрик анчаг өз әһвалымызы?
Дайма бәсләјәрик наз илә әтфалымызы;
Атасыз тифлләри басды поранлыг, бизэ нә?!

Бу да сөздүрмү, газандыгларымыз парәләри
Неј верәк боғмаласын Зәнкәзур аварәләри?
Бизләрә дәхли нәдир, — јохдур әкәр чарәләри
Гој ағарсын фүгәра көзләринин гарәләри!
Чәксин онлар кечә-кундүз никәранлыг, бизэ нә?!

Бошла, ај Молла дајы, сән дә бизи чәкмә зора!
Биз сәнниң һијлән илә дүшмәрик әсла бу тора!
Бахмарыг күшеји-чешм илә даһа Зәнкәзурға!
Гарлы дағларда сојугдан өләнин чаны кора!
Олмады гисмет о бәдбәхтә аранлыг, бизэ нә?!

Бизә көстәрмә, әзијим, о гәм ојнағларыны,
Јаңда чох кәзмишик ал қүлләр ачан дағларыны,
Жырмышыг дәһекини⁵, бошламышыг бағларыны,
Гыш үчүн хошламышыг Тифлис ојунчагларыны;
Чулғајыб Зәнкәзуру инди боранлыг, бизэ нә?!

¹ Тәбаһ — мәһв етмә, хараб етмә.

² Киранлыг — баһалыг.

³ Әмвал — маллар, сөрвәт.

⁴ Мұраат — риајот етмә, баҳма, көзләмә.

⁵ Дәһек — онда бир.

Ңәләлик тулламышыг ханеји-виранәләри,
Доланыб кишвәри⁶-Тифлисдә кашанәләри⁷,
Тапдыг ахыр Лизалар тәк нечә чананәләри,
Чилчирагларла ишыгландырырыг ханәләри,
Залхалар дахмасына чөкду гаранлыг, бизэ нә?!
Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизэ нә?!

⁶ К и ш в ә р — өлкә.

⁷ К а ш а н ә — имарәт, сарай.

РӘЙКҮЗАРИ-МӘХЛУГАТДА БИР МӨНТАЧИ-МӘСАРИФ¹

Еj дәрбәдәр кәзиб үрәји гап олан чочуг!
Бир лөгмә наң үчүн көзү кирjan олан чочуг!
Әшкілә абрусу да ризан² олан чочуг!
Мәтлуби наң, газандығы һирман³ олан чочуг!

Иисан кими билисә иди гәдрү гијмәти,
Ачмыш олурду мәктәби-милли чәмаәти,
Дәрк етмәк истәмир һәлә бу фејзи милләти,
Галсын ниһан вәдиеji-фитри⁴-мәһарәти;
Еj еһтишами⁵-милләти талан олан чочуг!
Еj дәрбәдәр кәзиб үрәји гап олан чочуг!

Еj көвһәри-фитадә-бәкил⁶, гал ниһан һәнуz,
Сәррафи-гәдрдаи⁷ дејил исламјан⁸ һәнуz,
Мәшгул хурду хабдыр⁹ әрбаби-шан һәнуz,
Вар орталыгда сөһбәти-дә'ваји-наң һәнуz,
Jох көвһәри-сәадәтә ҳаһан¹⁰ олан чочуг!
Еj дәрбәдәр кәзиб үрәји гап олан чочуг!

Һәгли дејил о ким сәнә дер: вар гәбаһәти;
Мәнчә гәбаһәт исә олур һали милләти...
Етсәјди тәрбијәт сәни әһли-вилајәти,
Саиллијә ғалырмыды һәркиз дә рәғбәти?
Башсыз ғалыб аяглара үфтән¹¹ олан чочуг!
Еj дәрбәдәр кәзиб үрәји гап олан чочуг!

Еj нәхлеји¹²-вәтән, әсәф¹³ олсун бу һалына
Ким, бәхши-тәрбијәт едәнин јох ниһалына¹⁴!

¹ Мөнтачи-мәсариф — көмәк едилемәли здам.

² Ризан — тәкүлән, ахан.

³ Һирман — мәһрумлуг, мәһрум олма.

⁴ Вәдиеji-фитри — тәбиәти вердији габиљијәт.

⁵ Еһтишам — дәбәдә, тәнтәнә.

⁶ Фитадә — дүшмүш; фитадә-бәкил — торпага дүшмүш.

⁷ Гәдрдаи — гәдирбىлән, гијмәтбилән.

⁸ Исламјан — мусәлманлар.

⁹ Хурду хаб — јеңбін жатмаг.

¹⁰ Ҳаһан — тәләбқар, нетөйіб ахтараи.

¹¹ Үфтән — дүшән.

¹² Нәхл — хурма арачы.

¹³ Әсәф — тәэссүф.

¹⁴ Ниһал — фидан, чаван ағач.

Билмәм нәләр кәлир шу гаранлыг хәјалына..
Бахдыгча јалу балына¹⁵ јандым мәлалына¹⁶!
Еј вадији-сәфаләти пујан¹⁷ олан чочут!
Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочут!

Олсун әсәф о милләтә ким, бихәјалдыр,
Jахуд хәјалы кәндинә тәксирі¹⁸-малдыр;
Jаврум, гузум, јатанлар аյымаз, мәһалдыр,
Анчаг мәнимки налә, сәнинки сүалдыр...
Еј мән кими тәнәффүрә шајан¹⁹ олан чоң
Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочут!

¹⁵ Јалу бал — бој-бухун, гамәт.

¹⁶ Мәлал — гәм, гүссә.

¹⁷ Пујан — јүйүрәп, сүр'этле қедән.

¹⁸ Тәксир — чохалтма, артырма.

¹⁹ Шајан — лајиг, јарашан.

[БИР ЧИБИМДӘ ӘСКИНАСЫМ, БИР ЧИБИМДӘ
АФ МӘНАТ]

Бир чибимдә әскинасым¹, бир чибимдә аф мәнат,
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләzzәтли һәјат!
Пишқаһи²-чешми-чанимдә вәтән етсә вәфат,—
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләzzәтли һәјат!

Гаршыма тә'зим үчүн сәф бағласа күһсарләр,
Ахса ачлар дидәсниңдән чуји-чушишбарләр³,
Бахмарам, анчаг чохалсын кассада динарләр,
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләzzәтли һәјат!

Хуни-әхван⁴ илә гој олсун вәтән бир лаләзар,
Залиманын зүлмү һәркиз етмәсии вичданә кар,
Тәк учалсын шә'ннимиз, олсун тәәjjүш⁵ бәргәрар,
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләzzәтли һәјат!

Шимди бәэл етмәм, мәнә лазым шу имранын⁶ сону,
Чүн пула мәһтачдыр дүнјадә һәр анын сону,
Бәрчәһәннәм, олмасын јексәр мүсәлманын сону!
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләzzәтли һәјат!

Чејнәнилди милләтиң, нејлим, һүгуги-әгдәси?!⁷
Ja ки һеч бир јердә јохдур һәрмәти, шә'ни, сәси,
Бојлә-бојлә сөзләрин мән олмарам базичәси!⁸
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләzzәтли һәјат!

Мұхтәсәр, чәкмә јанымда бир дә вичдан намини,
Ач галыб, зар ағлајан бикәс јетиман намини,
Истәсән көнлүм ачылсын — сөјлә милjan намини!
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләzzәтли һәјат!..

¹ Әскинас — қазғыз пул.

² Пишқаһ — өн тәрәф, габаг тәрәф.

³ Чуји-чушишбар — чошуб-дашан су, чај.

⁴ Хуни-әхван — гардашлар ганы.

⁵ Тәәjjүш — јашама, кечинмә, мәншәт.

⁶ Имраһ — абаданлыг, тәрәгги, рифаһ.

⁷ Әгдәс — өн мүгәддәс, өн гијмәтли.

⁸ Базичә — ојунчаг, әjlәнчә васитәси.

AJ ҺАРАЈ!

Ај һарај, бир нечә шаир, нечә шаир кимнлэр
Истәјир дөндәрәләр Кәңчәјә Ширванымызы!

Јени мәктәб денилән бид'етни ичрасы илә
Бир дә бәрбад едәләр ханеји-виранымызы!

Қафир олдуглары јетмәэми ки, бу һәрзәләрин,
Истәјирләр чәкәләр күфрә мусәлманымызы!

Еј бизи елмә дәлаләт еләјеиләр, билирик,
Гәсдиниз елм дејил, сәлбидир¹ иманымызы!

Сахларыг һөрмәти-исламы, даһа доғру десәк,
Ачмарыг мәктәбә һәркиз дә чибишданымызы!

Дејилик биз нухулу, кәңчәли, ја ким бакылы,—
Белә бош ишләрә вәгф-ејләјәк² еһсанымызы!

Истәјирдиз бизи бир фәин илә иғфал³ едәсиз,—
Нечә көрдүз сизи тәкфир⁴ едәи ихванимызы?!

Қафир етдикии нәзәркаһи⁵-чәмаэтдә сизи?
Таныдызмы бизи, көрдүзмү дә вичданымызы?!

Кедин инди өзүнүздән, дәхин биздән дә дејин!
Ала билдиэми һәлә мәктәбә сибјанымызы?!

¹ Сәлб — зорлама, гапыб алма, гарәт етмә.

² Вәгф-ејләмәк — гурбаш етмәк, бағышламаг.

³ Иғфал — алдатма, аздырма, јолдан чыхартма.

⁴ Тәкфир — кафир адландырма, динсизликдә тәгсирләндир.

⁵ Нәзәркаһ — баҳылан јер, тамаша сәиләп јер.

ДОГРУ

Дору дејән олсајды јаланчы усанарды,
Аварә галанлар дәхи бир сөз дә ганаарды!

Сабитгәдәм¹ олсајды әкәр јар вәфадә,
Ашиг дәхи гачмазды бәладән, дајанаарды!

Әгвал² илә ә'мал³ бир олсајды, јәгинән,
Бунча денилән сөзләрә мәхлуг инанаарды!

Мүнсиф⁴ һәгә һәг, батил⁵ батил сөләсәјди,
Әлбәттә ки, наһәг сөләјән шәхс утанаарды!

Шәхсијә гәрәз јатмыша лајлај демәсәјди,
Гәфләтлә јатан көзләримиз бир ојанаарды!

Кәр ағзы құләкли кишиләр пүфләмәсәјди,
Бир шәм' ки, асудә јаныр, һәм дә јанаарды!

Һәг сөјләјәнии күфрунә һөкм еjlәmәsәjdiK,
Һәгку⁶ мәкәр өз фикрини киэләрди, данаарды?!

¹ Сабитгәдәм — сәбатлы, давамлы сөзүндән дәнмејән.

² Әгвал — гөвләр, сөзләр.

³ Ә'мал — әмәлләр, ишләр.

⁴ Мүнсиф — иисаф саһиби, әдаләт тәрәфдары.

⁵ Батил — јалан, пүч.

⁶ Һәгку — догру дејән, һәнгәт сөјләјән.

БӘХТӘВӘР

Оғлумуз, ај Хансәнәм, бир јекә пәлван имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Дурмуш идим күчәдә, бир дә нә көрдүм, һәман
Ағрысыны алдығым Фејзи кәлир лап пијан,
Чатчаг уруб бир гоча санли, гусдурду ган,
Көзләринә дөндүйүм санки бир аслан имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Сән өләсән, гој һәлә олсун әмәлли чәван,
Он бешә чатсын јашы, чүр'этин етсин әјан,
Бир гочу олсун бу ким, аләмә салсын фәған,
Һәр кәс она сөјләсни: Рүстәми-дастан* имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Јахшы олуб мән бунун бәхтини чөндәрмәдим,
Бир пара пис ишләрә фикрини дөндәрмәдим —
Гоншумузун оғлу тәк мәктәбә көндәрмәдим,
Доғрусу, мәктәб демәк күшеңи-зиндан имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Мәктәбә кетсәјди бу, бојлә галырды мәкәр?!
Дәрс илә олмаздымы бир ала-кич дәнкәсәр?
Ахшамачан мырт-мырт, һөјвәрәлик, әлһәзәр!
Мәктәбә мәхсүс олан һәрзәвү һәдјан имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Інәм дә олурду ушаг дәрс илә бәд'етигад,
Мәэһәбә рәхнә² вуруб, динә салырды фәсад,
Дининә, ајининә етмәз иди е'тигад,
Оғлумузун, шукр ким, заты мүсәлман имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Нәслимиз инсан имиш!
Елмү әдәб ган имиш!
Баиси-хизлан³ имиш!
Доғрудан, ај Хансәнәм,
Чаш сәнә гурбан, Сәнәм,
Нәслимиз инсан имиш!..

¹ Әлһәзәр — һәзәр олсун, узаг олсун.

² Рәхнә — зәрәр, зијан, хәләл.

³ Хизлан — көмәксиз, здаменіз галма, бәдбәхтлијә дүчар оны гара күнә дүшмә.

[ОСМАНЛЫЛАР, АЛДАИМАЈЫН, АЛЛАҢЫ СЕВӘРСИЗ!]

Османлылар, алданмајын, аллаңы севәрсиз!
Иранлы кими јанмајын, аллаңы севәрсиз!

Шад олмајын, еј севкили милләт вүкәласи¹,
Османлыда чари ола гануни-әсаси!
Гануни-әсаси демә, иранлы әзаси²,
Иранлыларын башларынын ганлы бәласи,
Оғланлары өлмүш аналар матәми, јаси,
Дерләрсә сизә вар бу ишин сонра сәфаси, —
Алданмајын, алданмајын, аллаңы севәрсиз!
Иранлы кими јанмајын, аллаңы севәрсиз!

Әввәлчә вериirlәр сизә һүрриjәти-әфкар³,
Jә'ни данышыб фикринизи еjlәjини изшар;
Вәгта ки, данышдыз, вүзэра олду хәбәрдар,
Мүтләг көрәчәкләр ки, чибишданә зәрәр вар;
Һәр фәнн илә олса говачаглар сизи начар,
Чүпки бу јығынчагда олур һәггиниз инкар,
Jахши буду топланмајын, аллаңы севәрсиз!
Иранлы кими јанмајын, аллаңы севәрсиз!

Кирәм ки, тәэррүзләр⁴ едиб дә вүзәраjә
Бир нөв илә өз фикринизи сохдуз араjә,
Та чатды хәбәр бирара мүфсид⁵ үләмајә,
Мирзә Эли Экбәрләр* әлини ачды дуаjә,
Тәкfir оху, лә'нәт топу дәјди үрәфаjә,
Вармы елә бир шәхс едә әһрары⁶ вигаjә?
Бу әмри әбәс санмајын, аллаңы севәрсиз!
Иранлы кими јанмајын, аллаңы севәрсиз!

Ja лил'әчәб⁸, османлылар, аja, нә ганырысыз?
Гануни-әсаси верилиб ja инанырысыз?

¹ Вүкәла — вәкилләр, мүдзфиәчиләр.

² Әза — азијјәт, чәфа, чөвр.

³ Әфкар — фикирләр, инијјәтләр.

⁴ Тәэррүз — сәтираз, саташма, гохунма.

⁵ Мүфсид — фитнәкар, фәсад төрәдән.

⁶ Әһрар — һүрриjәтчиләр, һүрриjәтпәрвәрләр.

⁷ Вигаjә — мудафиә, мүһафиәз.

⁸ Лиl'әчәб — тәэччүб олсун, әчәба.

Мир Һашимұ Фәэлүллаһыныз* юхму саныра;
Әскик дејил ошлар, вәли, сизләр нә танырысы;
Бир күп таныјыб онлары лабұд усанырысыз,
Анчаг усанырысыза да, ганә бојаирысыз!

Гансызлары кич гаимајын, аллаһы сөзі;
Ираилы кими јаимајын, аллаһы сөвәріз!

Бир вәгтдә бизләр дә олуб хүррәмү хәндән⁹,
Сандығ ки, верибләр бизә һүрријәти-вичда;
Шүкр етдик, адамчыллар олуб дахили-инсав,
Өвладымызы сахламадыг ханәдә пүнһан,
Һач Мирзә Һәсән гырх лотуја верди бир оған.
Бу молланумаләр десәләр: биздә вар иман,

Јох, юх она товланмајын, аллаһы сөвәріз;
Иранлы кими јаимајын, аллаһы сөвәріз!

* Хүррәмү хәндән — шад вә күләр.

[МӘН ШАҢИ-ГӘВИШӨВКӘТӘМ, ИРАН ӨЗҮМҮНДҮР!]

Мән шаңи-гәвишөвкәтәм¹, Иран өзүмүндүр!
Иран өзүмүн, Рей, Тәбәристан өзүмүндүр!
Абад ола, жа галса да виран, өзүмүндүр!
Гануни-әсаси нәди, фәрман өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Вермишди атам^{*} кәр сизә гануни-әсаси,
Бир молла кишијди, вар иди һилми², һәјаси,
Билмәзди нәдир лејк үмурати-сијаси;
Еj һәмшәри, сән әјнинә кеј битли либаси!
Хәл'әт өзүмүн, тәхти-зәрәфшан өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Иранлы дејил, чүмлә билир Мәндәлијам^{*} мән,
Күркани³-чәфаву ситәмин чәнкәлијем мән,
Иранлыларын башларынын әнкәлијем мән,
Соррам, ичәрәм ганларыны — чүн зәлијем мән:
Лашә өзүмүн, эт өзүмүн, ган өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Көрдүз ки, нечә сизләри тә'диб⁴ еләдим мән!
Баггал баласын лешкәрә⁵ сәртиб⁶ еләдим мән!
Атәшлә јахыб мәчлиси тәхриб⁷ еләдим мән!
Гур'аны даныб, анды да тәкзиб еләдим мән!
Сөвкәнд⁸ нәдир, әһд нә, фәрман өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Османлыда кәрчи учалыр бир пара сәсләр,
Алгышлајыр ол сәсләри һәп гырмызыфәсләр!
Гәм чәкмәјин, ej көһнәләр, ej көһнәпәрәсләр!
Ираныма тә'сир едәмәз бојлә нәфәсләр!
Бундан сонра бу өлкәдә мејдан өзүмүндүр!
Мәхлуг өзүмүн, хәнчәри-бүрран⁹ өзүмүндүр!

¹ Гәвишөвкәт — гүввәтли вә шөвкәтли.

² Һилм — јумшаглыг, гәлби инчәлик.

³ Күркан — гурдлар, чаңаварлар.

⁴ Тә'диб — әдәбли етмә, әдәб вә тәрбијә өјрәтмә.

⁵ Лешкәр — гошун, орду.

⁶ Сәртиб — полковник.

⁷ Тәхриб — дагытма, хараба гојма.

⁸ Сөвкәнд — анд, анд ичмә.

⁹ Бүрран — кәскин, кәсичи, ити.

Тәбризлиләриң кор идими көзләри әввәл,
Бир јердә кечиртдик кечә-күндүзләри әввәл,
Һәггимдә јох иди оларын сөзләри әввәл,
Шаһ етдиңәр Иранә мәни өзләри әввәл,
Иди иң дејирләр дәхи, дөвраи өзүмүндүй;
Гызлар өзүмүндүр, көзәл оғлан өзүмүндүй!

Иранлы қарәк өмр едә зилләтдә һәмишә,
Никбәтдә, эсарәтдә, мәзәлләтдә¹⁰ һәмишә;
Иранлы қарәк чан верә гүрбәтдә һәмишә!
Иранлы, итил, кет јаханы битдә һәмишә!
Хаган¹¹ өзүмүн, кишвәрү саман өзүмүндүй;
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүй!

¹⁰ Мәзәлләт — алчаглыг, е'тибарсызылыг, һәгарәт.

¹¹ Хаган — шаһ, падшаш, султан.

УШАГДЫР

Ай башы дашды киши, динмә, ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Атанаң кору үчүн, бошда бу тифли башына,
Кејфинә дәјмә, сөјә ја сәнә, ја гардашына,
Индичә-индиңчә анчаг жетир он бир јашына,
Әгли кәсмир, һәлә бүр көрпә ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Бир сөјүшдән өтәри етмә әзијјәт балама,
Көјәриб чошма, утаи, гоншулары йығма дама,
Сәнә сөјдүкләри кетсии башы батыш атама,
Гышгырыб бағрыны да јарма, ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Ах, нә јахши кишиңдир гоншумуз Ағчанык әри, —
Оғлу сөјдүкчә фәрәһдән ачылыр балу пәри;
Joxса, ай һәрзә киши, бир гуру сөздән өтәри
Дарыхырсан, демәйирсән ки, ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Киши, аз сөјлә мәнә бир дәхи мәктәб сөзүнү!
Јә'ни мәктәблә ушаг камил едәрмиш өзүнү?
Бир сөјүшдән јана аз данла бу тифлин үзүнү!
Сөзү ләззәтли, ширин дилли ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Дејилик ермәни, заје' едәк өвладымызы,
Охудаг көзләри ачылмамыш әһфадымызы¹,
Көрмүшәм елм охумуш һејвәрә дамадымызы²,
Гојмарам мәктәбә, бир габил ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

¹ Ә һ ф а д — нәвәләр, өвлад, насиլ.

² Да м а д — күрәкән.

ИСТИГБАЛЫМЫЗ ЛАГЛАГДЫР

Инанмам, сөјләмә артыг ки, фејзабад¹ олур аләү,
Jaғар имканин-рәһимәт, бағи-әдлү дад олур аләм,
Доғар хуршиди²-һүррийјәт, бүтүн азад олур аләм,
Хәјали-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аз
Бу икән вәэ'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аз

Нә истәрсән, чаным, әл чәк, јетәр фәрјади-һүррийјәт
Нә яңсын көһнәләрлә дилбәри-нөвзади³-һүррийјәт?
Бүтүн әхванын икән сәнкдил, чәллади-һүррийјәт,
Хәјали-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аз
Бу икән вәэ'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аз

«Охур, тәһисил илә еһрази⁴-һүррийјәт гылар ииссан...
Бу сөз пәк доғрудур, әмма һаны мәктәб, һаны ирфае⁵
Галыркән өлкәмиз мәктәбсизин, өвладымыз надан,
Хәјали-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аз
Бу икән вәэ'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аз»

Тәчәлла⁶ етдијин көрдүк о мәһибуби-диларамын⁶,
Фәгәт ал ганә гәлтән олдуғун да көрдүк исламын,
Башындан чыхмадыгча Рей һәвасы шаһи-құмнамын⁷,
Хәјали-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аз
Бу икән вәэ'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аз

Әкәр сән көрмәдинсә зөвгүнү құләари-әкванын⁸,
Јәгин ет, мән дә көрмәм бир сәфасын ол құлустанын,
Сәнү мәндән сора ја дәјишилирми һалы дөвранын?
Хәјали-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аз
Бу икән вәэ'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аз»

¹ Фејзабад — фејз вә бәрәкәт јурду, ие'мат вә еһсан өлкә.

² Хуршид — күнәш.

³ Нөвзад — јени доғулмуш.

⁴ Еһраз — газанимә, әлдә етмә, наил олма.

⁵ Тәчәлла — зүһур етмә, әյап олма, парлајыб көрүнә.

⁶ Диларам — гәлби раһатландыран, севкили,

⁷ Құмнам — ады батыш, јаддан чыхмыш, унудулмуш.

⁸ Әкван — варлыглар; дүнja.

АХ!..

Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әйјам иди,
Онда ки өвлади-вәтән хам иди!

Өз һәги-мәшруини¹ билмәэди ел,
Чөһреji²-һүрриjәтә құлмәэди ел,
Көзләрини бир кәрә силмәэди ел,
Гәэтәjә, журналә әjилмәэди ел,
Даим ешилдикләри өвһам³ иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әйјам иди!

Өлкәдә бунча јох иди еjбчу⁴,
Неjlәридиксә көрүнүрдү никү⁵,
Хәлгә дидаримизә аризу,
Биздә вар иди нә көзәл абиру,
Һәрмәтишимиз вачиби-ислам иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әйјам иди!

Милләтә чатдыгча гәм, әйјаш идик,
Һакимә јар, амирә⁶ гардаш идик,
Гиблеji-таэткәhi-өвбаш⁷ идик,
Һарда аш олсајды, ора баш идик,
Һәр кечә, һәр күн бизә бајрам иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әйјам иди!

Кәрчи рија иди бүтүн карымыз,
Кар илә бәр'әкс иди кирдарымыз,
Лејк һәман вар иди мигдарымыз,
Һәччәt⁸ иди һәр кәсә көftарымыз,
Хәлгии иши биزلәрә икрам⁹ иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әйјам иди!

¹ Мәшрү' — ғануни, шәриятә уjғун.

² Чөһре — үз.

³ Өвһам — вәfiyләр, вәhiмәләр.

⁴ Еjбчу — ejb актары, писләjәи.

⁵ Никү — јахши, хош, хошакален.

⁶ Амир — әрбис, әмр едәи.

⁷ Таэткәhi-өвбаш — гара чамаатын, авамларын итаёт
јери.

⁸ Һәччәt — дәлил, сүбут, шаһид.

⁹ Икрам — һәрмәт, эзиэләимә, еңтирам.

Ејбимизи чулғаламышды әба,
Һәр нә кәлирди бошалырды габа,
Ким нә ганырды, — нәди зөһдү рија?
Нахоша хаки-дәримиздән шәфа,
Сөмәэмиз¹⁰ Кә'беји-еһрам¹¹ иди.
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әјјам иди!

Бизләр идик хәлгин инандыглары,
Пири-һидајэт¹² дејә гандыглары,
Нур көрүрләрди гарандыглары,
Биэдә иди чүмлә газандыглары,
Ким бизэ пул вермәсә бәдиам иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әјјам иди!

Иди адамлар дејәсән чиндииләр,
Чин нәди, шејтан кими бидиндииләр,
Лап бизи овсарладылар, миндииләр,
Ај кечән әјјам, оласан индииләр!..
Онда ки өвлади-вәтән хам иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әјјам иди!

¹⁰ Сөмәэм — һүчрә; ибадәткаһ, заһидләрни јашајыш јери.

¹¹ Кә'беји — Мәккә шәһәриндә мусәлманларын зијарәт јери оғыз мәшһүр бина; еһрам — Кә'бејә кирәркән зијарәтчикаралы бүрүндүкләри тикишсиз халат.

¹² Пири-һидајэт — дөгру юла ҹагыланларын башчысы.

[МАҢИ-РӘМӘЗАНДЫР, ІЕНӘ МЕЙДАН Да БИЗИМДИР!]

Маңи-рәмәзандыр¹, јенә мејдан да бизимдир!
Мејдан да бизим, әрсәдә² чөвлан да бизимдир!

Сәрсуфрәдә әрбаби-ниәм³ мәһізәримиздә⁴,
Е'заз⁵ илә, икрам илә дөврү бәримиздә⁶,
Мин не'мәти-элван дүзүлүб гәншәримиздә,
Сөвдаји-плов, шури-чығыртма сәримиздә.
Фирни вә тәрәк, долма, фисинчай да бизимдир!
Бошгабда мұсәммаву бадымчан да бизимдир!

Санл, гапыдан бахма бизә, пис көз атарсан!
Чох ғанғыма, дуррам, елә вуррам ки, батарсан!
Рузи сәнә һәр јердә мүгәддәрсә⁷ чатарсан!
Бир шеј әлинә кечмәсә, сән ач да јатарсан!
Биз назү ниәм әһлийк, еһсан да бизимдир!
Еһсан да бизимдир, шәрәфү шан да бизимдир!

Сәбр еjlә һәлә, јағлы гарынлар доллар исә,
Дөвридә плов галмаға имкан олар исә,
Кәр сүр-сүмүjүндән бу тәамын галар исә,
Бир шеј јетишәр һәм сәнә гисмәт олар исә;
Шимди һәләлик сүфрә дә, газған да бизимдир!
Шәрбәт дә бизим, касә дә, финчан да бизимдир!

Сән һәр гапыда мин кәрә јаһу⁸ да дејәрсән,
Бир көһиә либас олмаса, чечим дә кејәрсән,
Бир наслы чөрәк дүшсә јавансыз да јејәрсән,
Кәр дүшмәсә, ач галмағы да мәшг еләјәрсән;
Биз мөһтәрәмик, не'мәти-элван да бизимдир!
Гајмаг да бизим, гәһвә дә, гәлјан да бизимдир!

¹ Маңи - рәмәзан — оручлуг айы.

² Әрсә — мејдан; дүнија; бош кениш саһә.

³ Ниәм — не'мәтләр, көзәл јемәкләр.

⁴ Мәһізәримиздә — габағымызда, гуллағумузда.

⁵ Е'заз — әзизләмә.

⁶ Дөврү бәр — этраф, јан-јера

⁷ Мүгәддәр — гисмәт.

⁸ Јаһу — аj аллаh!

Асудә бурах бизләри өз һалымыз илә,
Зәһмәт чәкиб иш көрмүшүк әгвалимыз илә,
Рузи дешији ачмышиг иғфалымыз илә,
Зидд исә дә әгвалимыз ә'малымыз илә,
Элјөвм⁹ јенә сәрвәтү саман да бизимдир!
Тачир дә бизим, бәj дә бизим, хан да бизизде!

Ә'jan да бизимдир!
Фәрман да бизимдир!
Цүники рәмәзаңдыр,
Мејдан да бизимдир!..

⁹ Элјөвм — бу күн, инди.

БУ БОЈДА!..

.Нәдир олур бу чочуглар әјан бу бојда, бу бојда?
Һара кедир бу јазыглар, аман, бу бојда, бу бојда?

Әјинләрниң «булуз», башларында бафталы шапга,
Алынларында урус тәк ишиш бу бојда, бу бојда!

Мәкәр булар дејил өвлади-паки-диндаран¹?
Дутурлар ушгулаларда мәкан бу бојда, бу бојда!

Әчәб бу ким, буларын да әчәб һәјаләри вардыр,
Бөйүк адам тәк охурлар һәмән бу бојда, бу бојда!

Булар кәрәк һәлә «әбчәд»дә һыггана «гәрәшәт»дә,
Китаби-елми охурлар рәван бу бојда, бу бојда!

Ана дилин белә билмир ијирми јашлы чәвәнлар,
Билирләр инди булар беш лисан бу бојда, бу бојда!

Лисани-мұхтәлифә билмәси һәлә белә дурсун,
Ганырлар әрз әдир, асман, бу бојда, бу бојда!

Мәсаһәти²-күреји-әрзи гит'ә-гит'ә танырлар,
Дејирлә, сејр еләјир хакдан³, бу бојда, бу бојда!

Бүтүн кәвакиби бир-бир өз адларилә сајырлар.
Ки, сејр едир һәрәси һәр зәман, бу бојда, бу бојда!

Іәнүз бир-инкини билмәјән зәманлары икән
Едирләр елми-несабы бәјан бу бојда, бу бојда!

Јәгин ки, бунлара тәлгин едир бу билмәји шејтаи...
Вә кәр нә бунча биләрми олан бу бојда, бу бојда?!

Аманды, гојмајын өвладының азыб чыха ѡлдан!
Ола бу јахшы вәләдләр јаман бу бојда бу бојда!..

¹ Диндаран — диндарлар, мөминнәләр.

² Мәсаһәт — јерләр, әрази, јерни сәтни.

³ Хакдан — јер, дүңја, әрз.

НӘ ІАЗЫМ?

Шанрәм, чүнки вәзиғәм будур әш'ар јазым,
Көрдүйүм никү бәди¹ еjlәjim изһар, јазым,
Күнү парлаг, күнүзү ағ, кечәни тар² јазым,
Писи пис, әјрини әјри, дүзу һәмвар³ јазым,

Нијә бәс бојлә бәрәлдиңсән, а гарс, көз⁴
Joxsa бу ајинәдә әјри көрүрсән өзүнү!⁵

Ше'рә мәшгүл едәрәк хатири-гәммајилими,
Гојурам гәншәримә кағизими, чернилими,
Кәлирәм јазмага бир кәлмә, — тутурсан әлини,
Горхурам, ja нә үчүн, — чүнки кәсириңсән дилни!

Ej әчәб, мән ки сәдагәт јолуну азмајыра,
Нәлә көрдүкләримин дөрддә бириң јазмајы!

Нәлә мән дөрддә бириң јазмајырам, карына ба,
Үстүмә күндә сөјүрсән бу гәдәр, арына ба,
Өзүн инсаф елә, әфкарына, әтварына⁶ ба,
Истәмиңсән јазам? Өз ејбли кирдарына ба!

Киши, сән ејбинни гаш, мәнлә әбәс чәник елә,
Өзүнү, һәм мәни бу барәдә дилтәнк еләмә!⁷

Көрүр әрбаби-гәләм⁸ гајеji-амалынызы⁸,
Мәндән артыг јаза билмәкдә икән һалынызы, —
Јазмыр онлар дәхи он дөрддә бир әф'алынызы⁹,
Өзүнүэсүз олара јаздыран әһвалинызы...

Joxsa бу ејбән аләмдә мүбәррадыр¹⁰ олар,
Bojlә алчаг јазыдан мин кәрә ә'ладыр олар!

¹ Никү бәд — јахшы-јаман.

² Тар — гаранлыг.

³ Һәмвар — һамар, дүз.

⁴ Хатири-гәммәи л — гәмә мејл едән фикир, һисс.

⁵ Этвар — төврәр, һаллар, вәзијјетләр.

⁶ Дилтәнк ет мәк — гәмләндирмәк, кәдәрләндирмәк.

⁷ Әрбаби-гәләм — гәләм сәhiбләри, јазычылар.

⁸ Гајеji-амал — мәгсәд, соң арзу.

⁹ Әф'ал — фе'лләр, ишләр, һәрәкәтләр.

¹⁰ Мүбәрра — тәмиз, пак.

Нечә мән дөрддә бириң јазмага еймән¹¹ дејиләм,
Горхур он дөрлдә бириң јазмага һәм әһли-гәләм;
Сәи әкәр сөз верәсән: «Горхма, гыл әһвали-рәгәм»¹²,
Вәз'и-һалын јазыларса зили-зилү бәми бәм,

Елә бир һалә дүшәрсән ки, түкүн биз-биз олар,
Әјнина кејмәјә шеј тапмасан, астар үз олар!..

¹¹ Е й мән — архајын; тәһлүкәсиз, хатасыз.

¹² Р ә гә м ғ ы л м а г — јазмаг.

СӘТТАР ХАНА

Һали-мәчзубим¹ көрүб, гаре, демә диванәдир,
Нә'реји-шуридәми² зәин етмә бир әфсанәдир,
Шаирәм, тәб'им дәниз, ше'ри-тәрим дурданәдир,
Бәһчәтим³, ејшим, сүрурим⁴, вәчдим әһраанәш

Иничизабим⁵ чүр'ети-мәрданеји-мәрданәдир.
Афәриним һиммәти-валайи⁶-Сәттар ханәдир.

Таки милләт мәчмәни⁸ Төхранда виран етдиләр.
Түркләр Сәттар хан илә әһду пејман етдиләр.
Зүлмү истибадә гарши иифрәт е'лан етдиләр.
Милләтә, миллийјәтә чан нәгди гурбан етдиләр.

Ајеји⁹-«зибһи¹⁰-әзим» итлагы¹¹ ол гурбаңәдир.
Афәриним һиммәти-валайи-Сәттар ханәдир.

Һәг мәдәдкар¹² олду Азәрбајҹан әтракына¹³,
Али-Гачарын^{*} протест етдиләр Зөһнәкына¹⁴,
Ол шәһиданыны¹⁴ сәлам олсун рәвани-пакына¹⁵.
Ким, тәкүлмүш гаплары Тәбризу Төхран хакына¹⁶.

Онларын чәннәт дејилләр мәнзили, аја на¹⁷
Афәриним һиммәти-валайи-Сәттар ханәдир.

Иштә Сәттар хан, бахыз, бир иөв' игдамат¹⁸ еди,
Бир вәэирү шаһы јох, дүнјаны јексәр мат еди,
Ирзи-исламы, вәтән шамусуну јүз гат еди,
Һөрмәти-һејсијәти-миллийјәтин исбат еди,

Инди дүнјанын тәвәччөһ¹⁹ нөгтәси Иранәдир.
Афәриним һиммәти-валайи-Сәттар ханәдир.

1 Мәчзүб — чәзб олуныш, вурулмуш.

2 Шуридә — ашиг, мүбтәла, мәфтүн.

3 Бәһчәт — шадлыг, құләрүзлүлүк.

4 Сүрүр — севинч, шадлыг.

5 Эһирар — һүррийјәт; азадлыг уғрунда чарышашлар.

6 Иничизаб — чәзб олуима; вүргүнлүг.

7 Һиммәти-валаз — бөյүк сә'ј вә гејрәт.

8 Мәчмә — топланыш јери, мәчлис.

9 Ајеји — Гур'ян сүрәләриниң тәшкил едән чүмләләрин һәр би.

10 Зибһи — кәсмә, гурбан кәсмә.

11 Итлаг — ад, ад верилмә, адландырылма.

12 Мәдәдкар — көмекчи, тәрәфдар.

13 Әтрак — түркләр.

14 Шәһидан — шәһидләр.

15 Рәвани-пак — тәмиз рүх.

16 Игдамат — мәтанәтлә чалышма, габага кетмәјә сә'ј етү.

17 Тәвәччөһ — үз чевирмә, мејл вә марагла бахма.

Иштэ Сэттар хан, бахыз, Ираны иһја¹⁸ еjlәди,
Түрклүк, иранлылыг тәклифин ифа еjlәди,
Бир рәшадәт, бир һүнәр көстәрди, дә'ва еjlәди,
Дөвләтни бир ejинии¹⁹ дүниjadә рисва еjlәди,

Гачмајыб пәрванә тәк оддан, демә пәрванәдир,
Афәриним һиммәти-валайи-Сэттар ханәдир.

Афәрин тәбризијан²⁰, етдиz әчәб әһдә вәфа!
Дусту дүшмән әл чалыб ejләр сизә сәд мәрһәба!
Чох јаша, дөвләтли Сэттар хан, эфәндим, чох јаша!
Чәниәти-ә'ладә пејгәмбәр сизә ejләр дуа,

Чүн бу хидмәтләр бүтүн исламәдир, инсанәдир,
Афәриним һиммәти-валайи-Сэттар ханәдир.

¹⁸ Иһја — хирилтмә, чаплэндышма.

¹⁹ Еји — көз. Ејиүддөвлөјә шашарәдир. Ејиүддөвлө Тәбризэ һүчум
едән вә Сэттар ханла вурушан таһ гошуулары саркәрдәснини
ләгәби иди.

²⁰ Тәбризијан — табризлиләр.

[ГАБЛА ДЭХИ МАРФАШЫНЫ, МИР ҺАШЫМ!]

Габла дэхи марфашины¹, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Гэсб едэлн мэснэдн²-пејгэмбэри,
Диккејн³-баггал елэдим мэнбэри,
Лобја, нохуд сатмаға олдуң чәри⁴,
Иди дэхи хошламајыр мүштэри

Күнчүдүнү, хашхашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Һэг сэни мәһкүм елэдн таэтэ⁵.
Сэчдэ үчүн адәми-һүррийэтэ,
Етдин иба⁶ эмри-рүбубиийэтэ⁷,
Еjlәмәдин сэчдэ, ди кэл лә'нэтэ!

Сүзмэ дэхи көз-гашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны Мир Һашым!

...Сэн о дејилдиними, едәндэ гијам
Сэчдэ едэрди сэнэ јексэр әвам?
Иди олар да ајылыб биттәмам⁸,
Гылмады һеч јердэ сэнэ еһтирам,
Атды чәмаэт дашины, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Неjlәјесэн, хәлгэ сөзүн батмады,
Һиjlәләрин бир кәси алдатмады,
Чәрхәчиләр⁹ дә усаныб јатмады,
Иди ки әһрарә күчүн чатмады —

Топла гоһум-гардашины, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

¹ Марфаш — мәфрәш, јорған-дәшәк гојулан бөјүк чувад.

² Мәснэд — мәгам, мөвгө, бөјүк мәнсәб.

³ Дикко — соки, скамја.

⁴ Чәри — чүр'этли, гочаг.

⁵ Таэт — итаэт; ибадэт.

⁶ Иба — гәбул етмәмә, наразылыг.

⁷ Рүбубиийэт — аллаһ, танры.

⁸ Биттәмам — һамысы, бүтүн, тамамилә.

⁹ Чәрхәчи — чәһрә әјирән; хәбәрчи, чуғул.

Сәндә күнәһ галмады, гурбан сәнә,
Сә'ј еләдин, чатмады мејдан сәнә,
Галды фәгәт һәсрәту һирман¹⁰ сәнә.

~~Жәннөти о'ладә пејғомбөр сиаз ейләр дуа.~~

Инди је өз бозбашыны, Мир һашым!

Дурма, көтүр гач башыны, Мир һашым!

Јардымы Сәттар* башыны, Мир һашым?!

(Чынхи нұраты олсу дриеншідан соң,

¹⁰ һирман — мәһрум олма, мәһрумлуг.

ШАЙНАМӘ

Шәһим, тачидарым, гәви шөвкәтим!
Мәләк — еңтишамым, фәләк — рүф'әтим!

Әкәр лүтфлә сорсан әһвалымы,
Бу намәм сәнә билдириәр һалымы.

О күн ки һүзүрундан әтфи-инак¹
Едиб, сузи². Тәбризә олдум рәван,

Бу әэм илә ким, шир тәк чәник едәм,
Мүчәниidlәрә әрсәни тәник едәм,

Фәданләри өлдүрәм Хан^{*} илә,
Бијабанлары долдурам ган илә.

Рикабымда³ бир төвсәни-бадига⁴,
Ачылмыш башым үстә зәррин лива⁵;

Жәминиу јәсарымда⁶ сәрһәнкләр⁷,
Нә сәрһәнкләр? — Рұстәми-чәнкләр!

Гошун сејл тәк рубәрудә⁸ рәван,
Нәшәм⁹ хејл¹⁰ тәк һәр тәрәфдә дәван¹¹;

Бојулларда јексәр гәтари-фишәнк¹²,
Револверләр әлдә, һәмайил¹³ туфәнк.

¹ Әтф — дәндәрмә, башта тәрәфә деңимә, чевирмә; и нағчилов, јүйән.

² Су — тәрәф, јан, чәнат.

³ Рика б — үзәнки.

⁴ Төвсән — ат; төвсәни-бадига — күләк сүр'әти илә кезде.

⁵ Лива — бајраг.

⁶ Жәминиу јәсарымда — сагымда вә солумда.

⁷ Сәрһәнк — сәркәрдә.

⁸ Рубәруд — үз-үзә, үзбәүз.

⁹ Нәшәм — рәпіјәт, шаһын адамлары.

¹⁰ Хејл — сүварилар, атлылар.

¹¹ Дәвани — јүйүрмәкдә, гачмагда, јүйүрән, гачан.

¹² Гәтари-фишәнк — патроидаш.

¹³ Һәмайил — чијинидән ашырма.

Чалынмагда шејпурләр, најләр¹⁴,
Учалмагда ләшкәрдән¹⁵ урраjlәр.

Чәкилмәкдә әррадәдә¹⁶ тупләр,
Тәбилләрдә фәрјад күп-купләр...

Бәли, мән бу фәрхәндә¹⁷ итгәл илә,
Бу шөвкәтлә, сәтвәтлә¹⁸, ичлал¹⁹ илә

Өтүб гатдадым юлларын аз-choхун,
Кәлиб таки Тәбризә олдум юхун.

Бу иш, фикр едиредим ки, бир долмады,
Нә мән сөjlәдим, бир кедән олмады.

Кәлиб гејзә hәкм еjlәдим ләшкәрә,
Ачын шәһрә үч јандан од бир кәрә.

Ачылдыгда атәш едәрдин күман
Ки, көjdән јерә од јағыр накәhan.

Фәдаиләрин тәнкә дүшдү иши,
Өлгүб ордача галды дөггүз киши.

Көрүб чүн бу өвзан Сәттар хан.
Уруб шир тәк нә'рә, чәкди фәған:

— Мұчаһидләр, ej гејрәтиң канилары²¹,
Гәнимәт билин бојлә мејданлары!

hәјатын галыр биздә сон саәти,
Ағырдыр бу сон саәтиң гијмәти!

¹⁴ Н а j — неj, гамышдан дүээлдилән чалғы эләти.

¹⁵ Л ә ш к ә р — гошун, орду.

¹⁶ Э р р а д ә — араба, топ арабасы.

¹⁷ Ф ә р х ә н д ә — хошбәхт, уғурлу, мүбарәк.

¹⁸ С ә т в ә т — шиддәтли hүчум, гүввәтли сыйрајыш.

¹⁹ И ч л а л — чәләл, бәjүклаүк, эзэмәт.

²⁰ К ү с — бәjүк тәбил.

²¹ К а н — мә'dән, мәнбә.

Нә бир хидмәт етмишсөніз милләтә —
Бүтүн бәстәдир²² ишбу бир саэтә!

Бу сөз бојлә тә'сир едиб ләшкәрә, —
Һамы чану дилдән деди бир кәрә:

— Нә өлмәк? Биз өлдүрмәјә һазирик!
Кәр өлсәк дә бу әмрдә шакирик²³!

Дејиб бу сөзү шәһрдән чыхдылар,
Елә гыздылар, тәһрдән чыхдылар.

Мұчаһидләрин чүнбүшүндән²⁴ һәмал
Дејәрдин ки, бир мәһшәр олду әјаи.

Дүшүб сәчдәјә чүмлә ихлас илә,
Нијаз етдиңдер нијјәти-хас илә;

Дуруб бир саға, бир сола кетдиңдер,
Гәфилдән бизә бир һүчум етдиңдер.

Жәмиин јесарә гатыб вурдулар,
Бизи әздиләр, дөјдүләр, гырдылар.

Дәдәм вај, мәкәр бојлә дә чәнк олур?
Һәлә лап узагдан нағас тәнк олур!

Хүсусән мәкәр бојлә дә Хан олур?
Бу сәтвәтлә дә мәрди-мејдан олур?

Бу һалы көрүб хирәләнди көзүм,
Чәһәниәм гошун, өлмүш идим өзүм!..

Дедим, јахшидыр бир даға дырмашым.
Әлимдә сәламәт гала та башым;

Гачыб мәрдү мәрданә чыхдым даға,
Бахырдым о јердән сола, һәм саға;

Нә көрдүм, гачыр түлкү нисбәт гошун,
Өзүн дә көрәйдин кәләрди хошун!

²² Бәстә — бағыл; асылы.

²³ Шакирик — шүкәр едән.

²⁴ Чүнбүш — һәрәкәт, тәрәнниш.

Һарај басдым, ах вај, аман, гачмајын!
Давам еjlәjин бир заман, гачмајын!

Сөзүм батмады ләшкәрин бејниң,
Ох, ох!.. Батды ох дөвләтиң ејниң!**

Гошун гачды, бошланды мејдани-чәнк,
Бүтүн кетди јеfмаjә²⁵ тулу түфәнк.

Чу көрдүм олур вәz'и-һалым тәбәh²⁶ —
Кәтирдим иjирми газаfә пәнаh;

Јашан гәлбимә санки су сачдылар,
О јердән алыб да мәни гачдылар.

Будур сурәти-эрзи-һалым мәним,
Мүчәниidlәр илә чидалым мәним!

Гәви шөвкәтим, инди фәрман нәдир?
Бујур, назырам, баш нәдир, чан нәдир?!

Әкәрчи гачаркән аты јормушам.
Јенә hәр нә hөкмүн ола, дурмушам.

²⁵ Јәfма — гарәт, талан.

²⁶ Тәбәh — мәнә стмә, хараб стмә.

ЛРЗУ

Нә дәрс олајды, нә мәктәб, нә елмү сән'эт олајы
Нә дәрсә, мәктәбә, елмә, филанә һачәт¹ олајды!

Нә сәндәли, нә гарандаш, нә лөвһү миз, нә тәбәс
Нә дәфтәре, гәләмә, кағәзә бу рәғбәт олајды!

Нә мәдрәсә, нә мүәллим, нә бу үсули-чәдиә²
Вә нә ушагларымызыда бу габилијәт олајды!

Нә әһлимиздә аյыглыг әlamәти көрүнәјди,
Нә бир пара охумушларда бу зәкавәт³ олајды!

Нә һисс олајды чәванларда әмри-милләтә гараш
Нә бу чәванлар олајды вә нә бу милләт олајды!

Дүшәјди даш о күнә ким, газет-мазет сөзү чыхад
Газет ишин төрәдән набәкарә⁴ лә'нәт олајды!

Нә күндә, һәфтәдә, ајда чыхан газет вә нә журна
Нә мәтбәә, нә мүһәррир вә нә тәбаәт⁵ олајды!

Нә Шәрг олајды, нә Эгсаји-шәрг⁶, һәм нә Жаповја
Нә онларын һүнәри хәлгә дәрси-ибрәт олајды!

Нә иәфхи⁷ «Сур»и*-Чәһанкир* вә нә Мәлик-
Мүтәкәлләг
Нә бә'зи кишвәри-Иранда бу ләчачәт⁸ олајды!

Нә Түркијәдә бу ганун-әсаси нәшр олунајды,
Нә биәдәб јени түркләрдә* бунча чүр'эт олајды!

¹ Һачәт — сәтијач, лүзум.

² Үсули-чәдиә — јени үсул.

³ Зәкавәт — зәкилик, габилијәт, исте'дад.

⁴ Набәкар — јарамаз, шулугчы.

⁵ Тәбаәт — тәб' етмә, чап етмә, мәтбәә иши.

⁶ Эгсаји-Шәрг — Узаг Шәрг.

⁷ Нәфх — үфләмә, нәфәслә мусиги аләтинни чалма.

⁸ Ләчачәт — тәрслик, инадкарлыг.

Нэ хортлајајды бу шәкл илә «Молла Нәсрәддин»,
еј каш!
Нэ калба Сәбзалыларда бу ховфү вәһшәт олајды!

О көһнәләрдәп әчәб ким, утаммајыб да дејирләр:
Кәрәк бу әсрә көрә бојлә, бојлә адәт олајды!

Бу бишүурларын әглини, кәмалына баҳ бир!
Гадам кәмалыныза! Бары сиздә гејрәт олајды!..

[БИР БӘНДНӘ ӘЛДӘ ҮНВАН ЕТМӘЛИ БҮНДАН СОРА]

Бир бәнанә әлдә үнван етмәли бундан сора!
Бүсбүтүш мәхлугә с'лан етмәли бундан сора!

Нөв¹ үсуулун шәр'ә бәр'әкә олдуғун изаһ еди,
Көһнәни тәтбиги-гур'ан етмәли бундан сора!

Хасә бу журнал, газет әмриидә бир фитва таң!
Сәдди-раһи²-нәшри-ирфан етмәли бундан сора!

Бојлә иш, бунча газет, бунча мазет олмаз, че:
Бүнлары мәһкүми-бүтлан³ етмәли бундан сора!

Дин кедир, мәзіаб кедир, гәдри итир моллақ;
Чареji-әмри-мұсәлман етмәли бундан сора!

Нәр жетәи кәндии мұһәррир әdd еди, мин сез жа:
Бүнлары мәтруди-өвтан⁴ етмәли бундан сора!

Қәсмәли нәр көв илә олса нұфузун, һөрмәти,
Сәрбәсәр авареji-нан етмәли бундан сора!

Чырмалы дәфтәрләрин, сыңдырмалы чернилгабы
Фикри тәрвичи⁵-гәләмдан етмәли бундан сора!

Мүмкүн олса лап көкүндән галдырыб бир зән!
Чүмлә мәтбуаты виран етмәли бундан сора!

Сијним⁶, шаирләри һөкмән вә һөтмән зур шә:
Харич-әз-исламу иман етмәли бундан сора!

¹ Нөв — јени, тәзэ.

² Сәдди-раһи — јолу бағлаға, кәсмә.

³ Бүтлан — нағызылығ, батыл вә бош, биңудәлік.

⁴ Мәтруд — ғовулмуш, рәдд едилмиш; өвтан — вәтән.

⁵ Тәрвич — рәвач вермә, ишә салма.

⁶ Сијним — хүсусила, бириңчи көвәбәдә.

Мүхтәсәр, һәр ким ки, көрдүн фәһми вар, бир сөз
гәнүр, -
Күфр илә мәшһүри-дөвран етмәли бундан сора!

Аргадашлар, әл'әман, кәл тез вериб дә әл-әлә,
һәм бу јолда әһдү пејман етмәли бундан сора!

Айд олмур инди бүллардаи бизә бир мәнфәэт,
Пул верәрләрсә, мүсәлман етмәли бундан сора!

[ГЭМҮ МӨННЭТ ФҮЗҮН ОЛДУ]

Гэмү мөннэт фүзүн¹ олду,
Сэбэб бојнујогун олду!
Элифлэр дөндү нун олду,
Сэбэб бојнујогун олду!

Нэ үчүн кишвәри-Иран
Олур шәхсијәтә гурбан?
Мәкәр бајгуш севир вираи.
Вэ ја тале' зэбуң² олду?
Сэбэб бојнујогун олду!

Нэдэн олду ики дилли,
Үрәклэр галды иискилли,
Дағылды мәчлиси-милли.
Эләмләр³ сәриникун⁴ олду,
Сэбэб бојнујогун олду!

Нечүн мәшрутә бағланды,
Мүзәввирләр⁵ гочагланды,
Гарынлар дојду, јағланды,
Вәтән дарүлчүнүн⁶ олду?
Сэбэб бојнујоғун олду!

Гәсәм етди⁷, ииандырды,
Нечүн рә'жин доландырды,
Өзүн дүнjaјә аидырды,
Мүтни-нәфси-дүн⁸ олду,
Сэбэб бојнујоғун олду!

Нэдэн ләғв олду пејманлар,
Верилди одлу фәрманлар,
Бүтүн одланды гур'анлар,
Чинајет рәһиңүмүн⁹ олду,
Сэбэб бојнујоғун олду!

¹ Фүзүн — артма, чохалма; чох, артыг.

² Зэбуң — зәиф, күчсүз, гүввәдән дүшмүш.

³ Эләм — бајраг.

⁴ Сәриникун — башы үстә чөврилмиш, деврилмиш.

⁵ Мүзәввир — һијләкәр, сахтакар, јаланчы.

⁶ Дарүлчүнүн — дәлихана, дәлиләр сөн.

⁷ Гәсәм етди — анд ичди.

⁸ Дүн — алчаг.

⁹ Рәһиңүмүн — јол көстәрән.

Нәдән галхышды хулганлар,
Сатылды пула иманлар,
Текүлду бикүнәһ ганлар,
Үрәкләр лаләкүн¹⁰ олду.
Сәбәб бојнујоғун олду!

Нә үчүн сусду натигләр,
Алынды һәбсә садигләр,
Фәгәт бә'зән мұнағиғләр¹¹,
Варыб нурүл'үүн¹² олду.
Сәбәб бојнујоғун олду!

Нәдир тәкфири «Әхбәр»ын^{*},
Нәдир тәһгири «Әбрар»ын^{*}
Нәдир тәғсири «Әһрар»ын^{*}
Ки, боjlә гәрги-хүн¹³ олду?
Сәбәб бојнујоғун олду!

Гүрури-интинасындан¹⁴,
Һәја гылмаз әдасындан,
О «кејфә мајәша»сындан¹⁵
Нечүн «лајәс'әлүн»¹⁶ олду,
Бүтүн ишләр ојун олду,
Сәбәб бојнујоғун олду!

¹⁰ Лаләкүн — лалә рәңкинде, ган рәлкинде.

¹¹ Мұнағиғ — хани, сатғын, икнүэлү.

¹² Нурүл'үүн — көзләр ишиғы; әзи. севимли.

¹³ Гәрги-хүн — гана батмыш, ганда боғулак, мәһв едилән.

¹⁴ Гүрури-интина — артыг дәрәчәдә гүрурлу, тудурған.

¹⁵ «Кејфә мајәша» — нечә кефи истәјір; езбашыналыг.

¹⁶ «Лајәс'әлүн» — сорушулмаз, суға едилмез, мәс'ул олмајан.

[ЧАТЛАЙР, ХАНБАЧЫ, ГЭМДЭН ҮРЭЖИМ]

Чатлајыр, Ханбачы, гэмдэн үрэжим,
Гавушуб лап ачығымдан күрэжим!

Нола бир евдә гојајдыз гарабаш,
Вермәјејдиз мәни бу әбләһі, каш!

Мән ки дамдан, бачадан баҳмаз идим,
Су кими һәр тәрәфә ахмаз идим;

Һәрзә-һәрзә данышыб құлмаз идим,
Әр на шеј олдуғуну билмәз идим;

Отуруб ач комасында атамын,
Биш-дүшүн һазыр едиридим анамын;

Битләјирдим нәнәмин баш-јахасын,
Јамајырдым бабамын чул-чуҳасын;

Тез дуруб сүбһ сағардым инәји,
Хансәнәмдэн диләмәздим көмәји;

Нејлијирдим бәзәји, ја дүзәји?
Дама, диварә јапардым тәзәји!

Атам әллаф¹, бабам дүлкәр иди,
Гардашым чулфа², әмим каркәр³ иди;

Ханбишим фалчы, нәнәм бағтохујан,
Биэдә, һаша, јох иди бир охујан!

Евимиздә вар иди һәр на десән:
Гатыг, ајран илә гајмаг, на јесән!

Нә билирдик на ээһирмарды китаб?
Биз олан евдә һачан варды китаб?

Бүсбүтүн күл кими инсанларыдыг,
Нә мүәллим вә на дәрс аиларыдыг;

¹ Эллаф — дән, тахыл, от, саман сатан дүкаңчы.

² Чулфа — тохучу.

³ Каркәр — фәһлә, ишчи.

Дэфтэрин андыра галмыш сөзүнү
Ешидиб, көрмәмиш идик үзүнү.

Бојлә бир тәрбијәли евдә мұдам
Бәсләдиz мән кими бир сәрви-хурам!

Вај о күндән ки, мәни ад еләдиz,
Елә билдиz дә ки, дилшад еләдиz;

Мән дә сандым ки, дөнүб бәхтәвәрә, —
Кедирәм бир нәфәр иисанә әрә!

Нә билим бојлә дә иисан вармыш,
Шәкли-инсанда да һејван вармыш?!

Әр охурмуш да, јазырмыш да, атам!
Әр дејил, мөһлил⁴ азармыш да, атам!

Әр дејил, шаир имиш ханәхәраб!⁵
Фикри јазмаг, охумаг, шүғли китаб...

Салдыз ахырда јаман һалә мәни,
Әрә вердиz дә бу гәффалә⁶ мәни.

Каһ јазыр, каһ охујур, каһ данышыр,
Күндә бир һәрзә китабнан танышыр;

Каһ кедир фикра, бәрәлдиr көзүнү,
Мәһв олур ојлә ки, билмир өзүнү;

Сүбһ олунча кечәләр дарға кими
Јатмаыр, гыр-гыр едир гарға кими;

Каһ да бир јатса да вәгтиндә әкәр,
Чәкмәјир јухладыры бир о гәдәр,

Гәфләтән бир дә көрүрсән ки, дуурү,
Јандырыб лампаны чыплаг отуур;

⁴ Мөһлил — тәһлүкәли, һәләкедичи.

⁵ Ханәхәраб — еви дағылмыш, бәдбәхт.

⁶ Гәффал — көләкбаз, адамалдадан.

Башлајыр жатдығы јердә тәзәдән
Охујуб жазмаға бир дә тәзәдән.

Белә од олмаз, атам, бојлә ало!
Од дејил, жанғы дејил, ловдур, ло..

Каһ көрүрсән ки, миз ұстә јыхылыр,
Бахырам һалына гәлбим сыйхылыр;

Бир гарандаш, бир-инки парә қағыз,
О гәдәр чәкмир — олур гарә қағыз.

Хејрини, шәррини ғанмыр бу киши!
Јорулуб бирчә усаимыр бу киши!

Бизим евдә бахасан һәр тәрәфә —
Тахчаја, бохчаја, ja ким, ирәфә —

Көрәчәксән бүтүн ишгабда қағыз,
Касада, нимчәдә, бошгабда қағыз;

Жығылыб дағ кими һәр жаңда китаб,
Евдә, дәһлиздә, һәр жаңда китаб...

Дејирәм, ај киши, кәл бир өзүнә,
Бу нә ишдиր, а күл олсун көзүнә!

Бу әмәл етди сәни ханәхәраб,
Пулларын дәндү бүтүн олду китаб.

Охудугча көзүнүн гарәсини
Апарыр, тап башынын чарәсини!

Пул кедир, табу тәванын да кедир,
Үстәлик бир гуру чанын да кедир.

Қәсбү карындан әлини чыхды, усан!
Әр олан јердә көрүм јох оласан!

МӘНИМКИ БЕЛӘ ДҮШДҮ!

Гәм раһнүмун¹ олду, мәнимки белә дүшдү!
Дил вәртеји²-хүн олду, мәнимки белә дүшдү!
Ел дөңдү чүнүн олду, мәнимки белә дүшдү!
Тале мәни дүн олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, горхма*!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Дөвран өзүнүндүр!..

Гафилмишәм эһвалимә сөвдаји-сәримдән,
Сөвдаји-сәрим етди мәни тачи-зәримдән,
Ришәм кәсилирмиш демә кәскин тәбәримдән³,
Мәшрутәји салмагда икән мән нәзәримдән —
Ол нүрүл'үјүн олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, горхма!
Наәhlә әл ачма!
Мејдан өзүнүндүр!..

Неч фандәбәхш олмады тәдбиrlәrim, hejfi!
Кәшф олду бүтүн аләмә тәгсирләrim, hejfi!
Бәр'әкс әсәр ејләди тә'бирләrim⁴, hejfi!
Алдатмады бу милләти тәэзвирләrim⁵, hejfi!
Жылдыздакы... Жылдыздакы тә'мирләrim⁶, hejfi**!
Нәп күн-фәјәкун⁷ олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, бәрк дур!
Торбалары долдур!
Хырман өзүнүндүр!..

Шејпур дејил, тәбл дејил, сур чалынды,
Экс ејләди сурун сәси hәр гәлбә салынды,

¹ Раһнүмүн — јолқастәрән, рәһбәр, бәләдчи.

² Вәртә — учурум; бурулған, кирдәб, хәтәрли јер.

³ Тәбәр — балта.

⁴ Тә'бир — изаһ, ифадә.

⁵ Тәэзвир — нијлә, јалан, саҳта иш гүрүз.

⁶ Тә'мир — абад; бина, имарәт, абадан ев.

⁷ Күн-фәјәкун — алт-үст, дармадагын.

Бир шәбдә отуз иллик үмуратым алынды,
Османлыларын шаһы вәтәндән говаланды,
Иш дөндү ојун олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, горхма!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Төрек өзүнүндүр!..

Сән вур ишини, дурма кери мәкру һијәлдән!
Мән топладығым шејләри һәп гапдылар элдән,
Бүнлар кечәр, амма һәлә вар горхум әчәлдән,
Сән гарыногүп бир шеј идиң рузи-әзәлдән,
Бојнун да юғун олду; мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән иеһрәни чалха!
Иеч баҳма бу халха!
Айран өзүнүндүр!..

Етдим гәсәм, амма өзүмү сәһвдә сандым,
Камил пашалар^{*} чидә⁸ едән фикрә инандым,
Баҳдым сәнә өз әһдими, пејманымы дандым,
Илләрчә, зәманиларча, бу қүн дандығым андыя,
Тарихи-гүрун⁹ олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, горхма!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Мејдан өзүнүндүр!..

Мәзлумләрин тутду мәни аһы ахырда,
Инчитди хәјанәтләрим аллаһы ахырда,
Олдум Саланик гәл'әсинә раһи ахырда***,
Мәнфалар¹⁰ ара түркләрин шаһы ахырда,
Мәчбури-сүкүн¹¹ олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!»

⁸ Чидә — дүзәлтмә, тәртиб етмә, гондарма.

⁹ Гүрун — эсрләр, заманлар, гәрнәләр.

¹⁰ Мәнфа — сүркүн јери.

¹¹ Сүкүн — дурма, сакин олма.

Гач, Мәмдәли, дурма!
Чох синәнә вурма!
Мәндән кетүр ибрәт,
Сүлһе еjlә, гудурма!
Валлаh вә биллаh,
Иисансан, инан, аh,
Фәрман кедәр әлдән,
Саман кедәр әлдән,
Јалныз цә ки Тeһран,
Иран кедәр әлдән!..

[ВАҢ.. БУ ИМИШ ДЭРСИ-ҮСУЛИ-ЧЭДИД?]

Ваң!.. Бу имиш дэрси-үсули-чэдид?!
Жох...х! Жо...х! Огул, мэктэби-үсжанды бу!
Молла дејил бундакы тэ'лим едэн!
Элхээзэр ет, бир јени шејтанды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Көр иечэ алт-үст елэјиб шејлэри,
Дөндэриб «а-ба» ё «элиф-беј» лэри,
Бид'этэ бах, «ја» охудур «јеј» лэри,
Санки һүруфат¹ илэ дүшманды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Диггэт едиб бахсан экэр дэрсийнэ —
Һэр сөзү тэ'лим елэйир тэргинэ;
Дэјмээ о бир паслы дэмир әрсийнэ —
Мин дэ десэ дүрчи²-ээрэфшанды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Вердији дэрси ушага јаздырыр,
Һүччэ³ демир, һэр эмэлин аздырыр,
Каһ охудур, каһ чыхарыб кээдирир,
Бир демир өвлади-мусэлманды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Бир дэ көрүрсэн ки, олуб һејвэрэ —
Элли ушаг башлады бирдэн-бирэ,
Дээрс демэ, үүлмэли бир мэсхэрэ!
Молла демэ, мэсхэрэчүйбанды⁴ бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Дүз јери бир јупјумуру шеј ганыр,
Һэм дэ дејир суткада бир фырланыр,
Ај доланыр, көј дајаныр, күн јаныр,
Кафирэ бах, көр нэ бэдиманды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

¹ һүрүфат — һөрфлэр, элиффа.

² Дүрч — чаваһиир сахлансан кичик гуту, мүчиру.

³ һүччэ — охунааны һечалара аյырма, һүччэлэмэ, гираатин хэлханааны үсүү.

⁴ Мэсхэрэчүйбанды — масгера едэн, ојунбаз.

Бундан әзәл бојлә дејилди сәјаг,
Дәрс охудан моллада варды ләјаг,
Молла гојарды башынà шиш папаг;
Оjlә ки, бир фазили-дөвранды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Инди бүтүн иш доланыб лағлаға,
Дәрс охудур hәр башы фәсли чаға,
Етдији тәдриси илан, гурбаға,
Дәрс дејил, hәрзәвү hәдјанды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Мән дәјишиб шивеји-әчдадымы,
Бојлә ода салмарам өвладымы!
Еjlәмәрәм динсиз өз әһфадымы!
Ат чөлә кетсин, нә дәбистанды⁵ бу?!

Дур гачаг оғлум, баш-ајаг ганды бу!
Елм адына бир гуру бәһтанды бу!..

Нифрәтә шајанды бу!
Іhәрзәвү hәдјанды бу!
Мұслими кафир гылан
Ханеји-күфранды⁶ бу!..

⁵ Дәбистан — мектәб.

⁶ Ханеји-күфран — кафириләр, динисизләр сөни.

САТЫРАМ

Молдајы, салмады ел дил боғаза...
Ејби јох, кәрчи гојулдуг лоғаза¹,
Јаз бу е'ланымы да бир кағаза,
Ачмышам! Рејдә кениш бир мағаза:
Чох учуз гијмәтә һәр шеј сатырам,
Ај алан!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

Мағазамда тапылыш һәр чүрә зад:
Чами-Җәм², рә'јәти-Кеј³, тәхти-Губад⁴;
Кәрчи базарымы етмәкдә кәсад
Сә'ј едир бир пара Иранн-нәжад⁵,
Лејк мән бахмајырам, һеј сатырам!
Ај алан!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

Но кәрәкдир мәнә бир мунча үмур
Ки, едә гәлбими биһиссү һүзүр?
Бабама вермәди әл «кабәки-шур»*,
Дәјиләм нахәләфү набәшүүр⁶:
Гәсри-Ширин⁷, әсәри-Кеј сатырам!
Ај алан!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

Истәмәм нури, гаранлыг севирәм,
Мүлки-Ираны думанлыг севирәм,
Бошлајыб шәһри, јабанлыг севирәм,
Бәсди шаһлыг, дәхи ханлыг севирәм,
Сәбзәвар илә Мәјамеј сатырам!
Ај алан!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

Сөз мәним, ев мәним, әсрар мәним,
Ирзу намус мәним, ар мәним,
Мал мәним, мәсләһәти-кар мәним,
Сатырам, дөвләти-Гачар мәним;
Кимә нә дәхли ки, мән шеј сатырам?!
Ај алан!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

¹ Лоғаз — масараја, лага гојулма.

² Җәм и - Җәм — әфсанәвик Чәмшид падшаһын гәдәни.

³ Рә'јәти - Кеј — Қояңиләр сұлаләсінин бајрағы.

⁴ Тәхти - Губад — Сасапиләр сұлаләсіндән Нұшпрағас⁸ атасы мәшнүр Губадын таҳты.

⁵ Нәжад — иесил, иәсәб.

⁶ Набәшүүр — ағылсыз, шүүурсуз, ганмаз.

⁷ Гәсри-Ширин — Иранда Кирманшаһын чөнуб-гәрб тағы фиңдә йерләшкен гәсәба.

Шаһ мәшрутә·пәнәһ олмаг исә,
Ел гојан вәз'лә шаһ олмаг исә.
Күш бәр әмри-сипаһ олмаг исә⁶,
Шаһ олуб һәмдәми-әһ олмаг исә,
Хан олуб, нуш еләјиб, меј сатырам!
Ај алаш!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

⁶ Күш бәр әмри-сипаһ олмаг исә — гошунув
әмринә гулаг асмагданса.

НЕЧИН ВЕРМӘЈИР?

Бирчә бу мәшрутәни шаһ нечин вермәјир?
Kaһ верир филмәсәл, каһ нечин вермәјир?

Кәрчи бу күн шаһ бизим башымыза сајәдир¹,
Нами-һұмајуну² һәр мәтләбә пирајәдир³,
Лејк бу анчаг һәмән көрдүйумуз гајәдир⁴. —
Һәр сәсә бир сәс верир, кәндиси бимајәдир⁵,
Joxsuzda олмаз демәк — вар... нечин вермәјир?
Бирчә бу мәшрутәни шаһ нечин вермәјир?

Һәрзә данышма, киши, көзлә әдәб зинһар,
Шаһымызы билмә чох бојлә сәфаһәтшиар⁶,
Әгли-сәлим әһлидир бүсбүтүн али-Гачар,
Вермәјир, әлбәттә, бир һикмәти вар, сирри вар,
Joxса бу кејфијјәтә раһ нечин вермәјир?
Kaһ верир филмәсәл, каһ нечин вермәјир?

Jох бу ишин башга бир һикмәти ја микмәти,
Әјри отур, дүз даныш, вазеһ⁷ едәк сөһбәти,
Бир кәрә ал бојнуна, вар јазығын никбәти,
Шаһ өзөнбәхт исә бәс нә сәбәб миllәти,
Һәфтәдә бир алдадыр, каһ нечин вермәјир?
Бирчә бу мәшрутәни шаһ нечин вермәјир?
Kaһ верир филмәсәл, каһ нечин вермәјир?

¹ Сајә — келкө.

² Нами-һұмајун — шаһанә, мүбарәк ад.

³ Пирајә — зинәт, бәзәк.

⁴ Гајә — гаја.

⁵ Бимајә — фәрасәтсиз, фәрсиз, ағылдан касыб.

⁶ Сәфаһәтшиар — сәғибликдә жәшкүр олан, сәфаһәт же-
күңү.

⁷ Вазеһ — аjdын, ачығ, ашқар.

[ДОГРУДАН ДА, МӘМДӘЛИ, ГЕЈРӘТ ҺӘЛАЛ ОЛСУН СӘНӘ!]

Доғрудан да, Мәмдәли, гејрәт һәлал олсун сәнә!
Баги-шәһдә* етдијин ишрәт һәлал олсун сәнә!
Әһлини шаһ олдуғун дөвләт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

Олдун ол күндән ки, малик рүтбеји-әчдадына,
Дүшмәди ел гајғысындаи башга бир шеј јадына,
Әдлү дадә дад вердин, јетсии аллаһ дәдына,
Jaхшы бир шөһрәт газандын адына, өвладына?!

Кетдијин јол, тутдуғун иијјәт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

Афәринләр доғру јоллу вердијин пејманлара,
Әһлини иға үчүн садир¹ олан фәрманлара,
һәфтәдә бир, ајда бир анд ичдијин гур'анлара,
Агыбәт һәр сәмтдән чәлб етдијин меһманлара;

Чәкдијин бу хани² биминнәт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

Мұстәгиллән һөкмүраны олдуғун Иранына
Һанкы хидмәтдән сагындын та тохунсун ганына?
Иди бир Иран деңиля, аләм күвәнсии шанына,
Намына, намусуна, инсафына, вичданына;

Әһли-вичдан вердији гијмәт һәлал олсун сәнә!
Доғрудан да, Мәмдәли, гејрәт һәлал олсун сәнә!

Алты мин илдән бәри мәвчуд олан бир мәмләкәт
Көрмәмишди сән кими бир шаһи-вала-мәртәбәт:
Нијјәтиң саф, е'тигадын пак, гәсдин мәс'әдәт³
Милләтиң шад, өлкән абад, үмдә фикрин мәрһәмәт;
Гојдуғун тач, өртдүйүн хәл'әт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

¹ Садир — чыхан, чыхарылан; зүйүр едән.

² Хан — сүфре.

³ Мәс'әдәт — хошбәхтлик, сәздәт.

Арсланлар бојнұна .салдырдығын зәңчирләр
Намвәрләр⁴ гәтлинә чәкдирдијин шәмширләр,
Атәши-саһру гәзәблә јаҳдығын тә'мирләр,
Вәсфә шајандыр, һәғигәт, етдијин тәдбиrlәr;

Үмми-хаган⁵ оглу, бу геjрәт һәлал олсун сәnә!
Вердијин мөшрутейи-милләт һәлал олсун сәnә!

⁴ Намвәр — адлы-санлы, пәнірләтле.
⁵ Үмми-хаган — шаһ әнасы.

[НЭДИР, АЯ, ІЕНЭ ҮСЈАНЛАРЫ ИРАНЛЫЛАРЫН?]

Нэдир, ая, јенә үсјанлары иранлыларын?
Башлады чүнбүшэ түгјаплары иранлыларын,
Нэгзи¹-әнд еjlәди э'јаплары иранлыларын,
Дэрһәнгәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Јансын иранлыларын архасы.. јанды чијәрим!
Ојетим Мәмдәлидән вар јенә бир пис хәберим;
Белә дерләр ки, гојуб тәхти гачыб тачи-сәрим,
Сығыныб консула хаганлары иранлыларын,
Дэрһәнгәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Әhли-Иран бу гәдәр бишәрәф олсун, нә үчүн?
Дүшмәни-тәрзи-үмурни-сәләф олсун, нә үчүн?
Јени Османлы** кими нахәләф олсун, нә үчүн?
Бата, ja рәб, көрүм Иранлары иранлыларын!
Дэрһәнгәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Үңчә ил гојмадылар тәхтдә раһәт јашасын,
Бир дојунча чыхарыб кеф, едиб ишрәт јашасын,
Га онун сајеи-әдлиндә бу милләт јашасын,
Олсун асудә мүсәлманлары иранлыларын!
Дэрһәнгәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Нејләмишди сизә, jaһу, бу башыдашды јетим?
Ja нә вичданә дәјәр бир ишә чулғашды јетим!?
hәрә бир hoggага чыхартдыз, кырыхыб чашды јетим,
Деди, чыхсын дәхи гој чанлары иранлыларын!
Дэрһәнгәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Сизә өз шә'нинә шајәстә² кәрәм етмәдими?
hәким мәшрутеи-Ираны рәгәм етмәдими?
Хәтти-гур'аны өпүб, јади-гәсәм етмәдими?
Нијә бәс олмады иманлары иранлыларын?
Дэрһәнгәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Билмирәм андыра галмыш бу нә hүрриjjәт иди?
hарадац чыхды бу сөз, ja бу нечә сөhбәт иди?
Өлкәмиз алты мин илдән бәри бир чәннәт иди,

¹ Нәгэ — поэма, ләгв етма.

² Шајәстә — лајиг, јарастан.

Иди ган-ган дејир инсанлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Һәлә иранлыларын бир о Сипәһдарына* бах!?
Бәхтијари елинин рүтбәли Сәрдарына* бах!?
Бир, сән аллаһ, буларын шаһ илә рәфтарына бах!
Бу да ә'янлары, әрканлары³ иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Башына чәм еләјиб һәр бири бир хејли сипаһ
Ки, нә вар? Мәмдәли, дүш тәхтдән, олма бизә шаһ!
Етдиләр үч күнүн әрзинде бүтүн әмри тәбаһ,
Гачды, «ах-вај!» дејә, султанлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Бундан әввәл бу көзәл өлкәдә чаплар вар иди,
Жашы-јашы гочалар, адлы чәванлар вар иди,
Шаһы һәг зилли⁴ биләң севкили ханлар вар иди,
Иди Јефремләр* олуб ханлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Бир дә, jaһу, нә кәрәк ел гарыша шаһ ишинә?
Көз ачыб диггәт едә каһ өзүнә, каһ ишинә?
Шаһ олан кәс олур аңчаг өзу акаһ ишинә!
Joxса һәр силсиләчүйбанлары⁵ иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Шаһ биләр өлкәдә һәр иә көтүрәр, һәр нә гојар,
Kaһ чибин, каһ дәрисин һәр кимин истәрсә сојар,
Баш кәсәр, ев дағыдар, чап чыхарап, көз дә ојар —
Мин дә чыхса көјә әффанлары иранлыларын!
Бечәһәннәм ки, јаныр чанлары иранлыларын!
Шаһын өз әбдидир⁶ инсанлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

³ Әркан — һекүмәттег баш адамлары, назирләр.

⁴ Зилл — көлкә.

⁵ Силсиләчүйбани — көмәјә чагыран, һај-куј ғопарал.

⁶ Әбд — гул.

[Е] АННЫН АЈ, ҮЗҮН КҮНЭШ, ЕЈ ГАШЛАРЫН КӘМЛНІ]

Еј аниын¹ ај, үзүн күнэш, еј гашларын кәман!
Чејран көзүн, гарышға хәтии, какилиц илан!

Алма чәнән, чәнәндә зәнәхдан дәрин гују,
Киприкләрин гамыш, додағын бал, тәннин² кәтан!

Бојиүп сұраһи, бој-бухунун бир уча чинар,
Әңдамын ар күмүш, јанағын гырмызы әнап!³

Халын үзүндә бугда, башында сачып гүраб,
Гаһ, гаһ!.. Гәрибә құлмәлисән ханиман хәраб!..

¹ Аниын — алнын.

² Тән — бәдән, чисим.

³ Әнап — кар.

БУРА САЈ!

Ч ә м а ә т

Зилли-Султан*, бура сај дөјдүрүб алдыгларыны
Сөйүб алдыгларыны, сөjdүрүб алдыгларыны!

З и л л и -С у л т а н

Төвбә, эттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Ч ә м а ә т

Сән ки Авропада идин, нијэ јорта-јүкүра
Чүмдүн Иранә, бу виранәдә дүшдүн дә кирә?
Салдын ахыр өз элинлә өзүнү ағзыбири,
Веч битирмәэ сәнә, дөймә дәхи даша, дәмира,
Бош данышма, бура сај гапдырыб алдыгларыны!
Чапыб алдыгларыны, чапдырыб алдыгларыны!

З и л л и -С у л т а н

Төвбә, эттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Ч ә м а ә т

Бирбәбир јадына сал чүмлә унутдугларыны,
Милләтии ганын алыб шишәјэ дутдугларыны,
Гыш үчүн ахталаябып яйда гурутдугларыны,
Көзләрин кәлләнә дә чыхса, гус улдугларыны!
Бош данышма, бура сај өлдүрүб алдыгларыны!
Бөлүб алдыгларыны, бөлдүрүб алдыгларыны!

З и л л и -С у л т а н

Төвбә, эттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Ч ә м а ә т

Әлли ил өлкәдә вурмушдун, а залым, шинни,
Сән ки назыр еләмишдин чијини, бишмишни,

Тәмәнин инди нәдир ja гычыдырысан дишини?
Ач белиндән дәхи шәмшири-мұзәффәркешини!
Бош данышма, бура сај сатдырыб алдыгларыны!
Атыб алдыгларыны, атдырыб алдыгларыны!

З и л л и - С у л т а н

Төвбә, эттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Биљиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Ч ә м а ә т

Әһли-Ираны ушагдыр дејә салдыз бешијә
Ки, мәбада аյылыб ағлыя, дурдуз кешијә,
Таки ачды қөзүн иранлы, сохулдуз дешијә,
Иш чәтилләшди, дадуш, јығдығыны чәк ешијә!
Бош данышма, бура сај асдырыб алдыгларыны!
Басыб алдыгларыны, басдырыб алдыгларыны!

З и л л и - С у л т а н

Төвбә, эттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Биљиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

¹ Шәмшир — гылыш; мұзәффәркеш — Мұзәффәри әладүрән, јәни Мұзәффәрәлдин шаһын вердијиң мәшрутійети мәнен.

ФҰЗУЛИЈӘ БӘНЗӘТМӘ

Мәндә ар олсајды өлмәк ихтијар етмәэмидиң?
Абрунун нолдуғун билсәјдим ар етмәэмидиң?

Кәр шүүрүм олса иди дүстү дүшмән билмәјә,—
Шапшалы*, Фазлұллаһы ишдән кәнар етмәэмидиң

Аиласајдым Эс'әдин фикрин, Сипәһдарын ишив,—
Онларғ мәгтули-тиғи-чаншикар етмәэмидиң!

Хаки-Ираның мәнә бир күшесин версәјдиләр,—
Кәндими Әбдүлхәмид* тәк бәхтијар етмәэмидиң?

Билсә идим ел мәни ахир белә мүфлис говар,—
Вар-жоху дәрчиб едиб² әvvәл фәрар етмәэмидиң?

Мұлки-Ираның дүшүнсәјдим әлимдән кетмәји,—
Вар икән фүрсәт о мұлку тарұмар етмәэмидиң?

Аһ, ол дәм ки, Тәғизадә* мәнә әл вермәди,—
Мүмкүн олсајды башын тәндән кәнар етмәэмидиң?

Гој десиниләр, Мә'дәли дүшдү Адес³ севдасына,
Мәнчили версәјдиләр орда гәрар етмәэмидиң..

¹ Мәгтули-тиғи-чаншикар етмәк — кәскин гылышка
ғотла жетирмәк.

² Дәрчиб етмәк — чибә гојмаг, чибә кизләтмәк.

³ Адес — Одесса шәһәри.

[ВАИЗ, ГЭЛЭМ ЭҮЛИН НИЈЭ ТЭҮГИР ЕЛЭЈИРСЭН?]

Ваиз, гэлэм эһлий нијэ тэүгир елэјирсэн?
Ей эбри-сијэх¹, нури нэ тэстир² елэјирсэн!

Ел чүмлэ дөнүб олса да кафир ишии олмаз,
Тээвириин ким ки, дуяа тэкфир елэјирсэн!

Лэ'н³ еjlэjэрэк гасибэ⁴ мэхлуғу сојурсан,
Фани дејэрэк алэми тэ'мир елэјирсэн!

Көрдүм јухуда бағи-беһишт ичрэ кээирсэн,
Инсаф!. Буну сэн нечэ тэ'бир елэјирсэн?

Тэрк ejлэ ријани ки, рија ширки⁵-хэфидир,
Ишбу сөзү кэндин белэ тэгрир⁶ елэјирсэн!

Мэн мэкрини һисс етмэжэ мејл етмэдим өсла,
Кэндин дили-һэссаснэ тэ'сир елэјирсэн!

Биэдэн көзүвү јыг ки, сэнэ алданан олмаз,
Кет онлары хам товла ки, тэзвир елэјирсэн!

¹ Э б р и - с и ј ё һ — гара булуд.

² Т э с т и р — пэрдэлэмэ, үстүнү өртмэ.

³ Л э'н — лэ'нэт.

⁴ Г а с и б — гэсб едэн.

⁵ Ш и р к — ҷохаллаһлылыг, бутпэрэстлик; күфр.

⁶ Т э г р и р — дил илэ энлатма, ифадэ етмэ.

[ЈАШАМАГ ИСТЭР ИСЭК СЫРФ ЭВАМ ОЛМАЛЫЫЗ]

Јашамаг истэр исэк сырф эвам олмалыјыз!
Атыб инсанлығы, билчумлә һөвам¹ олмалыјыз!

Јашамаг истэр исэк дәһрдә әмнијјет илә,
Елмә, фәниә, үдәбајә² баҳалым нифрәт илә,
Үјалым фитиәләрә әлдәки вәһшијјет илә,
Јаталым бәстәри-гәфләтдә узун мүддәт илә;
Пүхтәликтән нә јетәр, биң һәлә хам олмалыјыз!
Јашамаг истэр исэк сырф эвам олмалыјыз!

Балыша баш гојалым, јорғаны бәрдүш³ едәлим,
Пәнбеји⁴-гәфләти јох, зејбәги⁵ дәркүш едәлим,
Хаби-өвһам көрүб, сејл кими чуш едәлим,
Гәјрәту һиммәти-исламы фәрамуши⁶ едәлим;
Дуста мајеји-гәм, дүшмәнә кам олмалыјыз!
Јашамаг истэр исэк сырф эвам олмалыјыз!

Фикр тәдрис едән әшихасы кәнар етмәлијиз,
Һәр насыл олса бу бидииләри зар етмәлијиз.
Өлкәдән бунлары мәчбури-фәрар етмәлијиз.
Тез заманда вәтәни, милләти хар етмәлијиз;
Бојләчә наили-мәгсүдү мәрам олмалыјыз!
Јашамаг истэр исэк сырф эвам олмалыјыз!

Башгалар чох да балонларла едиր сејри-һәва,
Биз бу сејри едирик хабдә һәр сүбһү мәса,
Гөвли-ахунду унутдуму ки, вә'з етди сәна:
Дәһр фанидир, әзизим, она ујма әбәда!
Тәрки-дүнја илә фирдовс хұрам олмалыјыз!
Јашамаг истэр исэк эвам олмалыјыз!

Нә билирсән һәлә сөн сәһиен-ре'јадә нә вар?
Әһли-зәһир нә ганыр аләми-мә'надә нә вар?

¹ Һәвам — һәшәратлар, энҗапверичиләр.

² Үдәба — әдибләр, јазычылар.

³ Бәрдүш — чијинә, чијин үстә чәкмә.

⁴ Пәнбеји — пәмбыг.

⁵ Зејбәг — чизә.

⁶ Фәрамуши — унутма, јаддан чыхарма.

Һәр нә вар—хабдә вар, јохса бу дүнјадә на вар?
Јахшы јат, гол-ганад ач, уч, көр о мә'вадә нә вар?
Һәэзи-рө'ја илә мәшғули-мәнам⁷ олмалыјыз!
Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

Јат, долаш чәннәти-ә'ладәки ризванлар⁸ илә,
Гол-бојун ол, мәзәләш һуријү гылманлар илә,
Је, ич!⁹.. артыг кефә бах чүмлә мусәлманлар илә,
Гој бу дүнјаны бу кафиrlәрә шејтандар илә.
Биз мәләкләрлә учуб али мәгам олмалыјыз!
Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

Гој олар кәшфи-бәдаје⁹ еләсин сән'эт илә,
Параход, ja вагон ичад еләсин зәһмәт илә,
Биз вериб пул миңәрик, јол кедәрик раһәт илә,
Нә мунасиб ки, рәгабәт едәк һәр милләт илә?
Бизә ағалыг едән әһлә гулам олмалыјыз!
Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

⁷ Мәнам — јұху, јұхуленә.

⁸ Ризван — чәпшәткін гапычысы олар мәләк.

⁹ Бәдаје — бәдиәләр, кезәл шејләр, көзәлликләр.

[АДӘМИ АДӘМ ЕЈЛӘЈӘН ПАРАДЫР]

Адәми адәм еләјән парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

Гој нә әслии, нәчабәттің олсун,
Нә нәчибанә һаләгин олсун,
Баш-аяг ејб ичиндә олсан да —
Тәк бу аләмдә дөвләттің олсун;
Адәми адәм еjlәjәn парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

Олмасын фәһмий, әглии, идракын,
Вар нә гәм, таки вардыр әмлакын;
Атәши-ханәсузи¹-милләт икән —
Һәр кәсни сәчдәкаһидир хакын;
Адәми адәм ejlәjәn парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

Олмајыр, олмасын да инсафын,
Дут ганын шишә ичә әснафын²,
Таки вар әлдә беш бучуг³ гурушун —
Мө'тәбәрсөн көзүндә әшрафын⁴;
Адәми адам еләјән парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

¹ Ханәсуз — ев «јандыран», ев «дағыдан»; зәрәр верөй.

² Эснаф — сәнәткерлар, пешәчиләр.

³ Бучуг — јары.

⁴ Эшраф — шәрафэтли, һөрмәтли адамлар.

ВЕРМИРЭМ А!..

Мэп өлүм, Молла, бизим Ханкишинин ганына бах,
Евниэ, мэнзиллинэ, мүлкүнэ, ејванына бах,
Пулуна, алверинэ, сэрвэти саманына бах,
Нэфэсийнэ, нирсынэ¹, иисафына, вичданына бах,

Көр бу ган илэ бунун шэ'нинэ еһсан јарашир?

Ja һәлә јығмаға пул, етмәјэ милjan јарашир?

Бојлә бир шәхсә рәвадырымы, гыл еһсан, дејәләр?

Ач, јаныг кимсә дејилдир, јемәјэ вар чөрәји,
Чемәјэ вар чөрәк, әмма буна дәэмүр үрәји,
Һәвәси јығмағадыр, јығмағадыр һәр кәрәји,
Аризусу будур: алтундан олајды дирәји!

Көр бу цијјәтлә бунун шэ'нинэ еһсан јарашир?

Ja һәлә јығмаға пул, етмәјэ милjan јарашир?

Бојлә бир шәхсә рәвадырымы, гыл еһсан, дејәләр?

Вар сүрилә гојуну, илхы илә ат, өкүзү,
Олса да мин бу гәдәр мал-гарасы ачды көзү,
Еләйир сәчдә пула, бу сөзә ганлдир өзү,
Сайма бөһтән атырам, кәнді дејир ишбу сөзү.

Көр бу һирс илә бунун шэ'нинэ еһсан јарашир?

Ja һәлә јығмаға пул, етмәјэ милjan јарашир?

Бојлә бир шәхсә рәвадырымы, гыл еһсан, дејәләр?

Гочалыб өтмәдәдир јетмиши, һәштады јашы,
Јохдур оғлу-ушағы, бир гарыдыр, бир дә башы,
Күнбәкүндән чохалыб артмададыр мүлкү, машы,
Дүз дејил аршыны, өлчүсү, тәразусу, дашы;

Көр бу нәфс илә бунун шэ'нинэ еһсан јарашир?

Ja һәлә јығмаға пул, етмәјэ милjan јарашир?

Бојлә бир шәхсә рәвадырымы, гыл еһсан, дејәләр?

Күндэ он шаһы илә чүмлә үмури доланыр,
Бавүчуд ин ки,² дәмадәм әмәли зорбаланыр,
Башгасы пул саныланда бунун ағзы суланыр,
Башлајыр һүрмәјэ нәфси, тәмән гурчаланыр,

Көр бу нәфс илә бунун шэ'нинэ еһсан јарашир?

Ja һәлә јығмаға пул, етмәјэ милjan јарашир?

Бојлә бир шәхсә рәвадырымы, гыл еһсан, дејәләр?

¹ һирс — шиддәтли арзу, тамаһ.

² Бавүчуд ин ки — буна көрәдир ки, белә олдуғу үңғандур ки.

Дејирәм өлмәйини, ај киши, бир ал нәзәрә,
Өврәтии, малын илә чатмалыдыр башга әре.
Әл булашдырма, дејир, кари-гәзавү гәдәрә,
Бәлкә мәндән габаг өврәт чумачагдыр сәгәрә³?

Көр бу нијјәтлә бунун шә'ниңә еһсан јарашир?
Ja һәлә јығмаға пул, етмәјә милjan јарашир?
Бојлә бир шәхсә рәвадырмы, гыл еһсан, дејәләр?

Дејирәм, бары бир аз пул аյыр еһсаныш үчүн,
Мәктәбә вәгф елә хејрат олараг шанын үчүн;
Сөјләјир, кет бу дуаны оху өз чанын үчүн,
Вермәрәм бир гара пул да белә һәдҗаныш үчүн!

Көр бу гејрәтлә бунун шә'ниңә еһсан јарашир?
Ja һәлә јығмаға пул, етмәјә милjan јарашир?
Бојлә бир шәхсә рәвадырмы, гыл еһсан, дејәләр?

Молла, бу барәдә зәһмәт дә әкәр олса сана,
Јаз бизим әһли-мәарифләрә е'лан елә та:
Бир дә, мәктәб пулу вер сөјләмәсүнләр буна hal..
Дүн⁴ ешиздим ки, дәхү етмәјәчәк шәрмү⁵ һәја,
Апаңыг сөјләјәчәк: — Вермирәм ал.. Вермирәм ал..

Көр бу шәрм илә бунун шә'ниңә еһсан јарашир?
Ja һәлә јығмаға пул, етмәјә милjan јарашир?
Бојлә бир шәхсә рәвадырмы, гыл еһсан, дејәләр?

³ Сәгәр — чәләнишм.

⁴ Дүн — дүнән.

⁵ Шәрм — утапма; һәја етмә, ејиб билемә.

ЧАНЫН ЧЫХСЫН!

Чанын чыхсын көзүндән, ганмајајдын!
Гапыб да һәр иши одланмајајдын!

Чәһаләт рисманын¹ гырмајајдын!
Әвамүнинасдән айрылмајајдын!

Сөнаны², һәнзәли³ бал тәк јејәјдин!
Һарифин мәшрәбинчә⁴ сөз дејәјдин!

Бүтүн мөвхүмүну тәсдиг едәјдин!
Башында похта, ардынча кедәјдин!

Нә тәлбир, инди иш ишдән кечибдиր,
Сөзүн дилдән, этик дишдән кечибдири!

Дәхіг етмә шикајэт биздән әсла!
Кет өз бәхтиндән еjlә инди шәквә⁵!

Нә үчүн һүснү гүбһи⁶ анладын да?
Бүтүн ел јатмыш икәи баиладын да?

Өпәјдин әл-ајағын чұстү⁷ чалак,
Олајдын сән дәхи бир мө'мини-пак!

Чәк инди дутдуғун карын чәзасын!
Ешил һәр сәмтдән лә'нәт сәдасын!..

¹ Рисман — сап, ип.

² Сөна — ачы биткидән һазырланмыш дәрман.

³ Һәнзәл — итхижары, ачы хијар, әбучәһл гарпызы.

⁴ Мәшрәб — тәбиәт, адәт, хасијјэт.

⁵ Шәквә — шикајэт.

⁶ Гүбһи — пис иш, чиркин һәрәкәт, бәд амәл.

⁷ Чұст — чолд, тәз тәрләнен, сур'әтлә һәрәкәт едән.

JOX, JAZMARAM!

Молла дајы, чох бәрк дашыр газаны!.
Башчысысан һәр јолуидан азанын!
Баһарыидан көрүмәјир хәзанын,
Чүнки һәр јердән вар нечә јазанын;
Бурдаң да мән хәбәр јазым, јазмајым?
Jox, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...

Гисмет олса, бундан белә јазмарам,
Тохунмаса сөзүм елә, јазмарам!

...Кәбии кәссәм дошаб кими ахмарам,
Көз алтыидан Фәхри тәраф баҳмарам,
«Әнкәһтүнү»¹ «тәлләгтүйә»² чаҳмарам,
Һач Бәдәли јандырыбан јахмарам,
Далда кедиб сөјәр; јазым, јазмајым?
Jox, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Мөһләт олса, бундан белә јазмарам,
Елә јазсам, билә-билә јазмарам!

Дөвләтијә јалтагланимаг билмәрәм,
Гәмли икән јалан јерә күлмәрәм,
Приставын чәкмәснин силмәрәм,
Һөрмәтими көзләрәм, эксилемәрәм,
Моллалыға дәјәр, јазым, јазмајым?
Jox, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Гисмет олса, бундан белә јазмарам,
Әкәр почта јазсам, телә јазмарам!

Гумарбазын һәдијјәсин алмарам.
Бир шүбһәли пул кисәмә салмарам,
Үзә салыб күчнән гонаг галмарам,
Гонаг галсам чибин-задын чалмарам,
Үзимим³ әлдәп кедәр, јазым, јазмајым?
Jox, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Нөвбәт олса, бундан белә јазмарам.
Давам етсә думан, јелә јазмарам!

Ејләдијим вә'зэ инаним өзүм,
Елдәп габаг, ејбими ганнам өзүм,

¹ Әнкәһтү — ишкәһләјырам.

² Тәлләгтү — тәлағ верирәм, бошајырам.

³ Үзим — абыр, һөрмәт.

Гөвлүмә фе'лимлә дајаниам өзүм,
Пис һәрәкәт етсәм утаниам өзүм,
Һалым олар бәтәр, јазым, јазмајым?
Јох, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Һачәт⁴ олса, бундан белә јазмарам!

Далда гијбәт, үздә сәна⁵ етмәрәм,
Кизли сөјүш, зәһир дуа етмәрәм,
Хәлгى көрчәк рија-мија етмәрәм,
Рија етмиш олсам, һәја етмәрәм
Аллаһымдан мәкәр! Јазым јазмајым?
Јох, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Һаләт олса, бундан белә јазмарам!
Үјсам мәкрә, дүшсәм фе'лә јазмарам!
Говлансам да евдән чөлә, јазмарам!
Үјуб сәнә өз јолумдан азмарам!..

⁴ Һачәт — еһтијач, лүзүм.
⁵ Сәна — тә'риф.

[ЗАҢИД ӨЛМӘКДӘН ГАБАГ МӘГСУДИНӘ ЧАТМАГ ДИЛАР]

Заңид өлмәкдән габаг мәгсудинә чатмаг диләр,
Җәннәтә уйгу ипијлә бир кәмәнд атмаг диләр.

Е'тигадынча јатар-јатмаз гучар гылманлары,
Ол сәбәбдәндир нәмаз үстүндә дә јатмаг диләр.

Әбләһин фикринчә чәинәт бир Бухара шәһриди,
Беччә тәк гылманлары булдуугча ојнатмаг диләр.

Мәгсәди сөвмү сәлатиндәи бу имишкән, јазыг
Һәм худаны, һәм дә мәхлугаты алдатмаг диләр.

Уйгуда ахтардығын заңирдә, ја рәб, тапмасыны
Joxса иллик таэтин бирјоллуға сатмаг диләр!

Ринду рисва көрдүүчи заңид көрәрсә, шүбһәсиз,
Сәбіәсии¹, сәччадәсии² зөһидилә³ фырлатмаг диләй

Күфрүн иксир олдуғун заңид амандыр, билмәсни,
Joxса бир зәррә булууб иманына гатмаг диләр!

¹ Сәбіә — тәсбиһ.

² Сәччадә — намаз гыларкән үстүндә сәчдәје дүшкәк үшін шлангдан балача сүфре (халча).

³ Зөһид — заңидлик, нарам шејләрден чәкиниәрәк өмрү аздағын ибадәтла кечириш.

[КИМ НЭ ДЕЈЭР БИЗДЭ ОЛАН ГЕЈРЭТЭ?]1

Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!

Гејрэтийн бэлли бүтүүн мильтэй..

Биз гоча гафгазлы иккд өрлэрик.
Чүмлэ һүнэрмэндлэрик, иэрлэрик,
Иш көрөчэк јердэ сөз өзбэрлэрик,
Ашигник анчаг гуру, бош сөхбэтэ,
Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!

Чырманыг кечмэйе чај қэлмэмниш.
Башлаярыг гызыгаа юв қэлмэмниш.
Сөз верэрик инди — бир ај қэлмэмниш.
Аста гачыб дүртүлэрик хэлвэтэ,
Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!

Чүмлэ чөнан ютса да, биз ютмарыг.
Гејрэти-миллийн эмийн атмарыг,
Өхлимиин башгалара сатмарыг
Бир гуруша, бир пула, юв бир четэ,
Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!

Биздэ көрүүмээ нэ фэсаду нифаг,
Ишлэмэдэ бир-бирийн гочаг,
Бах, будур исламы кэтирик габаг;
Бојлачэ хидмат олуунур мильтэ,
Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!

Бир ишэ мин һүммэтийн вар бизим!
Бах, нечэ чэм'ийжэтийн вар бизим!
Бунда көзөл ийжэтийн вар бизим;
Ај баракаллах, бу көзэл ийжэтэ!
Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!

Һансы мэкати¹ ки, ону ачмадыг?
Һансы сэнаје ки, пара сачмадыг?
Вердијимиз сөздэн узаг гачмадыг;
Ишлэримиз минди бүтүүн сурэтэй..
Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!

¹ Мэкатиб — мэктэблэр.

Бах, нечә дарүл³әчәзә², дари-елм³!
Бир нечә мектәб, нечә асари⁴-елм!..
Бизләрник, әлбәттә, хәридари⁵-елм!
Чатмышыг онданды белә һөрмәтә!..
Ким иә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Биздә иә фә'лә тапылыш, иә кәда,
Биздә иә саил вә иә бир бинәва,
Бәхтәвәр өвладымыза мәрһәбал
Баш апарыб һәр бири бир сән'этә!..
Ким иә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Етмишик ифа аталыг меһринни,
Чәкмишик өвладымызын фикринни,
Өмрүмүз олса көрәрик бәһринни,
Онда ки онлар ујачаг сиргәтә⁶,
Һәбсдә мәшғул олачаг ишрәтә,
Фәхр едәрик биз дә бутун милятә!
Ким иә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Ај баракаллаһ, бу көзәл иијјәтә!..

³ Д а р ү л 'ә ч ә з ә — элилләр евни, әлдән дүшмүш гочалары, 2483-ләри сахламаг үчүн хејријә евни.
⁴ Д а р и - е л м — елм евни, институт, университет.
⁵ А с а р — эсәрләр, китаблар; абидәләр, гијмәтли тарихи шејләр.
⁶ Х ә р и д а р — олан, алышы, мүштәри; бир шејин гәдир-гијметең ии айлајан.
⁶ С и р г ә т — огурлуг.

ҮРӨФА МАРШЫ

Интеликентик, көзәрик наз илә,
Әмир едәрик иәш'еји-дәмсаз¹ илә,
Һәфтәдә бир дилбәри-тәнназ² илә
 Һәмдәм олуб ишләри саманларыг,
 Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

Хошламарыг бир пара наданлары,
Шивеji-инсвани-мүсәлманлары³.
Неjlәjiрик Фатма-Түкәзбанлары?
 Анналары, Сонjalары јанларыг,
 Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Бир пара биәглу фәрасәт бизә
Еjlәjiр иснади-гәбаһәт бизә,
Истәjир етсин дә нәсиһәт бизә,
 Бир буңу гаимыр ки, биз ирфандарыг.
 Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Кимсәjә јох дәхли ки, биз ишрәти
Хошлајырыг; бошлајырыг күлфәти,
Күшеji-гәстинидә⁴ олан ләzzәти
 Хәнеji-вираңда һаңаг анларыг?!

 Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Интеликентик, бу ки бәһтаң дејил,
Түрки данышмаг бизә шајан дејил,
Түрк дили габили-ираф дејил,
 Биз буна гайл олан ииссанларыг!
 Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

¹ Дәмсаз — дост, јахын ѡлдаш, һәмдом.

² Тәниаз — һәр кәслә достлашып, ојнајып, ојләнәп.

³ Шивеji-инсвани-мүсәлман — мүсәлман тадынларының
әдасы, иказы, ишвәси.

⁴ Күшеji-гәстиң — меһманхана пәмроси.

Түрк гәзети версә дә әглә зија,
Мән ону алмам әлимә мүтләга,
Чүнки мүсәлманча гонушмаг⁵ бана
Ейбидир! Өз ейбимизи анларыг!
Ай баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Јох ишимиң мәчмәи-ислам илә,
Пүхтә⁶ насыл сөһбәт едәр хам илә?
Чүнки клубларда сәрәнчам илә
Һәр кечә бир мәтләби үнванларыг,
Ай баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

⁵ Гонушмаг — данышмаг.

⁶ Пүхтә — бишмиш; биликли, тәчрүбәли.

ПУЛА ТӘВӘЧЧӨН

Қечди өмрүң шүғли-тәһисиленлә⁴ мөвгүфи-мәлал⁵,
Дәрдә дүшдүм, бәстәри-һәсрәтдә⁶ галдым хәстәнал,
Сәндәдир көнлүм јенә етсәм чөһандан иртинал⁷,
Сән мәним өмрүм, һәјатым, чөвнәрим, чаныммысан?
Мәзһәбим, динимми, айнинимми, иманыммысан?

Аһ, залым, аһ ким, олдум јолунда чанфэда,
Бир дојунча гыјмадым сәндән алам зөвгү сәфа,
Инди варисләр һүчумавәр олуб яксәр сана,
Варисин, яхуд мәним мали-чибишданыммысан?
Мәзһәбим, динимми, ајнимми, иманыммысан?

Еjlәмәз варисләрим мән тәк сәни сәндүгә дәрч⁶,
Һәр бири еjlәр сәни бир нөв илә мин јердә хәрч,
Ресторанларда, клубларда оларсан һәрчү мәрч.
Һәр јетән чеjnәр сәни, билмәм этим, ганыммысан?
Мәзһәбим, динимми, ајинимми, иманыммысан?

¹ Нурнешманым — көзләримин ишығы.

² Мүснәф — Гур'ян.

³ Эркап — рүкиләр, бурада: истинаңдаш.

• Шүгли-тәһисли илэ—төм-түссээж-батнын.

⁵ Мөвгүф и-мэл а л — гэм-гүссејэ батыш.

⁶ Бастард-насрат — насрот јатағы.

Иртиш — көчмә; дүнжәдан кетмә, өлмә.

Дэрч — дахил стиэ, басдырма; салма, гојма.

Севдијим, бундан белә һини-зэвалыиды⁹ сәнни.
Ишбу вәчіл пла көпүл чаңи-мәлалыидыр¹⁰ сәнни,
Хатирим, гәлбим, сәрим вәгфи-хәјалышыр¹¹ сәнни.
Сән мәши мәфтун едән назәндә чананыммысан?
Мәзһәбим, динимми, ајишимми, иманыммысан?

Сәндән әл чәкмәздим олсајды әлимдә иғтидар,
Лакин ичбарән¹² әчәл еjlәр мәни сәндән кәнар,
Чаным ағзымдан чыхынча сејләрәм биихтијар:
Нурى-чешманыммысан, ej пул, ja чаныммысан?
Мәзһәбим, динимми, ајишимми, иманыммысан?

⁹ Һини-зэвал — зайл олма, јох олма, әлдән жетмә вәхты.

¹⁰ Җаңи-мәлал — гәм-гүссе јери.

¹¹ Вәгфи-хәјалышыр — сәнә (пула) гурбаңдыр.

¹² Ичбарән — мәчбури, чәбр ил.

ТӘШЭККҮР

Моллалар, талејимиз олду әчәб јар бу күн!
Мисјонерләр¹ дә бизә чыхды һәвадар бу күн!

О ки мәктәбләри мәһв етмәк иди нијјәтимиз,
Јох иди элдә вә лакин она бир гүдрәтимиз,
Мәктәб артдыгча азалмагда иди һөрмәтимиз,
О ачылдыгча гапанмагда иди сән'этимиз,
Күнбәкүн заңд олурду² тәмимиз, мөһнәтимиз,
Аргадашлар, севинни олду рәва һачәтимиз!

Гәмимиз битди, фәрәһ олду нүмудар³ бу күн!
Мисјонерләр дә бизә чыхды һәвадар бу күн!

Мисјонерләр, о көзәл фикрли әрбаби-дүһа
Сан-Петербургда* етмишләр әчәб бир шура
Ки, мусәлманлар ачан бунча мәкатиб нә рәва, —
Охудуб һәндәсә, тә'лим едәләр чөграfiја,
Һикмәтү һеj'етү⁴ тарих шлә елми-әшja,
Бу ишә биздә тәһәммүл⁵ ола билмәз эслә!

Чалышын, һүммәт едәк дәф'инә зинһар бу күн!
Мисјонерләр дә бизә чыхды һәвадар бу күн!

Мисјонерләр бу көзәл әмрә едәркән игдам⁶
Биз нечин ләл отуруб, еjlәмәјек бәһсә дәвам?
Хассә бу елмләрин биз үләмаји-ислам
Етмишик бир кәрә тәһсилини исламә һәрам,
Бунлары билмәз икән биз, нијә өвлади-әвам
Охујуб, адәм олуб еjlәсин ағази-кәлам⁷?

Шимди фүрсәт вар икән көрмәли бир кар бу күн!
Мисјонерләр дә бизә чыхды һәвадар бу күн!

¹ Мисјонер (миссионер) — мүстәмләкә вә асылы өлкөләр-дә християн динини яјмаг үчүн көндөрилән руһани акент.

² Заңд олмаг — чохалмаг.

³ Нүмудар — айдын, ачыг, ашкар, кез габагында.

⁴ һеj'ат — астрономија.

⁵ Тәһәммүл — сәбр стиә, дәэмә.

⁶ Игдам — ғәдәм гојма, бир ишә башлама.

⁷ Ағази-кәлам — сезә башлама.

Мисјонерләр, көрүм аллаһ сизэ еһсан еләсин,
Биз кими, сизләри дә дахили-иман еләсин,
Гојмадыз чүнки мұсәлманлары түғјан еләсия,
Јени мәктәбләри аллаһ өзү виран еләсии!
Учурууб дам-дашыны, хак илә јексан еләсии!
Инди гој мәктәб ачаплар кедиб эфган еләсии!..

Галсын һәр јерда мүәллимләри бикар бу күәт
Мисјонерләр дә бизә чыхды һәвадар бу күәт

МИЛЛЕТ ШЭРГИСИ

Гејрэт едиб чалышдын, дүшдүн габаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Һәр јердә, һәр мәканда һәр дүрлү иш гајырдын,
Исламә хидмәт етдүн мәзһәбләри аյырдын,
Жүзләрчә чога јапдын¹, минләрчә сөз бујурдун,
Һәр күндә бир чәмаәт атдын гыраға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Үйгуда икән аләм, әфрадыны² ојатдын,
Чүмлә миләл ичиндә өз шә'ниңиң учалтдын,
Һөрмәтли ад газанлын, али мәғама чатлын,
Әһсән, сәд әһсән, әһсән бу тәмтәраға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Минбә'д³ чиддү чәһдин јохдур бизә лүзуми,
Зира ки, эсри-һалын бамбашгадыр рүсуми⁴,
Мәктәб севир чәмаәт, тәгдис едир⁵ үлуми,
Тәрчиң едир⁶ вагону ата, улаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Сејр етмәјә фәзаны ичад олур балонлар,
Бир јандан афтамилләр, бир сәмтдән вафонлар,
Һәр ихтираә данр тә'сис олур салонлар,
Валлан, булар азыблар башдан-ајаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

¹ Чога јапдын — дәстә, груп дүзәлтдин.

² Эфраз — фәрдләр, адамлар.

³ Минбә'д — бундан сонра, кәләчәкдә.

⁴ Рүсум — ганун-гајда, адәт-әнәнә.

⁵ Тәгдис етмәк — мүгәлдәс сајмаг, јуксак гијмәтләндирмәк.

⁶ Тәрчиң етмәк — үстүн тутыаг, даһа јаҳшы санмаг.

Буилар бүтүн чөһапын эсбаби-е'тиласы⁷,
Онлар эсири-дүңя, биз ахирэт фәдасы,
Беш күндүр өмри-дүңя, јохдур онун бәгасы⁸,
Бизчә хәтадыр ујмаг боjlә мәзага⁹, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатага, милләт!

Ислам үчүн кәрәкмәэ кафиirlәрин шүары,
Гој онларын учалсын һәп гәсри-зәрникары,
Биз көзләрик фәгәт бир ејвани-хүлдзары¹⁰,
Ол јердә һуриләрлә доллуг отага; милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатага, милләт!

⁷ Э с б а б и - с ' т и л а — јүксөлиш, тәрәгги сәбәбләри.

⁸ Б ә г а — давам етмә, даник јашама.

⁹ М ә з а г — зөвг, ләzzәт.

¹⁰ Х ү л д з а р — чәниәт; мәч. көзәлләр өлкәси.

КИЛЕЙ ЖАХУД УМУ-КҮСҮ

Кет-кедә, «Зәнбур»* аға, сән дә чашырсан дејәсән?
Kaһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Сән дүз адәмсөл әкәр сәндә бу тәдбир нәдир?
Журнала чәкдијин ол чалмалы тәсвир* нәдир?
Голларындан сарылан кимдир, о зәнчир нәдир?
Динмәдикчә сәнә сәрліeddән ашырсан дејәсән?
Kaһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Нәдир ол һәлгәји-зәничирдә бир парә сүвәр?
Кимләри көстәријор һәлгә дәруннәдәкиләр?
Шәкли-исламә құлән кимдир о ифритсијәр?
Сән бу рәфтәр илә биздән узашырсан дејәсән?
Kaһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Ачмаға бир пара әсрары едиб сә'јү тәлаш,
Чалышырсан ки, бизә тәңк ола та раһи-мәаш?
Бу гәдәр етмә чәсарат, өзүнү көзлә, јаваш!..
Дәјмәдикчә кефинә логалашырсан дејәсән?
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Сән бу шәкл илә бүтүн хәлги ојатдын да дејәк,
Бизи мәнфур⁵ еләјиб, бир жана гатдын да дејәк,
Сәнә пә хејр олачаг бизләри атдын да дејәк?
Бош жерә бојлә бизимлә далашырсан дејәсән?
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Мәзһәкә журналын әвшәл бизә, ибрәтди, дедин,
Бир пара шәхсә саташдын, бу нәсиһәтди, дедин,
Бизи гатдын ишә, бир нөв' зәрафәтди, дедин,
Ини амма дәхи чиддән савашырсан дејәсән?
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Шәхси-исламын әкәр биз голуну бағламышыг —
Нә күнаһ еjlәмишик? Милләт үчүн ағламышыг...
Һифз едиб мәзһәби, шејтаны жаҳыб дағламышыг!

¹ Сүвәр — сурәтләр, шәкилләр, расмләр.

² Дәрун — ич, ичәрән, дахили.

³ Ифритсијәр — ифритә сифәттәнде олап, чинә бәнзәјән.

⁴ Раһи-мәаш — јашајыш, мәишәт јолу, тәрзى.

⁵ Мәнфур — инфратә лајиг, иjrәнч.

Биэн көрмәкдә мүгэссир, долашырсан дејасән?
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?

Биз әкәр олмасаг, исламә никәһбан⁶ ким олар?
Беш күн өтмәз ки, бу бағын күлү рејханы солар,
Ихтираати-шәниә⁷ бүтүн исламә долар.

Лејк сәи анламајыб ишдә чашырсан дејасән?
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?

Аста-аста дәбәриб, гурдалашырсан дејасәп?
Бә'з әфсанәчиләрлә јанашырсан дејәсән?
Бүсбүтүн мәфсәдәләрлә⁸ булашырсан дејәсән?

А балам, ејбинни ган!
Бир һәја ејлә, утан!
Јохса тәкфир едәрик,
Лапча рүсва олуеан!..

⁶ Никәһбан — көзәтчи, гаровулчу.

⁷ Ихтираати-шәниә — зәрәрли (динә энди) пактирадар.

⁸ Мәфсәдә — фитнә, фәсәд, интрига.

[АЛТМЫШ ИЛЛИК ӨМРҮМ ОЛДУ СӘНДӘ БӘРБАД,
ЭРДӘБИЛ!]

Алтмыш иллик өмрүм олду сәндә бәрбад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм экәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Зәни едирадим мән бүтүн аләмдә Ирандан сәва,
Бир фәрәнабад јер јохдур о самандан сәва,
Өврәт олмаз һүснә Фатма, Түкәзбандан сәва,
Вар имиш Русијәдә мин-мин пәризәд, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм экәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Еј вәтән, һури көрүрдүм сәндәки өврәтләри,
Дердим ол һуриләрин сәнсән јәгин чәннәтләри,
Инди һејранам бахыб көрдүкчә бу лө'бәтләри,
Һәр бириндә башга ләззәт, башга бир дад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм экәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!..

Һалија¹ Бакудәјәм, Баку демә бир хүлдзар,
Хассә дәрја саһили: бир лө'бәтистанн-татар²,
Һәр тәрәф ағ-чаг мадамлар, бир-бириндән құл'үзар³
Түрфә дилбәр⁴, төһфә⁵ бир шеј, јахши бир зад,
Эрдәбил!

Бир дә намәрдәм экәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Мин мәним тәк каблајы бир Сонjanын дилдадәси⁶,
Мин мәним тәк пакдин бир румканын ифтадәси⁷,
Мин мәним тәк мө'минин билмәм иолуб сәччадәси,
Бәндәлик гејдин гырыбы⁸ олмушшур азад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм экәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Беш дејил, он беш дејил, һәр јан бахырсан, — вар мадам:
Ев мадам, мәңзил мадам, балгон мадам, талвар мадам,
Сирк мадам, гастин мадам, пассаж мадам, булвар мадам,
Мұхтәсәр, әглим чашыбы, еј дад-бидад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм экәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

¹ Һалија — инди, бу saat.

² Лө'бәтистанн-татар — татар қозалләринни јурду.

³ Құл'үзар — құл јаңаглы, қәзәл, севимли.

⁴ Түрфә дилбәр — нација, бәхшиш.

⁵ Төһфә — нација, бәхшиш.

⁶ Дилядә — ашың, мәфтүн.

⁷ Ифтадә — дүшкүн.

⁸ Бәндәлик гејдин гырыбы — гуллуг зәңчирияны гырыбы.

Кәрчи Ираидан чыхаркән башга иди нијјәтим,
Нијјәтим кәсб иди, варды кәсби-карә гејрәтим,
Гејрәтим разы дејилди ач долансын күлфәтим;

Јох көзүмдә инди на күлфәт, на өвлад, Әрдәбил
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил..

...Горхудурду чыхмамышкән өлкәдән гүрбәт мәни,
Чулғајыбыш гәфләтимдән вәһшәтү дәһшәт мәни,
Инди бу көрдүкләримдән мат едиң һејрәт мәни,

Өзлүјүмдән чыхмышам, әфсус!.. Фәрjad!.. Әрдәбил
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил

Тазәдән бәркәшт едиң⁹ бир дә чәван олсајдым, ahl
Шыг кејимли бир чәвани-хөшнишан¹⁰ олсајдым, ahl
Бу пәриләрлә дојунча һәмзәбан¹¹ олсајдым, ahl

Дәһрдә беш күн јашардым хүррәмү шад, Әрдәбил
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил

⁹ Бәркәшт әтмәк — кери дәймәк: бир шеји кери.дәңдермак.
¹⁰ Хөшнишан — көзәл көрүүшлү, гәшәпк.
¹¹ Һәмзәбан — дилбир; һәмсөһбәт.

[ЕЈ ВАЙ КИ, ҢЕЈСИЈЈӘТИ-МИЛЛӘТ КӨТҮРҮЛДҮ]

Еј вай ки, ңејсијјәти-милләт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Жетмәзді бу ким, милләтин әһрары¹ аյылды,
Ариф денилән бә'з фүсункары² айылды,
Мәчмуә јазан бир пара биары айылды,
Шаир ләгәбиндә ичә идбары³ айылды,
Јә'ни ки, бу асрии бүтүн әшрары⁴ айылды,
Дердим, бәчәхәннәм, елии әфкарлы айылды,
Торпаг башыма, инди дә түччары⁵ айылды!

Һәр бир ишә әл гатды, мүрүввәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Вар иди бу милләтдә габаг бир көзәл адәт:
Бир шәхси-мүсәлман еләјән вәгтдә риһләт,
Мејјит һәлә бәстәрдә узансын дејә раһәт,
Гүсл⁶ етмәдән әввәл олунурду она һөрмәт,
Ҙүзләрчә едәрдик она сипарә⁷ тилавәт⁸,
Һәр чүзведә бир рублә чатарды бизә үчрәт⁹,
Бир һөрмәт иди бу бизә, һәм мејјитә нисбәт;
Нејфа ки, әвахирдә бу һөрмәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Тачирләрин инди дәјишиб тијиәти¹⁰ јекча,
Дујмушлар олар биздәки нијјәтләри куја,
Еһсанлар олуб тәрк, газанлар сөпүб, еј вай!..
Нә молла пајы вар, нә гонаглыг, нә мүсәммә¹¹,
Бишмир тарынын бир тикә һалvasы да һәтта,
Һәр фәни едириксе ишиңиз тутмајыр әсла,
Ах!.. Ах!.. О кечән күнләримиз иолду, худаја?!

¹ Әһрар — азадлыг тәрәфдарлары.

² Фүсүккар — чадукәр; һијләкәр.

³ Идбар — талесизлик; бәхти дәнмүш, талејин үз дөндөрдиң адам.

⁴ Әшрар — шәрирләр, фәсадчылар, јарамаз адамлар.

⁵ Түччар — тачирләр.

⁶ Гүсл — өлүнү дини гајдаларла јума.

⁷ Сипарә — Гур'анини отуз чүзиндей һәр бириңи.

⁸ Тилавәт — Гур'анин көзәл сөслә вә авазла охума.

⁹ Үчрәт — зәһмәт наргы.

¹⁰ Тијиәт — табиэт, хасијјэт.

¹¹ Мүсәммә — тојуг эти, туршу вә с. шејләрлә бишширилән хөрек

Күфран¹² еләдик санки бу нәмәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Қим кетсә иди һәччә вә ја Кәрбүбәлајә,
Зүввар иди әввәлчә о биз әһли-дуајә,
Майл о дуајә, вәли биз симү тилајә¹³,
Кәрчәк опу үиwan едәрәк бир нечә ајә,
Дердик ки, кәрәк пак ола һәмҗандакы¹⁴ мајә,¹⁵
Бир хејрли әмр иди бу биз молланұмајә,
Һејфа ки, баҳылмыр дәхи нә'лејнә, әсајә,
Бирләшди һамы, сидгү сәдагәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Шадәм кәләчәк қүнләримиз кечә бу нисбәт,
Горхум бу ки, қүндән-қүнә бәдтәр ола һалат,
Бир күн кәлә бидар ола билчүмлә чәмаәт,
Тәэзвири ибадәтдән едә фәрг бу милләт,
Мејданә чыха биздәки һәр дүрлү хәјанәт,
Нә тәһфә қәлә бизләрә, нә нәэр, нә рүшәт,
Нәрмәт јеринә ел бизә ишәр едә нифрәт,
Нәттә дејәләр: — Молла, зијафәт көтүрүлдү!
Долма вә тәрәк, фирнијү шәрбәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

¹² Күфран — ианкорлуг, нашүкүрлүк, јахшылығы үпүтиә.

¹³ Симү тила — күмүш гызыл.

¹⁴ Һәмҗан — чиб, пулгабы.

¹⁵ Мајә — маја, пул, капитал.

ЭҢВАЛПУРСАНЛЫГ ІАХУД ГОНУШМА

- Нә хәбәр вар, мәшәди?
- Сағлығын!
- Аз-чох да јенә?
- Гәзет алмыш Ыачы Эһмәд дә...
- Пан! Оғлан, нәмәнә? Сән өзүн көрдүн аланды?
- Белә нәгл еjlәдиләр!..
- Дәхи ким галды, худаја, бу вилајәтдә мәнә?!
Бу исә пәс о ләнинин¹ дә иши гуллабыдыр²,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыр, бабыдыр!

- Дәхи бир башга хәбәр?
- Ыач Җәфәрин оғлу Вәли
Гојуб ушголаја оғлун...
- О гурумсаг да?
- Бәли!
- Сәнә ким нәгл еләди бу сөзү?
- Билмәм ким иди.
- Оjlә исә она да мин кәрә лә'нәт демәли!..
Бу исә пәс о ләнинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыр, бабыдыр!

- Дәхи бир башга хәбәр јохму?
- Танырсан Гәфәри?
- Нә Гәфәр? Ыаисы Гәфәр?
- Мирзә Мәнафын пәдәри!
- Танырам!
- Дүи о да бир шүбнәли кәслә данышыб...
- Ким дејирди?
- Едичи³ Хансәнәм арвадын әри.
- Бу исә пәс о ләнинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыр, бабыдыр!

- Јенә бир башга хәбәр вармы?
- Бизим гоншу Кәрим...
- А... А... А...?
- Бәли, hә... hә!..
- О нә гајрыб, де көрүм?
- «Молла Нәсрәддин» алыб, hәм өзү, hәм оғлу охур.

¹ Ләнин — мәл'үи, алчаг.

² Гуллабы — һарамзадалыг, адам алдатмаг, саҳтакарлыг.

³ Едичи — өлү јеринде ағы дејәнләрин башчысы.

- Ел бүтүн кафир имиши өлкәдә, јохмуш хәбәрий!
 - Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Дину иманы даныб, ѡлдан азыбыдыр, бабыдыр!
 - Мәнә бир бојлә хәбәр чатды: Сәмәд дам-дашыны
Сатыб, онверсетә көндәрмәк үчүн гардашыны...
 - Бу хәбәр доғрудур, анчаг буну да билмәлисиз:
Өзү дә чәкмә кејиб, сач да гојубдур башына...
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Дину иманы даныб, ѡлдан азыбыдыр, бабыдыр!
 - Бир белә сөз дә дејирләр ки, сизин Қалба Ашыр.
Жени мәктәбчиләр илә кечә-күндүз јанашыр?!
 - Бәли дүздүр бу дәхи!..
 - Ңејф, о дөвләтдән она!..
Дөвләт аздырды ону, динни-худадан узашыр...
Бу исә пәс ләинин дә иши гуллабыдыр,
Дину иманы даныб, ѡлдан азыбыдыр, бабыдыр!
 - Доғрудурму ки, Бәдәл дә гојуб ағзын јабана,
Данышыр бир пара сөзләр ки, дәјир ревзәхана!
 - Бәли, гурбанын олум, лап о чыхыб мәзһәбдән!
 - Көрмәјирсәнми шишиб бојну, дәңүб бир габана?!
 - Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Дину иманы даныб, ѡлдан азыбыдыр, бабыдыр!
 - О гурумсаг Чәби дә көзләмәјир һөрмәтими.
Бурда-орда, белә дерләр ки, едир гијбәтими...
 - Бәли, һәтта бу ишин үстә онуи арвадына
Сөјмүшән!
 - Борчун одур, — көзләмисән гејрәтими...
Мән дә һәр дайм она јағдырарам лә'нәтими,
Башлајыб дә'вәтими, әрз едиб һачәтими.
Вәгфи-нифрин едәрәм⁴ һәм күпүмү, саэтими,
Дејәрәм хәлгә: бу бидинин иши гуллабыдыр,
Сиз дә лә'нәт охујын, чүнки бу мәл'үн бабыдыр..

⁴ Вэгфи-ни-и-фри-ни-седэрэм — лэ'нээ верэрэм, лэ'нэт охумага сээрф сэдэрэм.

[РЭДД ОЛ ГАПЫДАН, АГЛАМА ЗАР-ЗАР ДИЛЭНЧИ]

Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, дилэнчи!
Ваггылдама бајгуш кими, идбар дилэнчи!

Бу мәчлисимиң мәчлиси-еңсандыр әкәрчи,
Дүздүкләримиз ие'мәти-әлвандыр әкәрчи,
Еңсан фүгәра кәсләрә шајаңдыр әкәрчи,
Бир адәти-ирсијә дәхн вар, дилэнчи!
Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, дилэнчи!

Дөвләтлиләриз, мәгсәдимиз ејшу сәфадыр,
Меһманларымыз бүсбүтүн әрбаби-гинадыр,
Көкдүр, јекәдир, бојнујоғундур, нүчәбадыр,
Бәјдир, ағадыр, ағзы дуалы үләмадыр,
Бишмишләримиз мин чүрә ләззәтли гидадыр,
Дикмә көзүнү мәтбәхә, биар дилэнчи!
Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, дилэнчи!

Дәхли бизә нә башда галыб дәсти-сұалыны?!

Жаники ачындан мәләшир әһлини, әјалыни?!

Бах, бах, нечә чиркиндир о мәнінүс чәмалыны!

Һах-түф үзүнә, сурәти мурдар дилэнчи!

Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, дилэнчи!

Дөвләтли нечин сәрф едиб өз бәзлү сәхасын,
Ә'јапы гојуб, дојдура шәһрин фүгәрасын?

Төксүн көрүм аллаһ үзүнү шәрмү һәјасын!

Әл чәк јахамыздан, итил, идбар дилэнчи!

Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, дилэнчи!

Бир дәф'ә фәгири олдуғуну анла да, зинһар,
Дөвләтлиләриң бишмишинә олма һәвәскар,
Јохса јемәје бир задын, өл, чанышы гурттар!

Етмә бу гәдәр бизләрә азар, дилэнчи!

Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, дилэнчи!

Фәгр әһли гәниләрлә мұлагат² едә билмәз,
Дөвләтлијә инсанлығын и себат едә билмәз,
Дөвләтли фәгири илә мұсават едә билмәз,
Нәргис кәтирәр шә'нинә бу кар, дилэнчи!

Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, дилэнчи!

¹ Дәстү-сұалыны — диләнен әлия, диләнчи әлини.

² Мұлагат — көрүшмә, әзәгә бағлама.

[ВЭ'З ЕТДИИН ИНАНДЫ, СЭН АММА ИНАНМАДЫН]

Вэ'з етдиин инанды, сэн амма инанмадын!
Ja лил'эчэб¹, мэктэй юрулуб бир усамадын?

Жатдыгча хаби-гэфлэт илэ миллиятин сэний,
Вэгф олду лајла сөјлэмэй хидмэтийн сэний,
Һэр күн кенэлдий дайреий-һөрмэтийн сэний,
Ел угадыгча фэргэ, шишиб сэргэтийн сэний,
Миллэт арыгладыгча көкэлдийн сэний!

Рушвэйт һарамдыр, дедин, алдын, утамадын!
Мали-јетимэ — од — дејэ улдун да, јанмадын!

Гэссабханэни бизэ дарүл'эмэн² дедин,
Доғру либасына бүрүнүүб, мин јалан дедин,
Олдугса мүштэбин³. «Гэлэт етмэ, илан!» — дедин,
Ким јахши сөјлэдисэ, она мин јаман дедин,
Гејзэ көлиб бэрэлдий көзүн, лантаран⁴ дедин;

Бир вэгт олар таныр сэни һэр кимсэ,
гаммадын:

Бу мэйз бир сөз иди — һэгигэтди санмадын!

Фэссад⁵ олуб да миллият дамарладын,
Һэр кэс элиндэкин јерэ атды, гамарладын,
Чифэ⁶ дедикчэ мали-чөханы топарладын,
Фани дедикчэ мүлкэ, — имарэт һамарладын,
Сэриштеји⁷-мэдахиили мөхкэм јумарладын,

Рушвэйт һарамдыр, дедин, алдын, утамадын!
Вэ'з етдиин инанды, сэн амма инанмадын!

Гөвли-сэрийн⁸ икэн, эчэба, «мэн кэфэр»⁹ сөзү,
Етмэктэсэн бэханеји-тэхир һэр сөзү.

¹ Ли л'э чэб — тээччүб олсун; гэрнбэдир.

² Дарүл'эмэн — јардым сви, архајынлыг јери.

³ Мүштэбин — шүбхэ сэдэн, инанмажан.

⁴ Лантаран — сөјүш, налајиг, әдэбсиз сөзлэр.

⁵ Фэссад — ганалан, ганчээн, чэррах, дэллэх.

⁶ Чифэ — чэмдэх, леш; рүнанилэрин фикринчэ, дүүжэ малы.

⁷ Сэриштэ — иппи учу, башы; яч. васитэ, јол, сэриштэ.

⁸ Гөвли-сэрийн — доғру сөз.

⁹ «Мэн кэфэр» — ким кафир ис... (Гур'янда тэхир олупан ифадэдир).

Зәнним будур ки, ортада кәр олса зәр сөзү,
Һәркиз данышмасан белә алчаг, һәдәр сөзү,
Вичданә, абрујә, һәјајә дәјәр сөзү,
Бир вәгт олар таныр сәни һәр кимсә, ганмадын!
Ja лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

Чилди-гәнәмдә¹⁰ олдуң әчәб күрки-чаншикар¹¹,
Нәфсиң сусуб, јорулмајараг олду тө'мәхар¹²,
Һијлән дујулду шимди, сәнә олмаз е'тибар,
Әсрарн-мұхтәфиләрн олдугча ашикар —
Галсын дејә сәһајиғи¹³-дәфтәрдә јадикар —
Бир вәгт олар таныр сәни һәр кимсә, ганмадын!
Ja лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

¹⁰ Чилди - гәнәм — гојуп чилди.

¹¹ Күрки-чаншикар — чацовлајаш гурл (чанавар).

¹² Тө'мәхар — ачкеzlукә јејән.

¹³ Сәһајиғ — сәһиғеләр.

БИР БӨҮК БОШБОҒАЗЫГ, ҢЕЈВӘРӘЛИҚ АДӘТИМИЗ

Бир бөүк бошбоғазыг, ңејвәрәлик адәтимиз,
Долудур лә'нэт илә, гијбәт илә сөһбәтимиз,
Охумагдаи пајымыз јох, јазыдан гисмәтимиз,

Бу әвамлыгla белә һәр сөзү тәфсир¹ едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфири² едәрик!

Һәр сөзә чулғашарыг, һәр бир иши гурдаларыг,
Һарда бир нур көрүрсәк, она гаршы оларыг,
Бә'зинә диш гычыдыб, бә'зинә гујруг буларыг,

Бизә һәр кәс чөрәк атса, ону тәгдир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфири³ едәрик!

Дејилик наши бу ишдә, — агарыбыр јалымыз,
Билирик дини-мұсәлманы бу күн өз малымыз,
Үзүгүрхыг дејилик, — бир шәләдир сағгалымыз,

Тәрпәдиб хејрә ону, аләти-тәзвир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфири⁴ едәрик!

...Данышыб-сөјләшәрик һәр печә үнван олсун,
Иftyра ләғв, әбәс, һәрзәвү һәдҗан олсун,
һәр кәсә бағлајарыг һәр чүрә бөһтән олсун,
Гој бизим дин евимиз олса да виран, олсун,

Күч вериб зикрә чинан⁵ гәсрини тә'мир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфири⁶ едәрик!

Мө'миник, кефләнәрик арзуји-чәниәт илә,
Охумушлар адыны јад едәрик лә'нэт илә,
Дүшмәник елм илә, инсаф илә, һүрријәт илә,

Биз бу әфсанәләри чәһл илә тәнфири⁷ едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфири⁸ едәрик!

Өлкәни сејр едәрәк һәр чүрә иисан көрүрүк,
Анчаг өз нәфсимизи пак мұсәлман көрүрүк,
Бу хәјал илә јатыб һуријү гылман көрүрүк,

Хаби-садиг дејә бу һаләти тә'бир⁹ едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфири¹⁰ едәрик!

¹ Тәфсир — изаһ, шәрһ.

² Тәкфири — кағири адланырыма.

³ Чинан — чәниәт беништләр.

⁴ Тәнфири — инфрәт етдириш, ијрәнч етмә.

⁵ Тә'бир — јозма (јухуну).

ОХУТМУРАМ, ӘЛ ЧӘКИН!

Оғул мәнимдир әкәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Кәрчи бу бәдбәхт өзү елма һәвәскардыр,
Кәсби-кәмал етмәjә сә'ji дәхи вардыр,
Мәнчә бу ишләр бүтүн шивеji-күffардыр¹,
Динә зәрәрдиr, зәрәр охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәс ки, ушагдыр һәлә, јахши-јаман саимајыр,
Елмин әбәс олдуғун аиламајыр, ганмајыр,
Саир ушаглар кими һәр сөзә алданмајыр,
Еjlәjир өмрүн һәдәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Еjlәmәrәm рәһm онун көздән ахан јашына,
Бахсын өзүндән бөйүк өз гочу гардашына,
Өлсә дә вермәм риза шапға гоja башына,
Кафир ола бир наfәr, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Ушаг мәнимдир, баба, дәхли нәdir сизләrә?
Ким сизи гәjjум еdiб һәкм едәсiz бизләrә?
Јатмарам әсла белә динә дәjär сөзләrә!
Бир кәrә ган, мүхтасәr, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәr, охутмурам, әл чәкин!

Гоjsаныз өз оғlуму мән салым өз һалимә,
Сәn'атими өjрәdiб, уjduрум әhвалимә,
Дүн бу охутмаг сөзүн әрз еләdim алимә,
Сөjләdi: «Һаза кәfәr...»², охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәr, охутмурам, әл чәкин!

Бәsdi, чәhәnnәm олуң, бунча ки, алдатмысыз,
Иndi беш илдиr тамам динimә әл гатмысыз,
Севкили өвладымы кафира охшатмысыз,
Дуждум ишин сәrbәsәr, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәr, охутмурам, әл чәкин!

¹ Шиwej и-күffar — кафиirlәrin тәрзи-һәrәkәtlәri, хасиј-jätләri.

² «Һаза кәfәr...» — бу күffardүr, бу кафиirlиқdiр.

Сатмарам өз әглими сиз кими ламәзһәбә³,
Разыјам оғлум кедә гәбрә, — нә ки мәктәбә!
Мәктәб адын чәкмәјин, — мәл'әбәдир⁴, мәл'әбә!..
Әлһәзәр⁵, ондан һәзәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәсдиր о билдикләри, каш ону да билимәсә!
Чаным алсун фәда бир дә үзү құлмәсә!
Таки о зеңшиндәки фикрләри силмәсә,
Санма ола бәхтәвәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Фикрими вермәм әбәс сиз кими наданлара:
Сөвг едәсиз оғлуму бир пара һәдҗанлара,
Чүники хәјаңәтчисиз чүмлә мүсәлманнлара,
Мәнзилнинздир сәгәр⁶, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!
Динә зәрәрдир, зәрәр, охутмурам, әл чәкин!..

³ Ламәзһәб — мәзһәбенә, диненә.

⁴ Мәл'әбә — оյун јери.

⁵ Әлһәзәр — һәзәр олсун, һәзәр етмоли, чәкиннәли.

⁶ Сәгәр — чәһенниң.

[БӘЛАЈИ-ФӘГРӘ ДҮШДҮН, РАЗЫ ОЛ, БИЧАРӘ, СӘБР ЕЈЛӘ!]

Бәлаји-фәгрә¹ дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!
Үзүн олдисә кәр күлфәт јапында гарә, сәбр ејлә!

Эсири-гејди-фәгр² олдун, јазыг, тәслими-һирман³ ол!
Чалышма, бир ишә кетмә, фәгәт мә'јусу налан ол!
Гәзајә чарә јох, кирjan⁴ ол, үрjan⁵ ол, пәришан ол!
Сәбур⁶ ол, шакир⁷ ол, јә'ни мұсәлман ол, мұсәлман ол!
Чатар өз ризги-мәгсумун⁸, долан аварә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Мәашын таки тәнк⁹ олду, әнис¹⁰ ол дәрдү мөһнәтлә!
Бош ол, сүст ол, үмидин гәт¹¹ гыл, јар ол эталәтлә!
Буну тәгдирә¹² нисбәт вер, јаша даим рәзаләтлә!
Һәвадә сејр едән инсанә бахма чешми-гејрәтлә!
Бурах кәсби, унут сә'ji јапышма карә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Жетәркән залимин зұлму сәнә, дөври-гәззадән бил!
Чатаркән амирин¹³ зәчри¹⁴, ону сејри-сәмадән бил!
Өзүн өз әчзинә¹⁵ баис олуркән, масәвадән¹⁶ бил!
Бу мәш'умијәти¹⁷ биканәдән көр, ашинаңдан бил!
Әзил, памал ол, ахтарма буна бир чарә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Әкәр чох тәнкдил олсан бу ишдән, гыл фәған, ағла!
Киришмә башга бир тәдби्रә, анчаг һәр заман ағла!

¹ Бәлаји-фәгр — фәгирик, јохсуллуг бәласы.

² Эсири-гејди-фәгр — јохсуллуг зәйчириккүн эсири.

³ Тәслими-һирман — мәһрумлуга, јохсуллуга дәзмә.

⁴ Кирjan — аглар, ағлајан.

⁵ Үрjan — ҹылпаг.

⁶ Сәбур — сәбр едән.

⁷ Шакир — шүкәр едән.

⁸ Мәгсүм — гисмет, гисмет олан.

⁹ Тәнк — чөтни.

¹⁰ Әнис — дост, јолдаш.

¹¹ Гәт' — кәсмә.

¹² Тәгдир — газа-гәдәр, тале.

¹³ Амир — амир едан, һаким, рәис.

¹⁴ Зәчри — өзөр, тәзіңг, чәбр, зұлы.

¹⁵ Әчзин — ачинзлик, зәнфлик.

¹⁶ Масәва — аллаһын адларындан бири.

¹⁷ Мәш'умијәт — уғурсузлуг.

Бүтүн дүнијадән әл чәк, ашикар ағла, ниһан ағла!
Гапансын көзләрин, фикрин, дүшүнмә, көрмә, јаш, ағла!
Түпүр намуса, баҳма нәнкә¹⁸, кәлмә ара, сәбр еjlәl
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlәl

Фәгәт бир иш дә көрмәк истәр исән, көр мүсәлман тәк!
Тәһеммүл еjlә чөври-мүлкәдарә, ишлә hеjvan тәк!
Чалыш, эк, бич, апарсын бәj, евин галсын дәјирман тәк!
Аյылма, hаггыны ганма, хәбәрдәр олма инсан тәк!
Дарылма, инчимә, таб еjlә hәr азарә, сәбр еjlәl
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlәl

Вә кәр аз-чох вар исә гејрәтиң, кафиirlәрә баҳмал
Бир асан кәсбә мәшгүл олмаг илә диндән чыхмал
Ушагларчын чөрәк чыхсын деjә, ha дин евин јыхмал
Вәбалын бојиума, кет фә'lәлик ет, гәлбини сыйхама!
Сәнә иш саһиби пул вермәсә, јаш нарә, сәбр еjlәl
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlәl

Вә яхуд кәр әсәр варса чаныңда зуру гүввәтдән,
Голун күчлү, үзүн гансыз, дилин халисә рәһмәтдән,
Гутар бир дәф'әлик дәрдү әләмдән, бари-мәһиәтдән¹⁹,
Түдузлуг иштә бир пишә, көзәл hәr дүрлү сән'әтдән:
Бас ал, кәс ал, вур ал, јых ал, гошул фүччарә²⁰, фәхр
еjlәl
Мәгами-һөрмәтә чатдын, дәхи hәмварә²¹ фәхр еjlәl

Јанаш әшрарә, фәхр еjlәl!
Булаш hәr карә, фәхр еjlәl!
Тутулма нәнкә, намусә,
Утанма арә, фәхр еjlәl..

¹⁸ Нәнк — ар, hәja, ejib, бәднамлыг.

¹⁹ Бари-мәһиәт — гәм јүкү.

²⁰ Фүччар — әхлагсыз, тәрбијәсиз, чөмпүjетә зидд олан шашыбләри.

²¹ Hәмварә — hәмишә, даима.

[НЕЧИН МӘКТӘБӘ РӘҒБӘТИМ ОЛМАЈЫР?]

Нечин мәктәбә рәғбәтим олмајыр? —
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Мәнә һәр гәзетчи бәрәлдир көзүн,
Жазыр һеј гәзетләрдә мәктәб сөзүн,
Сөзүн гој дејим бир кәрә лап дүзүн:
Бу ишдән мәнә бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Охур, бундан һәр кәс ганар һәггини,
Ганан мутләг али санаар һәггини,
Ахунд исә хәлгии данар һәггини.
Бу ишунчун мәним рәғбәтим олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Мәнә хејрсиз олдуғујчүн бу кар,
Она бағларам күффр адыш зинһар,-
Чәмаэт дә дујмуш буну ашикар;
Бу ишдән мәнә бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Вә бир дә бу мәктәблиләр бил'үмум¹
Охурлар кәмалынча али үлум,
Едиrlәр бизә сонра јексәр һүчум,
Бу ишунчун она рәғбәтим олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Экәр мәктәб әмриндә бил'интихаб²,
Мәнә тапшырылса үмумән һесаб
Мән ол вәгт, һаша³, едәм ичтнаб!⁴
Фәгәт индилик бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Aх!.. Ах.. Ај кечән күнләрим! Вај мәнә!
Һәр евдән кәлирди нечә пај мәнә —
Плов, һалва, бал, яғ, шәкәр, чај мәнә!

¹ Б и л ' ү м у м — үмумијәтлә.

² Б и л ' и н т и х а б — сечмәклә.

³ Һ а ш а — биздән узаг олсун, аллаһ кестәрмәсин.

⁴ И ч т н а б — ҹәкиныә, горхма.

Нэ чарэ ки, инди бүнлар олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Чәтиндир бизимчүн бүтүн мәс'әлә,
Бир илдә үч еңсан да кечмир элә,
Белә галса иш, разы оллуг һәлә,
Бу да олмајыр, олмајыр, олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Жығынчаглар инди сөз илә өтүр,
Беш-үч кәлмә сөз сөјләнир, иш битир,
Фәгәт шә'нимиз күнбәкүндән итири,
Бизә еңтирам олмајыр, олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!..

ГАЧ, АТ БАСДЫ!

Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!
Өтүшдөн чыхан бир чәмаәт кәлир!
Едиб чүмлә әгвамә¹ сабгәт², кәлир!
Вериб һәр кәсә дәрси-ибрәт, кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!

Чәкил, јол вер, ат бағры чатлатмышыг,
Вуруб јыхмышыг, тутмушуг, атмышыг,
Чапыб говмушуг, ган-тәрә батмышыг,
Јығыб милләти бир јерә гатмышыг,
Мүсават, әдаләт, үхүввәт³ кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!

Нечә әсрдир инди бил'иһтимам⁴,
Гојуб нами-миллијјәтә еһтирам,
Гочаг, элләшиб чарпышыб сүбһү шам,
Хүсусән бу сонку беш илдә тәмам
Едиб аләмә бәхши-һејрәт, кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!

Нәдир, јохса зәниинчә етдим хәта?
Сүс⁵ Етмәм хәта! Сөјләмәм набәча⁶!
Мәзәһ етмиш олдум санырсан бәса⁷?
Додагалты күлмәк нәдир, сөјлә ja?
Сәнә бәлкә бунлар зарафат кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!

Бујур, гыл да дүнjaјә әтфи-нәзәр⁸,
Мүсөлман кими ким олуб бәхтәвәр?
Бу Иран, о Түркијә — һәп бихәтәр⁹,
Әвәт, башла Фасдан Хәтајә гәдәр,
Бахылдыгча гәлбә мәсәррәт¹⁰ кәлир!..
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!

¹ Эгвам — гөвләр, тајфалар, милләтлар.

² Сабгәт — кечмә, етма, о бирнәрен үери гојараг габагда кетио.

³ Үхүввәт — гардашлыг, достлуг, сәмимијјәт.

⁴ Бил'иһтимам — сә'јә, гејрәтә.

⁵ Набәча — јерсиз, мұнасибәтсиз.

⁶ Бәса — чох, хејли, артыг.

⁷ Этфи-нәзәр — бир тәрафо деңүб бахма, диггәт етма.

⁸ Бихәтәр — тәһлүкәсиз, хәтасыз.

⁹ Мәсәррәт — севинч, шадлыг.

◎ Албанјада арнавуд гејрәти,
Бу Гәзвиндәки мұртәче hej'әти¹⁰;
Кириллә мұсәлманларын һаләти,
Бухарарада мәзһәбчиләр сөһбәти,
Жемәндән дә башга рәвајәт кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бу Русијјәниң әһли-иманлары
Ки, јә'ни бу сәмтиң мұсәлманлары,
О јекшәнбә, чүм'ә бу дүкканлары,
О дум мачәрасы, бу вичданлары,
Һәлә е'тиразә нә һаңәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бу — Гафгаз, бу да — Гафгаз арифләри,
Бу да — әһли-назә тәарүфләри¹¹,
Бу милләт јолуида мәсарифләри,
Бу да шанлы-шанлы мәарифләри.
Булардан дәхи бојлә хидмәт кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бунуила белә биз нечин бәхтијар
Олуб етмәјәк дә һәлә ифтихар?!
Де, нәгсанымыз һансыдыр, зинһар?
Бу — сијрәт¹², бу — сурәт, бу — гејрәт, бу — ар...
Бизә, ја, нә нисбәтлә төһмәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Һәп әфрадымызыда бир әэмү сәбат¹³,
Бу әэмү сәбат илә булдуг иничат,
Бу күн чүмләмиз бәкләриз бир һәјат,
Бир әһвал, бир фикр, бир илтифат...
Бу әфкарә гарши нә диггәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

¹⁰ Мұртәче hej'әти — иртичачылар дәстәси.

¹¹ Тәарүф — бир-бириниң таныма, гарышылыгы танышилыс.

¹² Сијрәт — хасијәт, тәбиәт.

¹³ Әэмү сәбат — гәти бир иијәт вә мәғсәдлә, мөһкеммәт вә матанәтлә шә киришмә.

Һаны биздә, яһу, нифагү тәзад?
Һаны биздә һәмдииимизлә инад?
Бу — үлфәт, бу — рә'фәт¹⁴, бу да — иттиһад!..
Бах, иштә, бу — мәчлис, бу да — ин'игад!¹⁵

Нә мабејнә¹⁶ нифрәт, нә лә'нәт кәлир,
Нә бөһтан, нә һәдҗан, нә гејбәт кәлир,
Нә чиб, нә чибишдан, нә рүшвәт кәлир,
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!..

¹⁴ Рә'фәт — лүтф, мәрһәмәт.
¹⁵ Ин'игад — работә, бирләшмә, ичлас.
¹⁶ Мабејн — ара, аралыг.

[ДИНДИРИР ЭСР БИЗИ, — ДИНМӘЈИРИЗ]

Диндирир эср бизи, — динмәјириз,
Ачылан топлара диксинмәјириз;
Эчнәби сејрә балонларла чыхыр,
Биз һәлә афтомобил минмәјириз;
Гуш кими көјдә учар јердәкиләр,
Бизи көммүш јерә минбәрдәкиләр!

[ӘҮЛИ-ИРАНДА, ПАҢ ОҒЛАН, ЖЕҢ ҺҮММӘТ КӨРҮНҮРІ]

Әһли-Иранда, паң оғлан, женә һүммәт көрүнүр!
Женә һәр күшәдә бир тазэ чәмаэт көрүнүр!
Бахасан һәр тәрәффә — чүнбүшү гејрәт көрүнүр!
Бүтүн әсбаби-тәрәггиңән әламәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ¹ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Охудугча гәзетә гәмли үрәкләр ачылыр,
Фәрәһәнкис² хәбәрләр көрәрәк гәм гачылыр,
Гәлбән, көздән она әшкі-бәшашәт³ сачылыр,
Чүнки һәр сәфһәдә бир тазэ рәвајет көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Ирәчәк олса әкәр көз, нәзәр Иран ишинә,
Хассә, Иранда олан кишвәри-Тәһран ишинә,
Үләма фикринә, бәй хәнишинә, хай ишинә,
Күндә бир фирғани тәшкىл едән ә'jan ишинә,
Нә хәјаңат, нә әдавәт, нә чинајет көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Е'тидали⁴ дејә бир фирғанин үнванындан,
Севинир шәхс бунун мәсләкү вичданындан,
Инди иранлыларын гәм өтәмәз јанындан,
Кечәчәкләр кишиләр милләт үчүн чанындан,
Чүнки бунларда бу күн бир жени һүммәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Нечә ач бәй, нечә тох молла, нечә көк гази,
Үзү олуб мәчлисә һәлл етдиләр истигрази,

¹ Әһсәнүллаһ — аллаһ јаҳшы сләени, даһа көзәл олсуы.

² Фәрәһәнкис — фәрәһверичи, севинидиричи.

³ Әшкі-бәшашәт — севинч јашлары.

⁴ Е'тидали — Иранда сијаси партия ады.

Олсун аллаһ белә камил кишиләрдән рази,
Үнүдулду дәхи Иранда шүүни-мази⁶,

Инди Иран демә бир күшеји-чәниәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхи биэдә сәадәт көрүнүр!

Кәрчи худ⁶ зәлзәлә Тәбризә бир аз верди зэрәр,
Шәрги Иранда чохун һәм еләди зирү зәбәр⁷,
Етмәјир мәчлис экәрчи булара этфи-нәзәр,
Чүнки ишләр һәлә бир нөв' зәрафәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхи биэдә сәадәт көрүнүр!

⁶ Шүүни-мази — кечмиш шо'иләр

⁶ Худ — өзү, мәнә.

⁷ Зирү зәбәр — алт-үст.

[АРИФ ЧАЛЫШЫР КИ, МИЛЛӘТ АЗАД ОЛСУН]

Ариф чалышыр ки, милләт азад олсун,
Зәнид чығырыр ки, мәсчид абад олсун.
Сөз бојнуграхмаллыларыңдыр ки, дејир:
— Бир мадмазел олсун ки, пәризад¹ олсун!

[ДҮН ОХУРҚӘН БИР МҮДИРИ-МӘКТӘБИН МӘКТУБУNU]

Дүн охуркән бир мүдири-мектәбин мәктубуну
Мин гәләт көрдүм гарышмыш бир вәрәг имласына;
Уф!.. Жазыг милләт, дедим, билсәјдиниз мектәб нәдир,
Бојләләр дүшмәзди тә'лим етмәниң севдасына.

БИР ДӘСТӘ КҮЛ .

Иранлы дејир ки, әдл¹ илә дад² олсун;
Османлы дејир ки, милләт азад олсун;
Зәнид нә дејир? — Дејир ки, гарным долсун,
Иранлы да, османлы да бәрбад олсун!

Тачир арајыр ки, бир тичарәт јапсын,
Амил чалышыр бу јолда хидмәт јапсын,
Иш моллаларыидыр ки, чалсын-чапсын,
Јатсын, дурсун, гүсли-чәнабәт јаисын.

Журнал, гәзетә чыхыр ки, милләт охусун,
Һәр бир эсәриндән алсын ибрәт, охусун;
Русча охумушлара бу иш ар кәлир,
Дерләр, буну гој гара чәмаәт охусун.

Зәни етмә ки, зикрә, сәчдәјә далмаг үчүн
Зәнид јүйүрүр мәсчидә әчр³ алмаг үчүн,
Дүн чалдығы сәччадәји сатмыш да јемиш,
Иди јүйүрүр әлавәсии чалмаг үчүн.

(КИМДИР АРИФ? — ДЕЈЭ СОРДУМ, ДЕДИЛӘР, ЭСРӘ КӨРӘ)

Кимдир ариф? — дејэ сордум, дедиләр, эсрә көрә:
Арифин инди нә дини вә нә иманы олур.
Буну билдим, таныдым, заңиди сордум, дедиләр:
Зәнидин һеч шеји олмазса, чибнишданы олур.

¹ Ә д л — әдәләт.

² Да д — көмәк, јәрдым; әдәләт, һәгигәт.

³ Ә ч р — бир шини ифасы үчүн верилән һагг, пул.

АЈ ЧАН! АЈ ЧАН!..

Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! ај чан!..
Хәлгин чаны гутарды төһмәтдән, ај чан! ај чан!..

Гыл јајмајырды әсла залымларын көзүндән,
Рұсвај идик чаһанда мәл'үнларын сөзүндән,
Ах, ах! Нә жахши олду иш дүшду өз-өзүндән,
Әлләшмәмиш гутардыг зәһмәтдән, ај чан! ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! ај чан!..

Бади-сәба, апар вер Молла Гәвама* мүждә,
Јазсын де, Ләйкәранда Молла Сәлама* мүждә,
Сөјлә, о да јетирсии чүмлә әвама мүждә:
Минбәрдә рәгсә кәлсии беһчәтдән, ај чан! ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! ај чан!..

Әрз ет бәшашәт илә Гафгајдакы¹ вүчудә:
Журнал, гәзет гапанды, дурма, йыхыл сүчудә²,
Нәр нә билирсән еjlә гијбәтдә, рубәрудә,
Јазмаз дәхи јазанлар бид'этдән, ај чан! ај чан!..
Хәлгин чаны гутарды төһмәтдән, ај чан! ај чан!..

Кет Губбәjә, сәлам ет Молла Һачы Бабајә*,
Сөјлә тутулду чүмлә журнал, гәзет вәбајә,
Мө'мин мүридләр илә дур гош сәда-сәдајә,
Үммәтләрин јығылсын һәр кәтдән, ај чан! ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! ај чан!..

Јатды јазы јазанлар, фүрсәт дәхи сизиндиr,
Гарышда вар оручлуг, сөһбәт дәхи сизнидиr,
Мәсчиддә минбәр үзә лә'нәт дәхи спизиндиr,
Аյрылмајын өлүнчә лә'нәтдән, ај чан! ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! ај чан!..

¹ Гафгај — индики Орчонкиндзе (Владигафгаз) шәһәри.

² Сүчуд — сәчдә.

АММА, МИЛЛӘТ А!..

Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..
Аз зәманда иә сәрәнчам етди?! Амма, милләт а!..
Өз күчүн һәр гөвмә ифһам етди!¹ Амма, милләт а!..
Варлығын мәрданә ё'лам етди! Амма, милләт а!..
Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Басды, кечди әһли-Иран, гатлады һәр милләти,
Билди тәдриң, алды һәггин, говзады миллийjeti,
Алдығы мәшрутәни парлатды парлаг гејрәти,
Әһсәнүллаh, һүммәти-там етди! Амма, милләт а!..
Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Иш башында әjlәшән кәсләр хәјанәтдән сәва,
Баj, янылдым, гоj деjим, һә, лап сәдагәтдән сәва,
Етмәz олду бир нәфәр олсун да хидмәтдән сәва.

Вар-жохун һәп бәзли-ислам етди! Амма, милләт а!..
Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Әгл hejрандыр ки, саjсын бир-бир әһрарын ишин,
Ганмаг олмур, айламаг олмур Сипәһдарын ишин,
Јефремин, ja Бағырын, яинки Сәттарын ишин,
Мәрһәбалар! Вәh, нә әнчам етди?! Амма, милләт а!..
Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Еjләсии Сәттару Бағыр башга бир иjма², нечин?
Ja hәкумәt ejlәсиү әһрарлә дә'ва, нечин?
Ганмырам, әлгиссә³, сәрдари-Бәһадир ja нечин
Бағыры тәслими-Сәмсам етди! Амма, милләт а!..
Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Кет, даhа ол архајын, јат, ejlәmә сәрсәм, киши!
Парлады, меjдана чыхды милләт, etmә гәм, киши!
Гоj бизи тәгдир едиб дә сөjләсин аләм, киши!
Иктиسابи-иззәти-нам етди!⁴ Амма, милләт а!..
Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

¹ Ифһам етмәк — анлатмаг, баша салмаг, билдиrmәk.

² Иjма — йшарә илә билдиrmә, анлатма.

³ Элгиссә — гисасы, мұхтәсәр.

⁴ Иктиسابи-иззәти-нам етмәк — бәjүк һәрмәт вә ад газенmag.

СИПӘҮДАР ДЕЛИР КИ:

Аршимед*: «Бир нөгтә булсајдым, она бил'истинад¹
Галдырадым чурми-эрзи»²—сөјләмишdir; леjk мән
Галдырадым бүсбүтүн Ираны да, Тураны да —
Кисәмә кирсәјди анчаг бир беш-он јуз мин түмән.

«СЭДА»НЫН 162-ЧИ НӨМРӘСИНӘ

Шайрәм, әсримин ајинәсијәм,
Мәндә һәр кәс көрүр өз гаш-көзүнү;
Нечә ким, дүн «Бириси»³ баҳды мәнә,
Көрдү ајинәдә анчаг өзүнү.

[ГЛАСНЫ СЕЧКИСИНИ ГОЈДУ ДУМ МҮЗАКИРӘРӘ]

Гласны⁴ сечкисинни гојду дум мүзакирәјэ,
Чатыр сезон ки, јенә әлбәәл кәзә рүшвәт.
Гласны олмаг ики шәртә бағлыдыр анчаг:
Бириичи рүшвәт, иккинчи һәдә, фәгәт хәлвәт.

[МҮРТӘЧЕЛӘР, СЕВИНИН, КИШВӘРИ-ИРАНӘ ЙЕНӘ]

Мүртәчеләр, севинин, кишвәри-Иранә јена
Таныјыб билдијиниз сајеји-султан⁵ кәлир!

Пишвазә јүйүрүн, кәлчәк өпүн әлләрини,
Чүник бу зати-мүкәррәм⁶ сизә меһман кәлир!

Һәләлик динмәјәчәк, оjlә ки, бәркизди јерин
Вермәјә һүррләрин⁶ гәтлини фәрман, кәлир!

Мүлки-Тәбринәдә кәсдириди күрганлардан
Инди Ширазда кәсдиримәјә гүрбан, кәлир!

1 Б и l'и с ти и а д — истинад етмәклә, сөјкәпмәклә.

2 Ч у р и н-э р з — јер күрасы.

3 Г л а с н ы — нүмаҗәндә, депутат.

4 С а ѹ — көлкө; горујаң; с а ѹ е ѹ и-с у л т а н — падшаһы горујаң.

5 З а т и-м ѿ к ә р р ә м — меһтәрәм, әзиз шәхс.

6 Һ ү р р л ә р — адазлыг вә сөрбәстлик тәрефдарлары.

[ЗИЛЛИ-СУЛТАНА, АМАНДЫР, ВЕРМӘЈИН ИРАНА ЙОЛ]

Зилли-Султана, амандыр, вермәјин Ирана юл,
Рәһм един бир кәррә хәлгүллаһ¹, аллаһ ешгинә!
Ишбу милләт ханин мән, сән дејил, аләм таныр,
Јалхы хәлгүллаһ дејил, аллаһ сатар шаһ ешгинә!

[САХТӘ БИР ХӘТТИ-ХАМ ИЛӘ МӘНӘ ҚАҒЫЗ ІАЗЫБ]

Сахтә бир хәтти-хам² илә мәнә қағыз іазыб,
Еј мәни тәһид едән мин дүрлү тә'кидат³ илә!
Бојлә: «Хортдан кәлди, дур, гач!» сөзләрин
кет тиғлә де!
Затыны Сабир таныркән горхмаз өвһамат⁴
илә!..

¹ Хәл гүллаһ — аллаһ бәндәләри, чамаат.

² Хәтти-хам — бишмәниш, формалашмамыш хәтт, кәмсәвәд адэмьин хәтти, язысы.

³ Тә'кидат — тә'кидләр.

⁴ Өвһамат — вәһимләр, вәһимәләр; әсассыз тәһлүкә; јанлыш, шүбһәлн фикир.

[ШУРЭ КӘЛИБ ШАД ОЛУН, ИРАНЛЫЛАР!]

Шурә кәлиб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Аләмә тә'сир еләди аһыныз,
Дөгдү јенә беһчәт илә маһыныз¹,
Јада салыр сизләри өз шаһыныз,
Күнбәкүн абад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Јар олачаг сајеји-султан сизә,
Еjlәjәчәк лүтфи-фираван сизә,
Чүн кәләчәк Мәмдәли мөһман сизә,
Индидән иршад олун² иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Дәрдү гәми, гүссәни бир јан атын,
Истәjәчәк мәгсәдә јексәр чатын,
Инди дәхи hәшрә³ гәдәр бәрк јатын,
Хаб көрүб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!..

¹ Maһ — aj; маһыныз дөгдү — бәхтишәз ачылды.

² Иршад олмаг — дөргү јола кәлмәк, гәфләтдән аյламаг.

³ Hәшр — гијам —

[ДЕРЛЭР, ИРАН КҮНБАКҮНДЭН ХАР ОЛУР, ӘЛБЭТТЭ КИ]

Дерлэр, Иран күнбакундэн хар олур, әлбэттэ ки!
Сөһһэтин һифз¹ етмэйэн бимар² олур, әлбэттэ ки!

Бир дијарын ки, олур э'јаны јексэр чибдуст³.
Зилли-Султан чагрылыр сәрдар⁴ олур, әлбэттэ ки!

Камиран мирзаләрин* тәшвигидир ки, «бәст»дә⁵
Эjlәшәнләр бүсбүтүн биар олур, әлбэттэ ки!

Сөјләјир бүилар ки, шаһ Гачар икән наиб⁶ она,
Бизчә, һәмнәсли олан Гачар олур, әлбэттэ ки!

Мәндән олса Мәмдәли лајиглидир наиблијә,—
Онда Иран бир көзәл құлзар (?) олур, әлбэттэ ки!..

ҺАТИФ⁷ ДЕЈИР КИ:

Бәс Шәмахидә мәктәби-нисван⁸
Ачачагдың, буна күман чох иди...

Мұдир әфәндис дејир ки:

Бәли, онда мүәллимә гызымын
Бакудә чүнки мәктәби юх иди!

¹ Һифз — мүһафиизә, мұдағиә; сахлама, горума.

² Бимар — хәстә, нахощ.

³ Чибдуст — пулпәрәст, рүшватхор.

⁴ Сәрдар — баш командан.

⁵ Бәст — пәнәш апарылан яр, сығыначаг, тохунтулмаз яр.

⁶ Наиб — мұавин, чанишин.

⁷ Һатиғ — гејбәнән кәлән сәс.

⁸ Мәктәби-нисван — гызлар мәктәби.

ГУРБАН БАЈРАМЫ

Бајрам олчаг шөвкәтлиләр, шашлылар,
Дөвләтлиләр, пуллулар, милjanлылар,
Тирбојунлар, шишгарынлар, чанлылар
Гүрбан кәсир Хәлилүллаh* ешгинә,
Фағыр-фүғур кәэзир аллаh ешгинә.

Ики гоншу бир-биринин милләти,
Һәр икиси бир пејfәмбәр үммәти,
Бири кәсир гурбан, биширир эти.

Бајрам едир Хәлилүллаh ешгинә,
О бири дә бахыр аллаh ешгинә.

Бу гоншунун оғлу кејир, салланыр,
Галстуку тахыр, гырахмалланыр,
Атасы да она бахыр һалланыр,
Фәхр еләјир Хәлилүллаh ешгинә,
Әл чибә салмајыр аллаh ешгинә.

Көрүрсәнми бизим Һачы Пирини,
Пајламајыр этин ондан бирини,
Гоншу сорур бармағынын кирини,
Һачы јејир Хәлилүллаh ешгинә,
Жатыр, шишир, көпүр аллаh ешгинә.

Дедим, һачы, көзлә ишин бирисин,
Диггәт елә ирәлисин, керисин,
Вер мәктәбә гојупларын дәрисин,
Елм охунсун Хәлилүллаh ешгинә,
Чочуглары шад ет аллаh ешгинә.

Деди, биздә дәрн вермәк сынағы
Јохдур, версәм оллам арвад гынағы,
Басдырырыг онда хәмир чанағы,
Бәрәкәтдиr, Хәлилүллаh ешгинә,
Сахлајырыг евдә аллаh ешгинә.

ШАМАХЫДА

Эсри-бистүмдүр¹ сәһаб² алтында галмаз шәмси-елм³,
Бир зәман тәл'эт⁴ ачар, пәртөв⁵ сачар, эүлмәт гачар;
Мәктәби-ииссан лүзуму һәр кәсә мәфһүм олар⁶,
Шејхзадәм ачмаз исә, хәһәрим⁷ Көвһәр ачар.

(КҮНДӘ ҮЧ ҚАҒЫЗЫ, БЕШ ҚОПЈАНЫ ИМЗА ЕДӘРӘК!)

Күндә үч қағызы, беш копјаны имза едәрәк,
Рајевски* чәкијормуш нә мәратиб⁸ зәһәмат⁹?!
Кишиин зәһмәти чохкән учителләрдән дә
Жирми мии доилуг илә еjlәjир имраи-һәјат¹⁰.
Учителләрсә фәгәт илдә алыр доггуз јүз,
Күндә беш саәт едир әлли ушагчын хидәмат¹¹.
Вар икән мәс'әләдә бунча тәфавүт, әчәба,
Рајевски утандырымы дедијинидән, һejhat?!

¹ Эсри-бистүм — иңриминчи әср.

² Сәһаб — булуд.

³ Шәмси-елм — елм күнәши.

⁴ Тәл'эт — үз, сима; көзәллик, чамал.

⁵ Пәртөв — нур, ишыг, парлаглыг, шұа.

⁶ Мәфһүм олмаг — анилашылмағ, айдан олмаг.

⁷ Хәһәр — бачы.

⁸ Мәратиб — мәртәбәләр; рүтбәләр.

⁹ Зәһәмат — зәһмәтләр.

¹⁰ Имраи-һәјат — јашама, өмүр кечиремэ.

¹¹ Хидәмат — хидәтләр.

ЗАЙИДЛЭРЭ

Ач дилини, јум көзүнү, заһида,
Вирд оху, неч анлама мә'насыны!

Бахма бир ибрэлтэл бүтүн алэмэ,
Көрмэ һәгин нури-тәчэлласыны¹!

Хүшк ибадэтлэ, гуру зөһдлэ
Анлама сэн ешг мүэммасыны.

Зөһдү өјүб, еjlәмә инкари-ешг,
Шәкс булур ешглэ мөвласыны².

Гејсә әбәс вермә чунун³ намыны, —
Көрмәјәрәк сурәти-Лејласыны⁴.

Күшеји-хәлвәтдэ отурма, киши,
Билмә һәгин күшәдэ мә'васыны.

Гәсдин әкәр јар исә, кәл, көстәрим.
Варса көзүн, еjlә тәмашасыны.

Сәи'этэ бах, санеинә пеј апар⁵,
Дәрк елә қејфијәти-иншасыны⁶.

Лејк һаны сәндә бәсирәт көзү⁷,
Та көрәсән вәчхи-диларасыны⁸!

Һу чакиб⁹ ахыр кәзәсан кубәку¹⁰,
Тәрк едәсән зөһд мусәлласыны¹¹.

Күфрдэ тәглид едәсән шанрә,
Зикр едәсән ше'ри-мүгәффасыны¹².

¹ Тәчэлла — парлама, аждын вә заһир олма; һәгги н урв-тәчэлласы — һәгигәти пышыры.

² Мөвла — ага, бөјүк, мүгәлдәс билүнән шәкс.

³ Чүнүн — дәли.

⁴ Пеј апармаг — тә'гиб етмәк, изи или кетмәк.

⁵ Иша — вүчуда котирма, тикма, јэратма.

⁶ Бәсирәт көзү — һәгигәти көрәп көз.

⁷ Һу чакиб — аллаһы ҹағырмаг, «ја аллаһ!» демәк.

⁸ Кубәку — бу кәнддән о кәндэ, һәр јерн.

⁹ Мүсәлла — чанмаз; ибадэт јери.

¹⁰ Мүгәффа — гафијәли.

{ДӘҮР БИР МҮДДӘТ ОЛДУ МӘНЗИЛИМИЗ}

Дәһр бир мүддәт олду мәнзилимиз,
Онда һәлл олмаз олду мүшкілими;
Жашадыгча чохалды дүшмәниимиз,
Нә едәк, дөғру сөјләди дилими..

ЖУХУ

Кејвәрә*, еј мүдири-әһли-фүсүп,
Бир жуху көрмүшөм, де хејр өлсүн!

Көрүрәм мән дүнөн кечә жухуда
Денә дә сакин олмушам Бакуда.

Бакуда, лејк лап узагларда,
Кәзиәм бир пара согагларда¹;

О согаглар ки, рузи-фитрәтдән²
Ари³ иди бүтүн нәзафәтдән⁴,

Инди, сәд мәрһәба, сәфаләниш,
Нури-фанус⁵ илә зијаләниш;

Јох икән сабигән кедиш-кәлиши,
Инди бир башга рәнк алыбдыр иши;

Гапылардан чыхыш, кириш вардыр.
Бунда, әлбәттә ки, бир иш вардыр...

Көрүрәм бунда бә'зи ә'յаны,
Һәпсүнин вар нәчабәти, шаны;

Гапыны бирбәбир дәјүр, даңышыр,
Бә'зисилә һәлә тазә танышыр.

Сөз алыр, пул верир, рича едијор,
Ајрыла-ајрыла дуа едијор;

Бә'зинә иштәһаји-мә'дә верир,
Бә'зинә башгә-башга вә'дә верир...

Истәдим анлајам — нә ишдир бу,
Нә алышдыр бу, нә веришдир бу?

¹ Согаг — күчө.

² Рузи-фитрәтдән — јарадылан күндөн.

³ Ари — бир шејдән мәһрум.

⁴ Нәзафәт — томизлик.

⁵ Фанус — фәнэр.

Мәни хыс⁶ басды фәрти⁷-һејрәтдән,
һејф, ојандым о хаби-раһәтдән!

Инди, ej һејвәрә, варынса һүнәр,
Сөјлә тә'бирини билирсөн әкәр?!

О согаглар, о шәхсләр, jaһу,
Кимдир аја, пәдир, пә ишдир бу?

*Низәдар**

Тә'бир

Низәдара⁸! Едиб јухун тә'спир,
Күш вер⁹, мән едим ону тә'бир:

Көрдүјүндүр Бакы гласылары
Ки, тәмизләтдиләр күчә-базары;

Кечәләр кәшт едиб¹⁰ јығырлар «сәс»,
Лрифә бир ишарә олмуш бәс!..

⁶ Хыс — тәр. яш.

⁷ Фәрт — артыглыг, чохлуг, һәддән зијәдәлник.

⁸ Низәдара! — ej Низәдәр!

⁹ Күш вермәк — гулаг вермәк, сыштмак.

¹⁰ Кәшт стмак — коэнб долашмаг.

[АГЛАДЫГЧА КИШИ ГЕЈРӘТСИЗ ОЛУР]

Агладыгча киши гејрәтсиз олур,
Нечә ки аглады Иран олду.

О заман ки безикиб шаһ гачды,
Мүртәчеләр дәхи пүнһан олду;

Парламан¹ парлады ә'засы илә,
Дедик, Иран јешә Иран олду;

Мәчлис ичрә үмәнаји-милләт²
Нами-миллијәтә шајан олду;

Дүзәлиб ишләрни әскик-кәрәји,
Милләтии дәрдинә дәрман олду.

Лејк биз ишбу тәмәннадә икән,
Бах ки, Иранда нә дәстан олду..

Һәр јетән кечди чәмаәт башына,
Һәр ётән силсиләчүбән³ олду;

Јетди бир мәртәбәйә сурәти-кар, —
Парламан гәһвәчи дүккан олду;

Ичилән чај, јејилән јағлы плов,
Чәкилән һоггавү гәлjan олду.

Парламандыр, балам, ахыр бурада
Ким дашышды, нә сөз үнван олду?

Һапсы бир мәс'әләдән бәһс едилиб,
Һасили милләтә е'лан олду?

Јох, әфәндим, јанылыш зәни етмә,
Санма иш лајиги-вичдан олду;

¹ Парламан — конститусијалы дәвлатләрдә генунверичи яу-
мајәндәләр мочанси, парламент.

² Үмәнаји-милләт — халгын ишандыгы, е'тибар етдији
адамлар.

³ Силсилачүбән — курулту гонаран, көмәјә ҹагырая, го-
вага дүшүб дәста чөкән.

Дөгру, кәрчи үфүги-Ирандан
Шәмси-мәшрутә дирәхшан⁴ олду;

Јәни милләт иши милләт әлишә
Верилиб, мәс'әлә асан олду;

Шимди өз ишләрини ичрајэ
Дәсти-милләтдә бир имкан олду?

Лејк билдинми бүзүркани⁵-вәтән
Белә иш көрдү ки, шајан олду?!

Чырманыб иш көрәчәк јердә, јазыг,
Вај, дәдәм, вај! — дејә кирjan олду;

Көзлүләр башладылар ағламага,
Курләр дә она хәндән олду⁶.

Иш јатыб галды арада өлү тәк,
Нә она мејл, нә им'ан олду⁷.

Эсл мәтләб унудулду, лакин
Фәр'и-кари⁸ һамы чујан олду⁹.

Көрдү мејданы адамдан хали —
Һәрә бир әэмә шитабан олду¹⁰.

Һәр кәс анчаг бачарыб аллы ләгәб,
Дахили-зүмреји-әркан¹¹ олду;

Дүртүлүб сохду өзүн парламана, —
Парламан мәчмәи-ирфаи (?) олду.

Паһ, нә чохдур бүтүн Иранда ләгәб,
Кими бәј олду, кими хан әлду...

⁴ Дирәхшан — парлајан.

⁵ Бүзүркан — бејүкләр, башчылар.

⁶ Хәндән олмаг — құлмәк, севинмәк.

⁷ Им'ан олмаг — баһылмаг, әһәмијјәт верилмәк.

⁸ Фәр'и-кар — әз әһәмијјәтли иш.

⁹ Чујан олмаг — ахтармаг.

¹⁰ Шитабан олмаг — тәләсмәк.

¹¹ Зүмреји-әркан — эсас, һәлледиңи үзвләр зүмрәси.

Чыхды мејдана мүләггәб¹² кишиләр,
Бәхтәвәрләр һамы ә'jan олду.

Иш нечә олду, ону алма хәбәр,
Бајаг әрз етдим, о нисјан¹³ олду...

Бир дејән олмады, ej ханәхәраб,
Мәмләкәт хак илә јексан олду!

Сиз һәлә ашиги-шејдаји-ләгәб¹⁴,
Бу да ми лајиги-инсан олду?!

Ләгәб иш көрмәз, әфәндим, кишинин
Ады ja Самү Нәриман* олду.

Кишидән истәнилән ишдир, иш,
Ким ки иш јапды, о зишан¹⁵ олду!

Де көрәк, шимди мүгәддәс вәтәнин
Һансы бир мүшкүлү асан олду?

Анчаг иш көрдү ләгәб «фабрикасы»,
Бүтүн ишләр она гурбан олду.

Инди гандынса ишин әнкәлини,
Демә Иран нијә виран олду?!

¹² Мүләггәб — ләгәбли; ләгәби, титулу олан.

¹³ Нисјан — унутыа, унудулма.

¹⁴ Шејдаји-ләгәб — ләгәб дәлиси.

¹⁵ Зишан — шан-шөһрәт сәһиби, адлы-санлы.

[ЧОХ Да ДЕМЭ СЭРВЭТУ САМАНЛЫЈАМ, ЕЈ ФИЛАН]

Чох да демэ сэрвэту саманлыјам, еј филан!
Болду пулум, бир нечэ милжанлыјам, — бир утан!
Мөхтэрэмэм, мө тэбэрэм, шанлыјам, — дур, дааџы!
Мэшнээдијэм, каблајыјам, начыјам, начыјам¹,
Динлијэм, иманлыјам, эрканилыјам,
Һэм эли гур'анлыјам.

Сэндэ дејэк дин дэ вар, иман да вар, — филмэсээ.
Ев долусу ие'мэти-элван да вар, — бибэдэл²,
Хэз-кулэчэ, сэрвэту саман да вар, — чох көзэл,
Ев-ешик, евсан, мүтээддид³ отаг, — тэмтэраг,
Jaғлы плов, дадлы фисинчан да вар,
Шэрбэти-рејнан да вар.

Гоншууда лакии нечэ үрјан да вар, — гыш, бораж..
Кирјэ⁴ дэ вар, налэвү эффан да вар, нимчан⁵...
Сэн ки шэриэтчисэн, еј бинэва, гыл һәjal
Шэр'дэ⁶ ахыр нэ, бир ехсан да вар,
Һәгги-мүсэлман да вар...

Инди кет инсаф елэ,
Ач башыны, вер јелэ,
Мэзһэбү иман сөзүү
Вирд едэмэ бир белэ!..

¹ Начи — иичнат верэн, фалакэтдэн хилас өдэн.

² Бибэдэл — эвээснэ; э'ла, мисилсиз..

³ Мүтээддид — чох сајлы, чохлу.

⁴ Кирјэ — зглайш.

⁵ Нимчан — јарымчан.

⁶ Шэр' — шэриэт.

БАЛАЧА СӘЙНӘ

Вәгта ки, мәшрутә хәбәри Иран кәндчиләринин гулагына јетишди, бир нәфәр гоча әкинчи әкинин ичамдә сәчдәјә јыхылыб деди:

Сәд шүкр ки, олду нур-баран¹
Мәшрутә илә бу хаки-Иран!
Рәхнә² јетишиб бинаји-зұлмә,
Јер галмады кәдхудаји-зұлмә;
Зұлмүн, ситәмин чырағы сөндү.
Иран јенә бир беңиштә дөндү;
Һакимләрин ихтијары битди,
Денғанларын изтирады³ битди;
Бундан сора рәнчбәр дәјүлмәз,
Наһәг јерә бинәва сөјүлмәз;
Салмаз бизи мүлкәдар рәнчә,
Гурмаз бизә бир даһа шкәнчә...

Јазыг бу ше'рләри охур-охумаз накаһ диван мә'мурларындан бир нәфәр фәрраш һазыр олуб, әкинчинин, әһлу әјалынын көзү өнүндә голларыны бағлајыб, ат та-бағында пијада, ајаг илә ону әрбабын⁴ гапсына кәтирди.

Әрбабын көзләри гызармыш, әлиндә бир тә'лими дышары чыхыб, әкинчини көрдүкдә деди:

Һа... кәтчи, бир ај кечир ки, хирмән
Өтдү, нәрәләрдә галмысан сән?
Мәһсүлу бүтүн өзүн көтүрдүн,
Әрбабә на пишкеш кәтирдин?
Бостандакы мејвәчаты дәрдин.
Аја, де көрәк, биәз нә вердин?
Нә буғда, нә арпа чатды сәндән,
Нә лобја, нохуд, нә пахла, әрзән⁵;
Лазым сәнә инди мин үгубәт⁶,
Та ибрәт алә бүтүн рәнијәт!

¹ Нур-баран — ишыг јәғышы; мәң. азадлыг е'ланы.

² Рәхнә — зәдә, эпізән, хәләл, поэгуналуг.

³ Изтирады — ҹарасынзалик, еңтијаҷда јашама, зұлмә ғатлашма.

⁴ Эрбаб — саһибкар, мүлкәдар.

⁵ Эрзән — дәрә.

⁶ Үгубәт — азаб.

Бичарә әкничи бојну чијинндә, тамам бәдәни әсә-әса,
горха-горха баш ендириб әрз етди:

Аллаһа гәсәм ки, мәи фәгириәм,
Көч-күлфәт элиндә дәсткирәм⁷,
Әтфали-сәғирә⁸ пасибанәм;
Авареји-әклү⁹ шүрбү¹⁰ ианәм;
Мә'луми-чәнабыныздыр, әрабаб,
Бу ил гураг олду, тапмадыг аб;
Әкдикләримин тәмами јанды,
Фәрјадләрим көјә дајанды;
Валлаһ, өзүмүз дә галмышыг ач,
Бир парча гуру лаваша мөһтач...

Әрбаб кәтчиидән бу сөзләри ешидиичә ағзы көпру-
муш, көзләри һәдәгәдән чыхмыш бир һаләтдә гышги-
рыр:

— Ушаглар, фалагга, чубуг һазыр един, од јанды-
рын, шиш гыздырын!

Бу әсиадә дөрд нәфәр залым әлләриндә шаллаг, би-
чарә кәтчинин ајагларыны мөһкәм бағлајыб, фалагга-
ja салыб, дөјмәјә башладылар.

Ә р б а б

Вур, вур ки, кәтирмәјибдиր арпа!

Ә к и н ч и

Инсан дөзәмәэ бу шарпа-шарпа!

Ә р б а б

Вур, вур ки, бир аз да мәсткамәм¹¹!

Ә к и н ч и

Чаным чыхар, урма, бидәвамәм¹²!

⁷ Дәсткир — эсир.

⁸ Әтфали-сәғир — балача, көрә ушаглар.

⁹ Әкл — јемәк.

¹⁰ Шүрб — ичмә.

¹¹ Мәсткам — арзуя чатмалы мәст, шад олым.

¹² Бидәвам — давамсыз, зәнф, табсыз.

Әрбаб

Вур, вур ки, нә јағ вериб, нә гаймағ!

Әкиничи

Вурма ки, дејил инәкләрим сағ!

Әрбаб

Вур, вур ки, буну гудуртду мәчлис!

Әкиничи

Вурма, мәни һаким етди мүфлис!

Әрбаб

Мәшрутә буну хәраб едибдир!

Әкиничи

Зұлмүн мәни дилкәбаб¹³ едибдир!

Әрбаб

Жүррийәт едиб бу шуму¹⁴ күмраһ!

Әкиничи

Фәрјадә јетиш, амандыр, аллаһ!

Әла лә'кәтүллаһ әләл гөвмүззалимни¹⁵.

¹³ Дилкәбаб — гәлби јаимыш, чох зұлм көрмүш.

¹⁴ Шум — уғурсуз, гаракүн.

¹⁵ Эла лә'кәтүллаһ әләл гөвмүззалимни — залымдар аллаһының лә'кәтинаң кәлесиндер.

ВАГНЕЈН-ЛУБИЛЕЙКАРЛНӘ

Кирдим јеримә башымда гајғу,
Көрдүм кечә бир гәрибә уйғу:

Бир шәһирдәјәм ки, чүмлә дәһри
Кәзсән, буламазсан ојлә шәһри;

Ләэзәтли сују, көзәл һавасы,
Вар беһчәти, зөвгү, һәм сәфасы;

Әһли бүтүн әһли-фәэлү иисаф,
Һәп мө'мини-пак, мұслими-саф;

Шәһри-фүзәла¹, дијари-ирфан,
Мө'мин жатағы, гәдим Ширван.

Әлгиссә, кәзиб бу шәһри јекча.
Һәр бир јерин еjlәдим тамаша;

Кәздиқчә адам көрупмүр, анчаг
Бир сәмтдә варды бир јығынчаг.

Вәгта ки, бу издиһамы көрдүм,
Мән дә о јерә гошуб јүйүрдүм;

Бахдым ки, әзим² бир чәмаэт.
Еjзән³ үрәфа, әвәт, һәғигәт!

Лакин иә үчүндүр ишбу әһвал? —
Сордум, бириен дели бу минвал:

«Раһи-мәдәнијәти теј⁴ етдик,
Бир шәхси-әзиңә јублеј етдик».

«Әhcән, — дедим, — ән көзәлчә бир шеј,
Хагани* үчүмү ишбу јублеј?

Ja сеjjиди-паки-Зүлфүгари*
Jад етдиз о шапри-дијари?

¹ Фүзәлә — фазил адамлар.

² Эзим — бејук.

³ Еjзән — һамысы, тамам.

⁴ Теј — кечиб кетмә.

Жохса Мәликов һәсән бәји^{*}-пир
Әлжөвм олуңур вәтәндә тәгдир?

Әқдикләри данәләр көјәрди,
Бәһ, бәһ, иечә дадлы мејвә верди!

Жаҳуд, де көрүм, мұдири-«Кәшкүл»^{*}
Үсисизадә Сәиди-мә'гул⁵

Етдикләри ичтиһадә⁶ иисбәт
Милләтдән алыр бу күндә гијмәт?

Jaинки о Сеjjиди-Эзимни^{*}
Шад етдиз о шаирни-нәдими⁷?

Жохса Гәнијев Мәчиди^{*} тәбчи⁸
Етмәк сәбәбиничәдир бу тәшкүл?

Мәһмудбәјов ол Һәбиби^{*} жохса,
Алғышладыз ол әдиби жохса!

Жаҳуд, де көрүм, мұдири-«Рәһбәр»
Мәһмуд бәјәми бу е'тиналар?⁹

«Лал ол, — деди, — Зүлфүгар кимдир?!
Хаганији-намдар¹⁰ кимдир?!

Кимдир Мәликов һәсән бәји-пир?
Милләт ону чохдан етди тәкфири!

Кимдир, нәчицир о Үсисизадә?
Һәп динимизи верири бадә!

Ja Сеjjид Эзим кимдир, оғлан?
Бир шаир иди јазырды һәдјан!

Мәһмуд Һәбиб, ja Мәчидин
Чәкмә адыйы о үч'пәлидин!¹¹

⁵ Мә'гул — ағыллы.

⁶ Ичтиһад — ҹалышма, чидд-чаһд етма, үрекдән со'ј етма.

⁷ Нәдим — дост, јахын ѡлдаш, һәмсөйбәт.

⁸ Тәбчи⁸ — һөрмәтләндирма, бөյүк көстәрмә.

⁹ Е'тина — өһәмијәт, дингәт, һөрмәт.

¹⁰ Намдар — әдлы-санлы, шәһрәтли.

¹¹ Пәлид — мурдар, булашыг.

Өмрүндө белә нијаз гылмаз,
Бүнлар үчү дә нәмаэ гылмаз.

Јублејдир бу, һәба¹² дејилдир,
Вар гијмети, кәмбәһа¹³ дејилдир;

Һәр елми уфаг¹⁴ мүәллим әсла
Лајиг оламаз бу фејзә, илла.

Лајиг белә јублејә зијадә
Әлһафиз әфәни Шејхзадә».

Ишбу сөзү сөјләјиб дә тәкраг,
Истәрди едә бир аз да көфтәр.

«Динмә, — дедим, — олду гиссә¹⁵ мәфһүм,
Руми ки, дедин, гәзијјә мә'лум...»*.

• • • • • • • •

Дәрпәрдә¹⁶ олан рүмүзү¹⁷ гандым,
Бу һалда хабдән ојандым.

Көрдүм бу рүбаны мүкәррәр¹⁸
Тәб'им едијор дәмадәм әзбәр:

Ганунү гәваиди-тәбиэт¹⁹
Гојмуш бу чәндана бојлә әдәт:

«Инсандакы чәһлдән зијадә
һәгсизләр едәрләр истифадә».

¹² Һәба — бош шеј; әбас, биңүдә.

¹³ Қамбәһа — учуз, дојәрсиз.

¹⁴ Уфаг — кишик, балача.

¹⁵ Гиссә — әһвалат.

¹⁶ Дәрпәрдә — пәрдәлә, кизлини, үрәкде.

¹⁷ Рүмүз — рәмәләр.

¹⁸ Мүкәррәр — тәкрагар, тәкраг-тәкраг.

¹⁹ Ганунү гәваиди-тәбиэт — тәбиётин ганун ва гајдалары.

[ЕЈ ПУЛЛУЛАРЫН СӘФАСЫ, НОВРУЗI]

Еј пуллуларын сәфасы, новruz!
Тачирләрин ашинасы, новruz!
Бир милләтә ејд¹ икән, нәдән бәс
Олдун фүгәра әзасы², новruz?!

БАЙРАМ ТӨҮФЭСИ

Еј төкән моллаларын камына³ шәрбәт, новruz!
Әғнијаларла гурән мәчлиси-ишрәт⁴, новruz!
Сәндә һәр кәс севинир, бәс нијә анчаг фүгәра
Чәкир евладыны көрдүкдә хәчаләт, новruz?!

¹ Ејд — бајрам.

² Әзәз — изатэм, јас.

³ Кам — ағыз, бօғаз.

⁴ Мәчлиси-ишрәт — кеф мәчлиси.

[ОЈЛЭ БИР ТЭРЧҮМЭ КИМ, РУНН-ШЕКСПИР КӨРЧЭК]

Ојлэ бир тэрчүмэ ким, руни-Шекспир^{*} көрчэк
Аглады руни-Отеллојла^{*} бәрабәр өзүнэ.
«Ах, мүтәрчим!» дејә бир одлу түфүрчэк атды,
Шубнасиз, дүшдү о да тэрчүмәкарый[†] көзүнэ.

[ЭШНӘДҮ БИЛЛАНИ ӘЛИЈҮЛ ӘЗИМ]

Эшнәдү биллахи әлијүл әзим²,
Саһиби-иманәм, а ширванлылар!
Жох јени бир дине јөгинин мәним,
Көһнә мүсәлманәм, а ширванлылар!

Шиәјәм, әмма нә бу әшкадән³,
Сүннијәм, әмма нә бу әмсалдән⁴,
Суфијәм, әмма нә бу әбдалдән⁵,
Һәгсевән инсанәм, а ширванлылар!

Үммәти-мәрһүмәвү мәғфүр⁶ илә,
Әмрдәјәм таәти-мәзбур⁷ илә,
Күфрүмә һөкм еjlәмәјин зур илә,
Гапли⁸-гур'анәм, а ширванлылар!

¹ Тэрчүмәкар — иис тэрчүмәчи, зәнф тэрчүмәчи.

² Эшнәдү биллахи әлијүл әзим — аллаһыны бөјүкай-јүнө, әзәмәтиң шәһадет едирам.

³ Әшкәл — шәкилләр, сурәтләр.

⁴ Әмсал — мисиялләр, бәнзәр, охшар шејләр.

⁵ Әбдал — суфизм тәригәтләринән бири; дәрвиштәбиәт адам.

⁶ Мәғфүр — эфв едилемниш, бүтүн құнаһләрбы бағышланыш.

⁷ Таәти-мәзбур — аллаһ ва Гур'анла гојулмуш итоат.

⁸ Гапли — иизинен.

ШЭРХЛЭР

МУСЭЛМАН ВЭ ЕРМЭНИ ВЭТЭНДАШЛАРЫМЫЗА

(«Мусимиз хөхийн едээркэн итифагу иттихад»)

Илк дэфэ «Хэјат» газетинде (1 ийул 1905, № 19) «М. Элзекбер Сабир» имзасы илэ чап олунмушдур.

Ше'ри чал үчүн «Хэјат» газти редаксијасына көндэрэн Сабир эсэрин ахырында бэлэ бир гејд вермишдир: «Хэјат» газетини 10-чу нэмэрснди маарифдост М. Насан Тагиров һээрэтлэрийн руһафза мөгэлэснин эвхиринде охудум: һэмийн «Хар биримиз шу газетэн охууйб истигбалымыз үчүн иши көрмэлийн» көллимати-хөйрхэхэндэни пејрэви олраг тэгээжий-зэмнэмизэ бар'экс итифаг дүшэн өрамийн вэ муслимин зиддийжтэйнин исламында фөвгээзикр бир нечэ гит'энин тэнзимини энсэб на элзэм көрдүм. Башга дэфлэр дэ һэм өхвали-үмүмэ дарр мэтлэблэри вэ габшийжтим гэдэрийчэ нээз итмэ-я мүштагэм. Вэ бэлэ хүдэмтэг-чакэрэнэлэри вэтэн гардашларымызын юлунда өөрүүзэ вачиб билриз. Экэр тэшвиг бабиндэн тэб' едэ-чэк олурсаныз мэмнүү галырыз».

М. Насан Тагиров «Хэјат» газетинин Шэки узра мухбири иди. Онуу «Маарифийн баһары» алды мөгэлэсн «Хэјат» газетини нэшри мүнисибатында язылмын вэ газетин 1905-чи ил 17 ийун тарихи 10-чу нэмэрснди чан олунмушдур. һэмийн мөгэлэц бу сөзлэрлэ гуртарырлы: «Хар биримиз шу газетэн охууйб истигбалымыз үчүн иши көрмэлийн. Шу газетэ бизэм үчүн цох иши көрчээк. Һэр мэсэлэмиз онда һалл олунчаг. Дана о мөгамы төвсийн вэ тэ'рифэ һачэт көрмэйриз. Үивэны олан «Хэјат» көлмэсниндэн һэр шеј балли олур. «Хэјат» деди-жимиздэ «баһар» тасеввүр олунчагдыр. Иштэ маарифийнин баһары бүндэн ибарэтдир, гардашларым!»

«Хэјат» газети редаксијасынын Сабирин ше'ри һаггында бэлэ бир гејдн вардыр: «Ше'ринийнда түркчээ иүхалиф ба'зи элфаз вэ чүмлэлэрлэ бэрабэр гэвнди-эрзуа дэхн иүгайн бэ'з мисралар вэ кэза мутаэдлийн малалэрэ раст калдийнисэдэй тэсчинэ лүзүм көрдүк. Затын газетэмизийн һэр нүхсхэсн башында тэсчин хүсүсүнда мухтар бу-лундүгүмүз с'лан олунмушдур».

Ше'рин өлјэзмасы итиб-батдығындан редаксијаын һансы «эл-фаз вэ чүмлэлары», эрүз вэзинийн гајда-ганунлары илэ уյушмаян һансы мисралары дэйшидирдијини вэ нечэ «тэсчин» етдијини мүэй-жёнлэшдирмэк мүмкүн дејил.

БИР МӘЧЛІСДӘ ОН ИКИ КИШИНИН СӨҢБЕТИ

(«Вәкил: Һәссиә һәгли деңіб, бир чох күнәһа батышам»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журналында (10 февраль 1906, № 33) «М. Мөхәттәми» имзасы иле өлүмушшадур.

[МИЛЛӘТ НЕЧӘ ТАРАЧ ОЛУР-ОЛСУН, НӘ ИШИМ ВАР!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журнальда (28 апрел 1906, № 4) имзасын чап олумушшадур.

«Молла Нәсрәлдин» журнальда һәмни сатирадан әввәл Чәлил Мәммәдгулузадә тәрәфиндән жазылмыш «Нијә мәни дөјүрсүнү?» адлы бир фелjetон чап едилшишадир.

[ОЛ КҮН КИ СӘНӘ ХАЛИГ ЕДӘР ЛҮТФ БИР ӨВЛАД]

Илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журнальда (26 мај 1906, № 8) «hop-hop» имзасы иле чап олумушшадур.

Журналин һәмни ил 19 мајда чыккан 7-чи нөмрәсендә «hop-hop» имзасы иле «Нијә мән дәрсән гачым?» сәрлөвіләни бир фелjetонун әввәли, 26 мај тарихли 8-чи нөмрәсендә исе мабәди дәрч едилшишадир. Фелjetону Ч. Мәммәдгулузадә жазмышадыр. Сабирин сатирасы фелjetонун мәммәнүнә уйғын көлдијиндән, әдіп бу сатиры фелjetонун ахырында нашр етмешшишадир.

[БИЛМӘМ НӘ КӨРҮБДҮР БИЗИМ ОГЛАН ОХУМАГДАН?]

Илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журнальда (16 июн 1906, № 11) «hop-hop» имзасы иле чап олумушшадур.

Сабирин «Молла Нәсрәлдин» 8-чи нөмрәсендә (26 мај 1906) дәрч едилшиш «Ол күн ки сәнә халиг едәр лүтф бир өвләд» адлы сатирасының башында Ч. Мәммәдгулузадә тәрәфиндән жазылмыш «Нијә мән дәрсән гачым?» сәрлөвіләни фелjetонун мабәди бу ше'рин анында чап олумушшадур.

ГОЧАЛЫГДАН ШИКАЈӘТ

(«Әфсүс ғочалдым, ағакым дүшүдү ғалимдан»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журнальда (23 июн 1906, № 12) «hop-hop» имзасы иле чап олумушшадур.

БАҚЫ ФӘЛӘРНІНӘ

(«Бұу қархи-фаләк тарсина дөвран едир ижди»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журнальда (7 июл 1906, № 14) имзасын чап олумушшадур.

[ЧӘНД ЕЈЛӘ, СӘН АНЧАГ НӘЗӘРИ-ХӘЛГДӘ ПАК ОЛІ]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (21 июл 1906, № 16) «*hon-hon*» имзасы илә чап олунмушшур.

Журналда сатирадан әvvәл редаксија тәрәфинидән «*Tərəggii əlamətləri*» адлы бир фелјетон дәрч едилемшишdir.

[ЕТДИ БУ ФӘЛӘК НӘР КӘСӘ БИР ТӘВР ІМАНАЛЫГ]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 август 1906, № 18) «*Молла Нәсрәддин*» имзасы илә чап олунмушшур.

Журналда сатирадан әvvәл Ч. Мәммәдгулузадәний «*Голошало-овун кери ҹагырылнасы*» адлы фелјетону дәрч едилемшишdir.

[ТӘРПӘНМӘ, АМАНДЫР, БАЛА, ГӘФЛӘТДӘН АЙЫЛМАI]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 август 1906, № 19) имзасыз чап олунмушшур.

ТӘҢСИЛИ-ЕЛМ

(«*Тәңсиз-үлүм етмә ки, ешк афәти-чандыр*»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 август 1906, № 20) «(M. M.)» имзасы илә чап олунмушшур.

Бу ше'р Фүзулинин «*Лејли ۋە مەنچۇن*» поемасындакы гәзәллә-риндөн биринә иңирадир. Һәминн гәзәл белә башланыр:

*Чан вериң ғоми-сига ки, ешк афәти-чандыр,
Ешк афәти-чан оىدугу мәшһүри-чанчандыр!
Сүд истәмә сөвдәди-ғоми-ешкәдә нәркиз
Киз, насиши-сөвдәди-ғоми-ешк әйәндәр!*

Лаглагы — «Молла Нәсрәддин» журналында эсасен Ч. Мәммәд-гулузадә тәрәфинидән ишләдилгөн кизли имзалардан биридир.

Гызыдырмалы — «Молла Нәсрәддин» журналында чап олунмуш ше'рләрдә М. Җ. Зөйнөловун ишләтгөн кизли имзадыр.

Сырты — «Молла Нәсрәддин» журналында ишләнмиш кизли имзаларданыр.

Мозалан — «Молла Нәсрәддин» журналында эи чох Э. Һагвер-диевин истифадә етдији кизли имзадыр.

hon-hon — М. Э. Сабирин эи мәшһүр кизли имзаларында бири-дир. Бу имзадан публицистикада бә'зән Ч. Мәммәдгулузадә вә башга-лары да истифадә етмишләр.

[Аһ ЕЈЛӘДИЈИМ НӘШ'ЕЈИ-ГӘЛДАНЫН УЧҮНДҮР]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (1 септябр 1906, № 22) «*hon-hon*» имзасы илә чап олунмушшур.

Журналда ше'рин сәрлөөхәсендән әvvәл «*(Шәкилмәрин биринчи сәнифасына баҳ)*» сөзләри јазылышадыр. Һәминн сәнифәдә ше'рин

мәзмунуна уйғын олараг рәссаам О. И. Шмерлинг тәрәфіндән бар шәкил өткілмішdir. Шәкилдә бејүк бир ағач көлкесіндә халға үстүндә отуруб гәлжан чәкән бир молла вә молланың жаңында аяғјалың, әли дешүндә, ғабага әжилміш бир кәнділі тәсвір еділмішdir. Шәклин алтында Сабириң һәмmin шे'ринни икі бәнді жазылмыш, жаңында вә жұхарысында исә молла илә кәндлінин бу диалогу верілмішdir:

«Чәнаб ахунд, бу күн дивар дібіндә бир саһибсиз о тајлы вәфат едиб, бир молла тапылмыш ки, бичарәни дәғи едәк. Қарәк, аллаh ризасы үчүн, бу зәһмәти гәбул едәсінiz.

Чаааб: Бала, кет бир өзкө молла тап, мән приход молласы де-жиләм...».

Ше'р Фүзулінин бу мәтлә'ли гәзәлиниң пәсінрәдір:

*Ah еjlәdiјim сәрви-хураманын үчүндүр,
Ган агладығыи гөнчеји-хәндәнанын үчүндүр.
Сәркәтәлијим какили-мишиқинин үчүндән,
Ашүфтәлијим зүлфи-пәришанын үчүндүр...*

«ҺӘЈАТ»ЫН КОП-КОПУНА ЧАВАБ

(«Бу тифл ки нури-бәсәру ширеји-чандыр»)

Илк дәғә «Молла Нәсрәддин» журналында (8 сентябр 1906, № 23) «*Kop-kop*» имзасы илә чап олунмушdур.

Ч. Мәммәдгулузадәнин «Нијә мән дәрсден гачым?» адлы фелетону, М. Э. Сабириң «Ол күш ки саңа халиг едәр лүтф бир евлад» вә «Билмәм иә көрүбдүр бизим оғлан охумагдан» мисралары илә башланған шे'рләри «Молла Нәсрәддин» журналында (19, 26 мај вә 16 июн 1906, № 7, 8 вә 11) чап едилендән соңра «Һәјат» гәзетинин 1906-чы ил 25 август тарихли 190-чы пәнрәсіндә «*Kop-kop*» имзасы илә һәмmin әсәрләре һәм наср, һәм дә наэм илә чаваб верілмішdir. М. Э. Сабир «Һәјат»ын Коп-копуна чаваб адлы ше'рини мәнзү бү мұнасибәтлә жаңымышдыр.

*Коп-коп — «Һәјат» гәзетинде ишләнмиш киәли имзадыр.
Башығапазлы
Бидәрд
Бигәм
Гызыдырмалы
Тәшиналәб
Дидәнәм
Молла Мозалан*

} «Молла Нәсрәддин» журналында
ишләнмиш киәли сатирик пәнзәлардыр.

БАРЫШНАЛАРА ДАИР

(«Еj күл, нә әзаб силсилеji-мүшики-тәрін вар»)

Илк дәғә «Молла Нәсрәддин» журналында (22 сентябр 1906, № 25) «*Kop-kop*» имзасы илә чап олунмушdур.

ЧАВАБЛАР ЧАВАБЫ

(«Елм айнеги-сүррти-наң иди, кәдән бәс?»)

«Нәјат» гәзетинин бағланымасы мүнасибәтилә јазылан бу ше'р илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (6 октябр 1906, № 27) «hop-hop» имzasы илә чап олумышшур.

«Нәјат» — 1905—1906-чы илләрдә Бакыда күшдәлиләк пәшр олунан «сијаси ва иғтисади, тиҷарәти ва әдәби түркәчә چәридеи-исламијә» иди. Редакторлары Эли бәј Һүссеинзадә вә Әһмәд бәј Агаев (1905-чи илни ахырларында Э. Агаев бу гәзетдән айрылыб, «Нәшад» гәзетини чыхарып), нашири исә Әлимардан бәј Топчубашов иди. Эсасен мүртәче истигамәт көтүрән «Нәјат» гәзетинде бүржүза мүхәррирләр илә жанаңы. Ы. Зәрлаби, М. Э. Сабир, Н. Нәrimanov, Н. Вәзиров, Ф. Кечәрли, М. Һади, С. М. Гәннәзәдә, А. Сур вә башгалары кими көркемли јазычы вә ичтимай хадимләр иштирак етmişиләр. Гәзетдә мутэрәгги мәммүнүлүк эсарләрни мәнә бу чүаллифләр јазмышлар.

БАКЫ ПӘНЛИВАДЛАРЫНА

(«Көнлүм бүләнүр күчәда чөвләнүның көркән»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (13 октябр 1906, № 28) «hop-hop» имzasы илә чап олумышшур.

Бу ше'р Фүзулинин гөзләрниң бирине кәзирәхи. Нәмин гәзел белә башланыр:

Көнлүм ачылыр зүлфи-паришаныны көркән,
Питсум түтүлүр ғөңчөи ханданыны көркән.
Бохдигын генә ган сачыныр дидәләричән.
Багрым дэшир навака-чүжеканыны көркән...

[АДӘТИМИЗ ДаШ ИДИ ДӘ'ВА КҮНУ]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (27 октябр 1906, № 30) «hop-hop» имzasы илә чап олумышшур.

Жүриалада ше'рдән әввәл «Башына ләкүм, Молла ачи!» ады алтында кичик бир фелјетон чап едилмишши. Мәммүнүла вә ифа-да тәрзине эсасен Нәмин фелјетонун да М. Э. Сабир тәрефииндән јазылдыгыны сүтинал етмәк олар. Фелјетон будур:

«Валлаң, дөгрү сөздүр ки, дәјирләр: дүкәнин һәр иши дәјишилиб. Дөгрүлән да дәјиншилиб, валлаң дәјиншилиб, мәң да јөгүн олду ки, дәјишилиб: иечә ки, һами да көрүр ки, дәјишилиб. А киши, баҳырсан адимларын әгидләрәр дәјиншилиб, јенәјин, ичмәјин, либасын, данышыгын, кетмәјин, кәлмәјин тәһәрләрәр дәјиншилиб; бәтта габагылара көрә да'панын да һалы дәјишилиб. Даңа шәир башына нә даш салесин? Мәкәр бу гәдор дәјишник инсләри көрә-көрә ше'рини гафијәсин дәјишник демәмәк мүмкүн олачаг? Олур ки, һәрчи Һынгандым, Һынгандым ки, дүзөлдәм, елә дәјишник олду ки, олду. Аллаң буйдан бердәрпидән сакласын! Сән дә декилән: илаһи, аман! Һалло иици гулаг бер, көр иа дәјечәјэм:

Адәтимиз даши иди дә'ва күнү

[НЭР НЭ ВЕРСЭН, ВЕР, МЭБАДА ВЕРМЭ БИР ДИРНЭМ ЗЭКАТ]

Илк дэфэ «Молла Нэрэддин» журнальында (8 декабр 1906, № 36) «Молла Нэрэддин» имзасы илэ чап олунмушдур.

Журналда ше'рдэн эввэл Ч. Мэммэдгулузадэнийн «Гарныјогунлар» адлы фелжетону верилмишдир.

[ЭЛГЭМАН, СЭРКЭШ ОЛУВ...]

Илк дэфэ «Молла Нэрэддин» журнальында (29 декабр 1906, № 39) «Hon-hon» имзасы илэ чап олунмушдур.

[ЕЛДЭ БИЛИРДИМ КИ, ДЭХИ СҮБН ОЛУВ]

Илк дэфэ «Молла Нэрэддин» журнальында (6 январ 1907, № 1) «Hon-hon» имзасы илэ чап олунмушдур.

[ЕЖ ФЭЛЭК, ЗҮЛМҮН ЭЈАНДЫР...]

Илк дэфэ «Молла Нэрэддин» журнальында (19 январ 1907, № 3) «Hon-hon» имзасы илэ чап олунмушдур.

[НОЛУР ШИРИНМЭЗАГ ЕТСЭ МӨНИ НЭЛВАИ-НҮРРИЙНЭТ]

Илк дэфэ «Молла Нэрэддин» журнальында (19 январ 1907, № 3) «Молла Нэрэддин» имзасы илэ чап олунмушдур.

Журналда ше'рдэн эввэл Ч. Мэммэдгулузадэнийн «Газишиеря» адлы фелжетону верилмишдир.

[ЕЖ ЭЗИЗИМ, ХЭЛЭФИМ...]

Илк дэфэ «Молла Нэрэддин» журнальында (10 феврал 1907, № 6) «Hon-hon» имзасы илэ чап олунмушдур.

ХЭСИСИН ҢЕЖИ, ВАРИСИН ҚЕЖИ

(«Ej пул! Ej зөвгү-дилу руhi-тэнү гүввэти-чан!»)

Илк дэфэ «Иршад» газетийнде (21 феврал 1907, № 30) «Мир'от» имзасы илэ чап олунмушдур.

[СЭРДЭН БИР ДЭЛИ ШЕЙТАН ДЕЈЭР: ИНСАНЛАР, ИНСАНЛАР!]

Илк дэфэ «Молла Нэрэддин» журнальында (3 март 1907, № 9) «Габагда кедэн ээнчирили» имзасы илэ чап олунмушдур.

Бу ше'р «Фүյузат» журнальын I ноёндэл 1906-чы ил тарихийн 1-чи нэмрэснээдээ «Дэли шаир» имзасы илэ дэрч едилмийн «Нэйтэг, яхуд бир мэлэжин инсанлара хитабы» адлы ше'ро нээрийдир. «Фүйузат»дакы ше'р белэ башланыр:

Самадэн бир мэлэж нэйтэглэ дер: инсанлар, инсанлар!
Падир бу руji-эрзи гоплыжыр ал ганлар, инсанлар!

*Шәниди-тигиниз ихваныныздан алмасын фәрјад,
Әңб, кимдир шу хұналуд олан бичанлар, инсанлар!..*

[АМАЛЫМЫЗ, ӘФКАРЫМЫЗ ИФНАДИ-ВӘТӘНДИР]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (10 март 1907, № 10) «Габагди кедән зәнчирли» имзасы илә чап олумушшур.

Бу ше'r Намиг Камалын «Фүзат» журналының 1907-чи ил 3 март тарихын 11-чи нөмрәсіндә дәрч еділмеш бир ше'rинә наэиредири. «Фүзат»дәкі ше'rин плк беләди:

*Алаңымыз, әфкарымыз ғабали-вәтәндири,
Сәрәддимизә гә'lә бизим хаки-бадәндири,
Османлыларыз, зинатимиз ганлы қағандири,
Говгадә шәһадәтле бүтүн қаж алырыз биз,
Османлыларыз, ҹан веририз, нам алырыз биз!..*

СӘРГЕСАБ

(«Сәс учаңды, гојмајын!»)

Илк дәфа «Молла Нәсрәддин» журналында (31 март 1907, № 13) «Дин дирәји» имзасы илә чап олумушшур.

АГЛАШМА

(«Нә ревадыр әгнија.әр баҳа ач галанә, ja рәбл!»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (7 апрел 1907, № 14) «Фазил» имзасы илә чап олумушшур.

ТӨМЕЖИ-НӘҢАР

(«Чығырма, жат, аj ач тојуг, јухунда сохча дары кер!»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (14 апрел 1907, № 15) «Чајда чапан» имзасы илә чап олумушшур.

О заман Зәңкәзүр маһалында һәкм сүрән ачлыг наэерде туулур.

[ВАЙ, ВАЙ НӘ ЖАМАН МУШКУЛӘ ДУШДУ ИШИМ, АЛЛАҢ!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (28 апрел 1907, № 17) «Өтүйчәк» имзасы илә чап олумушшур.

* Рус-јапон мұнарибесине вә ондан соңра қүчләнен азадлыг һәрәкатына ишара олунур. Мұнарибәдә Япониянын мәғсәди Кореяны вә Маничуринан тутмаг. Асија гит'әсисида мөһкәмләнмәк иди. Рус چаризми исә һәм Узат Шәргдә ишгалчылыг сијасети јеридир, һәм дә елә дүшүнүрдү ки, мұнариба յахынлашмагда олан ингилабын гарышыны алмаға көмәк едәр.

Япония империалистләри 1904-чү илни јанварында Русијанын Сакит океан ескадрасына вә Порт-Артур галасына һүчүм етдилир. Русијанын Узат Шәргдәки һәрби гүввәләрниң гәфләтән ағыр зәрбә

ендирилдилэр. Ескадранын дармадагын едилмаси, Порт-Артурун өүгүү
көстөрди ки, мүнәрибэ үдузулмушдур. Чар иутлагијёти бизбүрч-
лыгда мөгдүү олду.

«Билдир, инишия» дедиктэ шаш 1905—1906-чы нааларин ин-
гилаби һадиселәрини нәээрдэ тутур.

[НЭ, ДЕ КӨРҮМ, НЭ ОЛДУ БЭС, АЙ БАЛАМ, ИДДЭАЛАРЫН?]

Иккигчи деңгэл думасынын бағланмасы эрэфесинде јазылал бу
шөр илк дэфэ «Молла Нәсрәддин» журнальында (12 мај 1907, № 19)
имзасыз чап олуимушчур.

Атабај Ә'зам (Мирза Әләскәр хан) (1857—1907) — О заман
Иранын баш нацирн иди. 1905—1911-чи иллэр ингилабы эрэфесинде
Ираны дәһиэтли ачлыг бүрүмүш, халг һәрекаты күчләнмишди. Баш
нацир элејине Техран, Тәбриз вә башга ишхәрләрдә вәрөгөләр я-
жылырыды. Халг һәрекатыны тәэзиги алтында шаш Атабај Ә'замни баш
нацир вәзиғесиндән азад етмиш вә онуң јерине дикәр гәдләр экспи-
гилабчыны — Ейнүддөвлөн тә'жин етмишиди.

[ФӘ'ЛӘ, ӨЗҮНҮ СӘН ДӘ БИР ИИСАННЫ САНЫРСАЙ?!]

Илк дэфэ «Молла Нәсрәддин» журнальында (26 мај 1907, № 21)
имзасыз чап олуимушчур.

[ПАӘЛ ОЛАНА МӘТЛӘБИ АНДЫРМАГ ОЛУРМУ?]

Илк дэфэ «Молла Нәсрәддин» журнальында (1 июл 1907, № 24)
имзасыз чап олуимушчур.

[ПАҢ АТОННАН, НЭ АҒЫР ЖАТДЫ БУ ОГЛАН, ӨЛҮБӨӘ!]

Илк дэфэ «Молла Нәсрәддин» журнальында (8 июл 1907, № 25)
имзасыз чап олуимушчур.

ТӘРАНЕЖ-ӘСИЛАНӘ

(«Нә сохумусан арајә, а башы бағалы фә'.ә?»)

Илк дэфэ «Бөйлүл» журнальында (14 июл 1907, № 5) имзасыз
чап олуимушчур.

ЛЕЈЛИ-МӘЧИНҮН

(«Еј дөвөләтимин ээваль оғ.цум!»)

Илк дэфэ «Молла Нәсрәддин» журнальында (15 июл 1907, № 26)
имзасыз чап олуимушчур.

Бу ше'р Фүзулинин «Лејли вә Мәчипүн» поемасында Мәчипүн
атасы тәрәфиниден едилөн пәсүннөтэ бәнзәтмәдир. Нәсиһат белә баш-
ланыр:

*Ej ҹөөһәри-чанымын һәвасы,
Веј ҕидеји-бәхтимин зијасы!*

*Дердим оласан мәним пәнайым.
Фәхрим, шәрәфим, үмидкаһым!..*

[МӘЗЛУМЛУГ ЕДИБ БАШЛАМАЛ ФӘРЈАДӘ, ЭКИНЧИ]

Илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журналында (24 июл 1907, № 27) изласыз чап олунмушдур.

[ЭЛМИННӘТҮ-ЛИЛЛАҺ КИ, «ДӘБИСТАН» ДА ГАПАНДЫ!]

«Дәбистан» журналының бағланымасы мұнасабетілә јазылан бу ше'r илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журналында (29 июл 1907, № 28) изласыз чап олунмушдур.

«Дәбистан» — 1906—1908-чи илләрдә Бакыда ушаглара мәхсус иккى һәфтәдә бир нәшр олунан шәкилли журнал иди. Илк нөмрәси 1906-чы ил апрелин 16-да чыхмышдыр. Нашир вә редакторлары Мәһәмәт Һәссен Эфәндизадә вә мүәллим Элискәндәр Чәфәрзәдә иди. (1906-чы илни 7 декабрында чыхан 16-чы нөмрәдән етибарән нашир вә редактору Э. Чәфәрзәдә олмушдур) «Дәбистан»а әлавә шәклиниә айда бир дәфә «*Валидеңә мәхсус вәрәгә*» дә бурахылышы ки, бурада әсасен ев тәрбиәсіндән бәйс едилүрди. Журналда М. Э. Сабир, А. Сәліхет, һ. Зәрдаби, М. Һади, Ф. Қочерли, А. Шаиг, С. М. Гәнисәдә, А. Диwanбәјоглу, Р. Әфондизадә вә башгалары фәал иштирак етмишләр.

Ше'r јазылдығы вахт, 1907-чи ил ијүинүн 4-дә чыхан 8-чи нөмрәдән соңра «Дәбистан»ын нәшри дајанышыбы. Нөвәти 9-чу нөмрәси тәхминән дөггүз айлыг фасиләдән соңра, 1908-чи ил мартаң 10-да бурахылышыбы.

«Үйфәт» — 1905—1907-чи илләрдә Петербургда татар дилиндә сензорсуз бурахылан «сијаси, елми бир гәзет» иди. Илк нөмрәси 1905-чи ил декабр айынын 11-дә чыхмышдыр. Нашир вә редактору Әбдулрашид Ибраһимов иди. (Мұхтәлиф вакхларда мұвәggәti редактор вә нашири Әһмәт Мүннүр Ибраһимов олмушдур). Бу гәзетдә М. Э. Сабирин дә бир-иккى ше'rни чап едилмишдир.

«Бүрәнән-тәрәгги» — 1906—1911-чи илләрдә Һәштәрханда мүәj-jәn фасилалорлә нәшр олунан диннәр, тәэссүбкеш бир гәзет иди. Илк нөмрәси 1906-чы ил ијүин айынын 8-дә чыхмышдыр. Нашир вә редактору Мустафа Лутфи Исмаїлов Ширвански иди. Гәзетдә јөрли мүәллифләрлә жанаши, Н. Нәриманов да иштирак етмиш, «елми вә фанни» мөвзуларда бир сырға мәгәләләр («Тибб вә ислам» вә с.) дарч етдиришишdir. Бурада набелә, М. Э. Сабир, М. Һади вә башгаларының да бә'зи әсәрләри чап олунмушдур.

1907-чи илни ијүин айынын ахырларында «Бүрәнән-тәрәгги» гәзетини нәшри дајанышыбы. Тәхминән беш аj соңра гәзет јенидән бәрна олунмуш вә 1907-чи илни 18 нојабрында нөвәти 1-чи нөмрәси бурахылышыбы.

«Нәжијәт» — 1907-чи илдә Һәштәрханда һәфтәдә бир дәфә нәшр олунан «сијаси, елми, фәнни, әдәби, итисади вә тиҷари... чәридеји-исламијә» иди. Илк нөмрәси 1907-чи ил апрел айынын 1-дә чыхмышдыр. Нашири вә баш редактору Мустафа Лутфи Исмаїлов Ширвански иди.

«Рәхбәр» — 1906—1907-чи илләрдә Бакыда нәшр олунан, Гафгаз вә Русијаның, хүсусан Русија мұсәлманларының мәнишәтнәндән, «әдә-

бијјатдан, үсули-тә'лим вә тәрбијәдан бәһс едәи журиал иди. Нашир вә редактору мүәллим Мәһмуд бәј Мәһмудбәјов иди. Илк нөмрәси 1906-чы ил сентябр ىйини 24-дә чыкыштырып. Ыномин нөмрәде «Ифа-деји-мәрам» адлы редаксија мәгаләсисидә журналның ишшири, мәскуну вә идея истигамати һағынида дејилир. «...Биз бир исчә Бадкуба мүәллимлори ачыг вә сәзә дил илә յазылмыш, тәрбијә вә тә'лим үсулидан, әдәбијатдан вә ичтимай мәншәттәнг бәһс едәи айлыг бир журнал ишшир етмәјә шүрү етдик». Журналда Ф. Қочәрли, М. Э. Сабир, А. Сәһиет, Р. Әфәндизадә, С. М. Гәниевдә вә башга мүәллифләр иштирак етмишләр.

«Иришад» — 1905—1908-чи илләрдә Бакыда ишшир олунаш күнделек ичтимай-сијаси гәзет иди. Илк нөмрәси 1905-чи илни 17 декабрында, соң нөмрәси исе 1908-чи ил июн айынын 25-дә чыкыштырып. Редактору Әһмәд бәј Агајев (бир мүддәт мұваггәти редактору һашын бәј Вәзиров олышшадур), нашири исе Иса бәј Ашурбәјов (сонракалар Бәшир бәј Ашурбәјовла бирлеккә) иди. Гәзетдә буржуа мүһәрриләриндән әлавә, Ү. Һачыбәјов, Н. Нәrimanov, С. М. Әфәндиев, М. Э. Сабир, А. Сәһиет, І. И. Гасымов, Ф. Қочәрли, Р. Әфәндизадә, Ә. Гәмкүсар, Ә. Ф. Неманзадә, С. М. Гәниевдә, А. Сур, М. С. Ахундов вә башга јазычы вә ичтимай хадимләр иштирак етмишләр.

Ше'р јазылдығы вахт, 1907-чи илни 20 июнунда чыхан 115-чи нөмрәден соңра «Иришад» гәзетини ишшири дајансышты. Гәзетни нөвбәти 116-чы нөмрәси тәхминен дәрд айлыг фасиләдән соңра, 1907-чи ил нојабр айынын 17-дә бурахылыштырып.

«Тәжәмүл» — 1906—1907-чи илләрдә Бакыда чыхан болшевик гәзети иди. Һофтәдә бир дәфә ишшир олунаш бу гәзетин илк нөмрәси 1906-чы илни 16 декабрында, соң ишшири исе 1907-чи ил март айынын 26-да чыкыштырып. Гәзетин расми редактор вә нашири Мәһди бәј Һачынски олса да, идея истигаматини болшевикләр тә'җин еттиләр. Гәзетдә көркәмли ичтимай хадимләрлә јанаши, М. Һади, Ә. Чәннати кими шаир вә јазычылар да иштирак етмишләр.

УЧИТЕЛЛӘР

(«Төвгиф әдилмисиши магыны Кәнчә сијездиз»)

Иккичи мүәллимләр гурултајы әрәфәсисидә јазылан бу сатира илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журналында (12 август 1907, № 30) ишләссыз чап олунышшадур.

«Ничат» — Бакыда тәшкил олуныш хәрријәт чәмијјәти иди. Мүәллимләр гурултајы бу чәмијјәтни тәшәббүсү илә ҹазырылыштырып.

[ВӘГТЭ КИ, ГОПУР БИР ЕВДЭ МАТЭМ]

Илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журналында (20 август 1907, № 31) ишләссыз чап олунышшадур.

Журналда ше'рдән өввәл белә бир гејд варлыр: «Рәчайзадә Мәһмүд Әкәм бәј әфәнди һәэрәтләринин «Јад етә үнванлы эш'арына ишширә».

Бу сатира Рәчайзадә Мәһмүд Әкәмнин 1907-чи илдә «Фүјүзат» журналынын 2 июл тарихында 21-чи нөмрәсисидәки «Јад етә үнванлы эш'арына ишширә».

Вәєтә ки, кәлиб бәһар... Іекәр
Әшіјадә әңjan олур тәғәjjүр;
Вәєтә ки, һазар ешіпәрвәр
Јапраглар шағын өдіб тәсәттүр.
Билярәк кимәл гарышы һәсрәтиндән
Башлар нағәнәтә битәәххүр...
Гыл көй үзүнүн латағатиндан
Сафијәти-үшиш тәхәттүр,
Јад ет бәни, бир дәғигә жад ет!...

ГОРХУРАМ

(«Пайи-нијадә дүшүрәм чолләрә»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (2 септембр 1907, № 33) изласыз чап олунмушадур.

[БӘ'ЗИ ЈЕРЛӘРДӘ ТӘСАДҮФ ОЛУНУР АША, ӘТӘ]

Илк дәфә «Бәһнүл» журналында (13 септембр 1907, № 6) изласыз чап олунмушадур.

«Бәһнүл» — 1907-чи илдә Бакыда «Молла Нәсрәддин»нин тә'сирі иле ішіра башлајып, айда икі дәфә ішір олунан «мәзһәкә сојағында сијаси, фәнни, әдәби, иғтиصادи вә ичтиман» журнал иди. Илк немесе мај айынын 19-да, соң 9-чу иемдәсінде ишірләр 4-дә чыхымышадыр. Редактору большевик Эләскәр Элијев иди. Журналда М. Ә. Сабир, Ә. Гәмкүсар, һ. И. Гасымов вә башгалары иштираз етмениләр.

[МӘН БЕЛӘ ӘСРАРЫ ГАНА БИЛМИРӘМ]

Илк дәфә «Бәһнүл» журналында (13 септембр 1907, № 6) изласыз чап олунмушадур.

Журналда сатирадан әввәл «Гана билмирам» адлы измәссыз бир фелжетон чап олунмушадур. Шे'рин мәммүнү вә идея истигамати иле сыйх бағлы олуб, М. Ә. Сабир тәрәғиниден жазылдыры ентинал едилән һәмин фелжетону еңнена веририк:

«Гана билмирам ки, нечүн бизим бу әрбабларымыз харичи ширгашчигләре артыг пул бермәйә јерикләйірләр, амма мүсәлман ширгашчигләре кәлдикдә кисәләринин ағзын һөрүкләйірләр?!

Гана билмирам ки, нечүн бизим бу мүсәлман өврәтләри аңчаг бир абырлы мүсәлман көрәндә гачырлар, амма һаммал, фәлә, сұчы, күлабычылары... көрәндә үзләрин ачырлар?!

Гана билмирам ки, нечүн бизим бу моллаларымыз фәгип-фүгәра чамаатымызын заваллы өвладларына әсәр көрә бир чәрекачијәз жазмырлар ки, кедиб охујуб инсаннан-камыл олсуулар; амма бәйгүләринә тәзкир жазыб веририләр ки, хәрмәнләрдә доланыб вә диләниб саил олсуулар?!

Гана билмирам ки, нечүн бизим бу дүкәнчыларымыз чүм'ә күнләрнән дүкәнларын бағлыјыбы вә мә'бәдкаһларына кетмірләр дөғрулар кими; амма гапу арасындан хәлвәт-хәлвәт шеј сатырлар оғрулар кими?!

Гана билмирам ки, нечүн бизим бу мұсәлманлар өзләриң шағындыларының аягларына јыхырлар, амма нағылаларының башларына щыхырлар?!

Гана билмирәм ки, нечүн бизим бу ишыглы чавапларымыз жолчу вэ диләнчи ана-бачыларымызы көрәндә көзләриң јумурлар?..

Гана билмірәм ки, нечүн бизим бу тирбојун, јоғунбәл фәгірләр бир ишә әжілмәсірләр, амма бунун-онуи гапыларында сұланиялар бишиккләр ве итләр кими?!

III e' p

Мән бе.іә зсрары гана билмидем!

МҮЭЛЛИМЛЭР СИJEЗДИ

(«Баш тутду күндерүүлүркүм ичласи-сијездигү»)

Икинчи мүэллимләр гурултая илә әлагәдәр јазылган бү ше'р илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журналында (17 сентябр 1907, № 35) имәссыз чап олунмушдур.

ИКИ ЧАВАБА БИР ЧАВАБ

(«Логалашыб, а көрмәмиш, чох да белә фырытадам!»)

Илк дэфэ «Молла Нэсрэдлийн» журналында (2 октјабр 1907, № 37) имзасын чап олунмушдур.

М. Э. Сабирик «Но, де көрүм, иш олду бас, ай балам, ишчашарын?» мисрасы иш башланган сатирысы «Молла Нәсрәддин» журналында (12 мај 1907, № 19) чап едилэндиң соира «Таза һөјөт» газетинде һәмни сатираја шे'рлә иккى чаваб јазылышадыр. Чаваблардан бирى газетин 1907-чи иш 29 август тарихли 107-чи нөмрәсендә «Мәһәммәт Мәһәммәтзәдә» имzasы иш, дикәри исә сентябрьн 6-да чыхак 113-чу нөмрәсендә «Мусәлман» имzasы иш чап олумушлаур.

Биринчи чавабын илк ики бәнді беләдир:

*Іә, а балан, а өзқај-вермәјән өз әлиндәкін,
Сөйлејәрик кечә-куңғыш қорән әнкүйәндеркін.
Инди неңә көрүр көзүн әнчүмән әйлінин тақын,
Ежелгисен неңә күшан, сәң деіјән олды, мән деіјән?*

Бү ше'ре нээндэ јазылмыш иккүүчү чараб цэ бөлэ башланыр:

*Немэ көрсән, а Молла эмү, бирбабыр иддінамызы,
Көр неча мүстәкәб едіб танры бицим дұрамызы
Верди кәмали-түфт ила жетәлеби мүддәтамызы,
Инди неңе олду, Молла эмү, мән дејән олду, сән дејән?..*

М. Э. Сабирин «Икى чаваба бир чаваб» сатирасы журналда дәрч елиләндән соңра М. Мәһәммәдзәдә «Тазэ һәյјат» гәзетинде (12 октjabр 1907, № 144) јенидән Сабирә чаваб вермишди. Чавабын илк бәнді беләдир:

*Нә, де, а бәхтәвәр, дагыт дәрдү гәми мәлалыны,
Тәрбијәсиз ушаг илә, хонитар елә хәјалыны,
Варды на ejbi, юхларыг биз дә сәнин кәмалыны,
Мән дедијим олуб, олар, сән дејән олмаз олмаса!..*

Мирза Әбүләсән хан — кәмсәвад бир адам или. Достлуг вә вәситә илә иши башына кеңмишди. Шаир башунла мұхтәлиф васытәләрдең накимијәті әлини алған ба'зи Иран һакимларынә ишарә едир.

СУАЛ-ЧАВАБ

(«Көрмә! — Баш үстә, жунарам қөзләрим»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (26 октобр 1907, № 40) илзасыз чап олунмушадур.

[БИМӘРХӘМӘТ ӘЖАНЛАРЫНА ШУКР, ХУДАЯ!

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (16 декабр 1907, № 47) илзасыз чап олунмушадур.

* 1907-чи илде бир неча сипатты сојугичу Бакынык Ичәришәһәриндеки мұсылман гадын һамамына дахил олуб, гадылары гарәт етмишди. Бу барәдә о заманы мәтбуатда бир сырға материаллар чап олунмушаду. Шаир һәмниң һадисејә ишарә едир.

МӘКТУБ

(«Молла дајы, етча шәрарәт белә»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 декабр 1907, № 48) илзасыз чап олунмушидур.

[ТӨҮМӘТ ЕДИР ГӘЗЕТЧИЛӘР.—МӘШӘРИ; НАСЫ БИР БЕЛӘ!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (30 декабр 1907, № 49) илзасыз чап олунмушадур.

Мәрәм — Динни рәвәяйтә көрә, Иса пејгамбарин анасыдыр. Бүтүн динләрни тарихинде лтасыз олан өвләд күја јалызы Иса пејгәмбәрdir. Ше'рдә кинаја ила һәмниң әһвалата ишарә олунмушадур.

[ДАШ ГӘЛБЛИ ИНСАНЛАРЫ НЕЈЛӘРДИН, ИЛАНИ?!

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (6 январ 1908, № 1) илзасыз чап олунмушадур.

СӘБИР

(«Та калирик биз дә бир аз анлаја!»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 январ 1908, № 3) илзасыз чап олунмушадур.

ФИСИНЧАН

(«Санма эздикчә фәләк биеләри виранлыг олур»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журнальында (27 январь 1908, № 4) имзасыз чап олумушадур.

[АЛДАНАМАРАМ КИ, ДОГРУДУР АДИННИН, ЕЈ ӘМҮЛ]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журнальында (3 февраль 1908, № 5) имзасыз чап олумушадур.

БИЗЭ НӘ?!

(«Кар бу ил хәлги тәбәх етди киранлыг, бизэ нә?!»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журнальында (24 февраль 1908, № 8) имзасыз чап олумушадур.

РӘҲҚҰЗАРИ-МӘХЛУГАТДА БИР МӨҢТАЧИ-МӘСАРИФ

(«Еј дәрбәддер кәзин үргәжі ған олан чочуг!»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журнальында (9 март 1908, № 10) имзасыз чап олумушадур.

Бу ше'r Мәһәммәд Һадинин 1908-чи илдә «Тазә һәјат» газетиниң 10 да 11 март тарихли 32 да 33-чу нөмрәләrinde чап олумуш «Рәҳқұзари-мәтбүатда бир шүкуфеји-мәсариф» адлы асарына нәзирадир. Һәммиң асарин илк бәнді беләдир:

Еј иктиسابи-елмә шитабан олан чочуг!
Еј талиби-шүкуфеји-ирфан олан чочуг!
Бир тәрзә-диалогдала хураман олан чочуг!
Ағуши-мәктәби-адәбе чан итан чочуг!
Еј қашната-иззәтә сұltан олан чочуг!
Еј қәннәти-саәдәтә ризван олан чочуг!..

[БИР ЧИБИМДӘ ЭСКИНАСЫМ, БИР ЧИБИМДӘ АҒ МӘНАТ]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журнальында (13 апрель 1908, № 15) имзасыз чап олумушадур.

Жүриалда ше'rдән әввәл белә бир гејд вардыр: «Доктор Абдулла Чөвдәт бәйи тағлид («Ичтиһад», № 14).»

Бу сатира Абдулла Чөвдәттин 1908-чи илдә «Ичтиһад» журнальының 5 апрель тарихли 4-чү нөмрәсінде чап олумуш «Бир шааригәрлік зиндән јадикары» адлы ше'r рине (һәмми ше'r сопралар «Күңеш» газетинде да (9 сентябрь 1910, № 15) чап едилминидир) нәзирадир. Ше'r белә башланып:

Бир јанымда јари-мәһәүн, бир јанымда қашнат.
Олмаз олсун бојла сузышили, фәлакәтли һәјат!
Пинкани-чешими-чанимдә вәтән ейләр вәфат,
Олмаз олсун бојла сузышили, фәлакәтли һәјат!..

АЙ НАРАЈ

(«*Aj haraj, бир нең шаир, нең шаир күмиләр*»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (21 апрел 1908, № 16) имзасыз чап олунмушдур.

ДОГРУ

(«*Dogru dejen olсајды жаланчы усанарды*»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (21 апрел 1908, № 16) имзасыз чап олунмушдур.

БӘХТӘВӘР

(«*Oғындуу, ай Хансәнәм, бир јекә пәлвән имши!*»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 мај 1908, № 19) «*hop-hop*» имзасы илә чап олунмушдур.

* Фирдовсинин «Шаһнамә» дастанының эсас гәһрәмәни Рустэм па онун көстәрдиң шүчәэтләре ишарә седилиц.

[ОСМАНЛЫЛАР, АЛДАНМАЈЫН, АЛЛАҢЫ СЕВӘРСИЗ!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 август 1908, № 31) «*Гоча иранлы*» имзасы илә чап олунмушдур.

Мирзә Әли Әкбәр — јарым эсәр јаҳын мұртәче фәалијәт кес-тәрән Әрдәбия ахуиду иди.

Шеіж Фәзлүллах — Иранда мәшрутә һәрәкатының элејинә мұ-баризә апарап гаракүруғы мұқтаһидләрден бири иди. Мәшрутәни «хилафи-шәриат», мәшрутәчиләри исә «кафир» адландырырды.

[МӘН ШАҢЫ-ГӘВИШӨВҚӘТӘМ, ИРАН ӨЗҮМҮНДҮР!]

Иран шаңы Мәһәммәдәлинин дилиндән јазылан бу сатира илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 август 1908, № 32) «*Иран گүрдүү*» имзасы илә чап олунмушдур.

* Мұзәффәрәддин шаһ назэрдә тутулур.

Мәһәммәдәли чырза (1872—1925) — 1907—1909-чу илләрдә Иран шаңы олумушдур. Мұзәффәрәддин шаһыны бейүк оғлу вә вариси иди. Ири торпаг сәhiбләрини — феодалларын мәнафејини мудафиә еда-рәк, ингилаб элејинә амансыз мұбаризә апармыштыр. 1908-чи илин ијүп аյында милли мәчлиси говумушдур. Сабир өз сатиralарында Мәһәммәдәли шаһыны адыны ғасдән тәһриф едәрек «Мәндәли», «Мәм-дәли», «Мә'дәли». шәклиндә ишлатмишидир.

УШАГДЫР

(«*Aj башы даңды киши, динча, ушагдыр ушагыч!*»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 август 1908, № 34) «*Түкәзбан чичи*» имзасы илә чап олунмушдур.

ИСТИГБАЛЫМЫЗ ЛАГЛАФДЫР

(«Инанчам, сојлемә артыг ки, фејзабад олур аләм»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 август 1908, № 34) «Гоча эми» имзасы илә чап олунмушшур.

Бу сатира Мәһәммәд Һадинин 1908-чи илдә «Тазэ һәјат» гәзетинин 4 вә 7 август тарихлы 178 вә 181-чи нөмрәлөрүндө чап едилген «Истигбалымыз парлигдыры» шे'рини чавабдыр. М. Һадинин ше'ринин илак бәнді беләдир:

Ачар фирдовси-һүрријәт, фүйузабад олур аләм,
Күләр сүбни-һәгиәт, мәдәләтмәтад олур аләм,
Шүасти-мұсаватша сәнни-дад олур алам,
Кәмәнди-ешиги-инсаннијәтә мүнгад олур аләм,
Сүрурағади-һүрријәт қәлир, дилишад олур аләм,
Шу истиббад адилдән гүртаратыр, азад олур аләм..

АХI..

(«АхI.. Ненә кеф чәкмәли әјјам иди»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (8 сентябрь 1908, № 36) «Молла Чишинданғұлу» имзасы илә чап олунмушшур.

[МАЛЫИ-РӘМӘЗАНДЫР, ЈЕНӘ МЕЙДАН ДА БИЗИМДИР!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (29 сентябрь 1908, № 39) «Гарыңғұлу» имзасы илә чап олунмушшур.

БУ БОЈДА!

(«Нәдир олур бу чоңуглар әјан бу бојда, бу бојда?»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (6 октябрь 1908, № 40) «Диндпр» имзасы илә чап олунмушшур.

НӘ ЯЗЫМ?

(«Шашрам, чүнки вәзиғәм будур эш'ар язымы»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (13 октябрь 1908, № 41) «Әбүнәсәр Шејбани» имзасы илә чап олунмушшур.

СӘТТАР ХАНА

(«Һали-мәңсүбим көрүб, гаре, демә диванәдир»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 октябрь 1908, № 42) «Мәңсүб» имзасы илә чап олунмушшур.

Сәттархан (?—1914) — чесур халык гәрәмания, Иран Азәрбајҹаныңдакы ингиләби һәрәкатының рәhbәри иди. Гарачадаг рајонунда көңдли айләсүндә дөгулишшур. Үзүн мүддәт Загафғазијашың сөнаје

марказларинде чалышмыш, фәһиле һәрәкатында иштирак етмиш, соңында демократ «Нүммат» тәшкилатынын узву олмушадур. 1905—1911-чи илләрдә Иран ишгилабы дөврүндә шаһ һакимијәти вә јерли феодалларға гарши, конституусијанын бәрпасы уғрунда мубаризәләре раһбәрлик етмишадир.

Ше'р чап олунаркән чар сензурасы «Сәттар» адының наешрине ичәзе вермәмиш, она көра да һәм журналда, һәм дә «Нонопиамә»ниш ишгилабдан әзвәлек пашрәрләрнәнә адын јерине пегтәләр гојулмушлар. Беләнкә, «Сәттар» ады илк дәфә «Нонопиамә»ниш 1922-чи ил чанында мәтнә дахил едилмишадир.

Гачариләр — 1794—1925-чи илләрдә Иранда һакимијјут сурымыш сүлаләнни адыйдыр. Бу сүлаләјә мансуб олан шаһларын (Ага Мәһәммәт шаһ, Насрәддин шаһ, Мұзаффәрәддин шаһ, Мәһәммәдәли шаһ вә б.) һакимијјәти дөврүндә Иранда ичтиман-игтисади мүнасибәтләр сәһәснәде вә сијаси гурулушда орта аср феодал гајдалары сакланышы на Иран харичи капиталистларин јарымиустамлаксина чөврилиши мишадир.

Зөннәк — гәдим Ираның эфсанәви падшаһларындандыр. Куја чијинләrinе иккى илән јапышмыш имиш; бу иләнлар она азб бермәсни дејә бүлләре күңдә иккى ушагын бейнини једиформиш. Тарихдә иш залым падшаһлардан бири кими машүрдур.

(ГАБЛА ДӘХИ МАРФАШЫНЫ, МИР ҺАШЫМ)

Ше'р Сәттар хан башда олмагла Иран мүчаһидләринин тәэжиги наэтичәсендә муртәче руhani Мир Һашымың Тәбриздән гачмасы мүнисибәтило жазылмышадыр. Илк дәфә «Молла Насрәддин» журналында (20 октабр 1908, № 42) «Мәсләхәччи» имәссы илк чап олунмушлар.

Мир Һашым — Тәбризин гаракүрүнчү руhaniләрindән бири иди. Нигиләбчы Тәбризе гарши јүрүш едәк һачы Сәмәт хан Еңүддәвәлә илә олбир олуб, мүчаһидләр гарши мубаризәе башланмышады. Энчумын мәчлүсис элсәниш бир «Исламије отары» тәшкил етмишади. Еңүддәвләрнин мәғлүбијәтнән соңра о да Тәбриздән гачмашында.

* Бејүк халг гәләрмәни, Сәттар хан иазәрдә тутузлар.

ШАҢНАМӘ

(«Шаңнам, ташибарым, гәзи шөвекетиң!»)

Илк дәфә «Молла Насрәддин» журналында (4 январ 1909, № 1) «Јазылды Еңүддәвәлә тәрәфиндән — нази.чи Әбунәсэр Шејбани» имәссы илк чап олунмушлар.

Мәһәммәдәли шаһ Иранда азадлыг һәрәкатыны боғмаға чалышында вахт Сәттар ханын раһбәрлүјі алтында Тәбриз нигилабчылары үсән галдырылар. Үсән ятырмас үчүн шаһ тәрәфиндән Еңүддәвләрнин башчылыгы илә Төхрапдан бејүк аскәри гүввә көндерилүр. Еңүддәвәлә Тәбризи мүнасироја алыр, үзүн мүддәт мүчаһидләрлә чарпышырса да, ахырда мәглүб олуб көрі гајыдыр. Сәттар ханын тошуну галиб көзән. Ше'р бу мүнасибәтле Еңүддәвләрнин диплиндән, Фирдовсийин «Шаңнама» дастанына бәзәтмә шәклиндә жазылмышадыр.

* Сәттар хана ишарәдир.

** Еңүддәвәлә иазәрдә тутузлар.

АРЗУ

(«Нэ дэрс олајды, на мактэб, на елму сэн'эт олајды!»)

Илк дээф «Молла Нээрэддин» журналинида (18 январ 1905 № 3) «Дуакуји-милээт Эбунээр Шејбани» имзасы илэ чан олуун мушдур.

* 1905-чи ил ингилабы эрэфэсийнэ, рус-япон мүнхарбэснэх вахты мэтбуатда эн чох ишлэдилэн вэ о заманы охчуу үчүн јени олан сөзлэрээ ишарэ едилдир.

«Сури-Исраифил» — 1907—1908-чи иллэрдэ Техранда ишрэ олуун ичтииман-сијаси вэ эдэби журнал иди. 1907-чи ил мајны 30-дан ишрэ башламыш, 1908-чи илин 23 ийнчидээ Иранда баш иерэн экспонатын чөврлийн гэдэр давам итмишидир. Редактору Чаханкир хан, нашиби иса Элэхэр хан Денхуда олмушдур. 1905—1911-чи ил ингилабы дөврүндэ Иранын эдэби-ичтииман һөյжийнда мүнхүү рол ойнаян «Сури-Исраифил»н «Чэрэн-пэрэн» адь алтында хүсүсн сатирик шөбэснээр иди. «Сури-Исраифил» журналы бир сырт мэсэлэлээрдэ «Молла Нээрэддин» эсэ вермишидир.

Мирза Чаханкир хан (1874—1908) — Иранын көркемли ичтииман хадими вэ юзычысы, «Сури-Исраифил» журнальнын редактору иди. Ширазда юхсул айлэдэ догулмушдур. Илк таңынни Техранда алмыш, сонра иса университеттэдэг охумушдур. Чаханкир хан шаң истибады элэйинэ, конститусија угрунда кенирлээн киэлн јыгынчагларда фэл шитирек едирдэ. «Сури-Исраифил» ишрэ олунархан Чаханкир хан конститусијын ардчылыг вэ чөсүр тээрэфдарларцидэн бири или иш журналини сијаси шөбэснээгээ рэхбэрлик едирдэ. О, 1908-чи илин 23 ийнчидээ экспонатын чөврлийн күнү тутуулуб с'дам едилшишнэр.

Мирза Насрулла Мөнкүл-Мутэкаеллими (1859—1908) — Иранын көркемли ичтииман хадими, чөсүр ингилабчы, юзычы вэ мүтэфоккири иди. Исфаһанда зијалы айлэснэдэг догулмуш вэ илк таңынни дэдогма шэхэрнэдэг алмашидыр. Үзүү мүддээт Бомбей, Кэлкүттэ, Делии вэ башга шэхэрлэрдэ шаяшмын, нийд халгынын сијаси вээзијүүтэй, тарихи, мэдээнүүтэй илэ марагланымышдээр. Һинидистана ишэн М. Ф. Ахундовун мэшүүр «Комалуддэвэлэ мэктублары» илэ таныш олмуш вэ бөйж мүтэфоккирии демократик идејаларынын сэмэрээн тэсир иштичеснэдэг рунациликтэн узаглашмыш, азадлыг угрунда мубаризээж гошулмушдур. 1908-чи илдэ Ирандакы экспонатын чөврлийн заманы Мөнхмөнхэдээн шаһын эмри илэ вэхшчэснээгээ өвлүүлмушдур.

Кэнч түрклэр — 1889-чу илдэ Истамбулда эсасы гојулмуш түрк миллэтич буржуа-мүлкэдэр «Иттихад вэ тэрэгги» партиясынын Авропада ташыныгы алддир. Эсасэн, тичарэт буржуазијасынан, һабела либерал мүлкэдэрларын мэнафејини күдэн һэрби зијалы вэ мэ'мурлардан ибарот иди. Бир мүддээт онлар Гэрби Авропада да тэблигат-тэшвигат иши апармышлар. Биринчи рус ингилабынын тэсир иштэйнда Туркијэдэ II Өбдүүлэснэдийн мүстэбид үсүли-идарсна гаршихалг һөрөкаты кенишлэндийн вахт Кэнч түрклэр харичдээн Салоника көчмүүшлэр. 1908-чи ил Туркијэ буржуа ингилабындан сонра вахтилэвердиклэри вэ'ллэри јаддан чыхарыб, халга хөжэнэт етдилэр.

[БИР БӘҢАНӘ ӘЛДӘ ҮНВАН ЕТМӘЛИ БУНДАН СОРА!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (22 феврал 1909, № 8) «Әбүнаср Шејбани» имzasы илә чап олунмушдур.

[ГӘМҮ МӨННӘТ ФҮЗҮН ОЛДУ]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (1 март 1909, № 9) «Әбүнаср Шејбани» имzasы илә чап олунмушдур.

Бу сатира Мәһәммәдәли шаһ тәрәфиндән Иран парламанының топа тутулғасы мұнасибәтилә јазылмышлыр. Шаир «бојнујогун» дедикдә Мәһәммәдәли шаһа ишарә едири.

«Әхбар»
«Әбрар»
«Әхрап» } Иранда чап олунмуш гәзетләрдир.

[ЧАТЛАЙР, ХАНБАЧЫ, ГӘМДӘН ҮРӘЖИМ]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (26 апрел 1909, № 17) «Әбүнаср Шејбани» имzasы илә чап олунмушдур.

МӘНИМКИ БЕЛӘ ДУШДУ!

(«Гәм раһиңүн олду, мәнимки белә дүшдү!»)

Түркије султани Әбдүләмидин таҳтдан салынmasы мұнасибәтилә јазылан бу шे'р илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (3 мај 1909, № 18) «Әбүнаср Шејбани» имzasы илә чап олунмушдур.

Түркије султани II Әбдүләмидин дилгендән Иран шаһы Мәһәммәдәлије мұрақиат едири.

* * II Әбдүләмид таҳтдан салындығдан соңра Истамбулда «Дылдыз» сараында саҳланаңды. Ишчиләрдән биринин палтарыны кејиниб гачмаг истәркән тутулмушду. Һәммиң әһвәлата ишарә олунур.

Камил паша — Султан Әбдүләмидин һакимияті дөврүндә түрк назири иди.

* * II Әбдүләмид гачмаг истәркән тутулуб Салонике сүркүн едилишишди.

[ВАҢ!.. БУ ИМИШ ДӘРСИ-ҮСҮЛІ-ЧӘДИД?]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (17 мај 1909, № 20) «Әбүнаср Шејбани» имzasы илә чап олунмушдур.

САТЫРАМ

(«Молдајы, салжады е.и дил.и бояза...»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (7 июн 1909, № 23) «Әбүнаср Шејбани» имzasы илә чап олунмушдур.

О заманың гәзетләрдә Мәһәммәдәли шаһын Иран хәзинесинде олан асарн-этегән сатмаг истәдијинә даир хабәр чап олунмушду. Бу ше'р һәммиң һадисе илә әлагәдар јазылмышдыр.

* «Абәки-шур» — Фәтәли шаһыны вактила сөйләмни олдугу тарихи сөздүр. Рус чаризми Загафгазијаны тутаңдан соңра Хәзәр дәшизини тамамиле өз әлини кечирмәк үчүн Иран һөкүмәттің мүрәжнат едир. Баш әэзир бу мәсәләни шаһа арз етдиңдә Фәтәли шаһ белә чаваб верип: «Абәки-шурәст, чи фанцә дарәл, бедән биризәд бәкури-пәдәрәш!» Яғни: «Шор судур, нә фајдасы вар, пер тәксүн атасының коруна!»

НЕЧИН ВЕРМӘДИР?

(«Бирчә бу мәшрутәни шаһ нечин вермәјир?»)

* Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (14 июн 1909, № 24) «Әбунастә Шејбани» имzasы иле чап олунмушадур.

[ДОГРУДАН ДА, МӘМДӘЛИ, ГЕЈРӘТ ҺӘЛАЛ ОҢСЫН СӘНӘ!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 июл 1909, № 28) «Әбунастә Шејбани» имzasы иле чап олунмушадур.

* Баги-шәһ — Теграның яхынылыгында шаһа вә шайлыға жәксөз бағдары.

[НӘДИР, АЈА, ЈЕҢӨ ҮСЈАНЛАРЫ ИРАНЛЫГАРЫН?]

Мәһәммәдәли шаһыны Иран мұчаһидләри тәрәфиниден таҳтдан салынмасты мұнасибеттәнә жазылан бу шे'r илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (19 июл 1909, № 29) «Әбунастә Шејбани» имzasы иле чап олунмушадур.

* Тегран мұчаһидләр тәрәфиниден тутулдуғдан соңра Мәһәммәдәли шаһ гачыб рес сәфәрәтханасында қизләмимишди. Һәмниң нағисе үниара олунур.

** Көнч түрккләре шарападыр.

Сипәндер — Ираның ири мүлкәдәрләрләринан бирни иди. Килаи әյәләттәнә бир чох кәнді вар иди. Элпәлч. Мәһәммәдәли шаһын тәрәфләрләр олмуш, сонракәр ие мәшрутәчиләрни тәрәфине кечәрәк, Теграна һүчүм едән мұчаһидләре башчылығ етмишадыр.

Сәрдар Әсәд — Бәхтияри слиниң рәисләрләрнән бирни иди. Мәшрутачиләрә ғошуалуб, Мәһәммәдәли шаһын аләйхине мүбаризә апарышындыры.

Јефрем хан — Гаффаз ермәниләрләрнән олуб, Иран ингилабына көмәк үчүн кедән көнүллүләрдөн бирни иди.

[ЕЈАННЫН АЈ, ҮЗҮН КҮНӘШ, ЕЈ ГАШЛАРЫН ҚӘМАН!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (26 июл 1909, № 30) «Әбунастә Шејбани» имzasы иле чап олунмушадур.

БУРА САЛ!

(«Чемаэт: Зили-Султан, бура сај дөјдүргүб п.әдүсларыны!»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 август 1909, № 34) «Мастәли шаһ Кәркүни» имzasы иле чап олунмушадур.

Бу ше'р Ага Масиһ Ширванинин «Төвбәнәне» залы тәрчибәндикә бәнзәтмәдир. Тәрчибәнд белә башланып:

Сәнә зәнирдир, аја, hejjу хәбиру дана,
Олса һәр мазиңү мустәгбәлү мәхфи пејда,
Гул шәһиндән ешінен үйрү յашурмаг нә рәво,
Әфә гыл, ежелгисинен чох гәзетү сәнәү хәта!
Төвбәз, яңа рабб, хата раһиңә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, биләңжыб етдикләримә!..

Зили-Султан — Мәһәммәдәли шаһын атасы Мүзәффәрәддин шаһын гардаши иди. Иранда мәшрутә вахты о, Авропаја кетиншиди. Иранда гајтмаг истәркән чомаат ону Рәштә тутуб сакламыш, Иранда чыхмасыны, эмлакыны исә мүсадирә едилмәсни тәләб етмишди. Һәмин һадисејә ишарә олуңур.

ФҮЗУЛИЙӘ БӘНЗӘТМӘ

(«Мәнде ар олсајды, өлмәк ихтијар етмәэмидим?»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (13 сентябр 1909, № 37) «Jегим Мә'дәли» имзасы илә чап олупушадур.

Таҳтдан салыныш Мәһәммәдәли шаһын Ираидан Одессаја кеткеси мүнасибәттән языланы бу сатираның мәзмунуна уйғын олараг «Молла Нәсрәддин» журналының һәмин иемрәснәдә бир карикатура верилимнәдир: Мәһәммәдәли шаш рус кандисини сүрдүү икичархлы ат арабасында отурмуш ва бөйүк бир дүйнәнин икәлли гучаглашышдыр. Шәклин алтында ше'рдән ики мисра язылышышдыр:

«Мүлкә-Ираның дүшүңсәјдим алиядән кегчәјин, —
Вар икон фүрсәт о мүлкү тарұмтар етмәэмидим?»

Бу ше'р Фүзулинин гәзәлләриңдән биринә бәнзәтмәдир. Һәмин гәзәл белә башланып:

Әдел яр олсајды, тәрки-енеси-яр етмәэмидим?
Ихтијар олсајды, раһәт ихтијар етмәэмидим?
Ләһіз-рәхіз сүрдүн көрсәјдим ол ширина ләбәш,
Сән кипи, ей Бисүтүн, мән һәм гәрар етмәэмидим?...

Шапшат — Мәһәммәдәли шаһын мүрәббиси олумушадур. Равајетә көрә, эксинигилаб заманы шаһын масләһәтчен иди.

II Әбдуләмәнид (1842—1918) — 1876—1909-чу илләрдә Түркىјә сүлтани олумушадур. Йиберал даирәләрни башчысы Мидәт Пашаның рәһибәрліги алтында һәјата кечирилән сарай чеврилини иәтичеснәдә тахта эjlәшмишди. 1876-чы илдә конститусија ёлан етсе дә, аз сопра Мидәт Пашаны сүркүнә көндәрмиш, 1878-чы илдә исә парламенти бурахыб, мустабид, гәлдар бир нөкмидар кими танынышды. Буржуа ингилабының гарышысыны алмак мәгәәли илә Түркىјәни империалист дөвләтләрни јарыммустәмләкесинә чевирмениди. Русијадакы 1905-чи ил ингилабының тәсирин илә Түркىјәдә күчләнән демократик һәрәкат 1908-чи илдә ингилабла потичәләнди. Султан Әбдуләмәнид конституцијапе бәрна етмәк вә парламенти ҹайрымраг мәчбуријәттәнде

галды. 1909-чу илде мұваффәғијәтсиз экспигилаби чөйдән сонра һабс едили. 1912-чи илә гәдәр Салоцикда саҳланылмыш, сонра Балқан мұнарибәси илә әлагәдар олараг Истамбула гајтарылмыш вә һәбс-дә өлмүшшудур.

Тәгизадә — Иран милли мәчлиснин мәшіур җатигләрниң бири олмушшудур. Мәчлисдә Мәһәммәдәли шаһ арасында олан ихтилафлы мәсәләләрни мұзакирә үчүн сараја көндәрлән һе'жтин тәркибинде иди. Мәһәммәдәли шаһ көрүшмәк үчүн она әл узатымыш, о исә шаһа әл вермәкден имтина етмишши. Ше'рдә һәмни һадисә жашаре олунпур.

[ВАИЗ, ГӘЛӘМ ӘҮЛИН НИЈӘ ТӘҢГИР ЕЛӘЖИРСӘН?]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 сентябрь 1909, № 38) «Обашданчы» имзасы илә чап олунмушшудур.

[ДАШАМАГ ИСТӘР ИСӘК СЫРФ ӘВАМ ОЛМАЛЫЛЫЗ!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 октябрь 1909, № 41) «Күләјән» имзасы илә чап олунмушшудур.

[АДӘМИ АДӘМ ЕЛЛӘЈӘН ПАРАДЫР!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 октябрь 1909, № 43) «Күләјән» имзасы илә чап олунмушшудур.

ВЕРМИРӘМ А!..

(«Мән өлүм, Молла, бизим Ханкүшинин ганына баһ!»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (29 ноյбрь 1909, № 48) «Ағлар-куләјән» имзасы илә чап олунмушшудур.

ЧАНЫН ЧЫХСЫН!

(«Чанын чыхсын көзүндән ганмајајдын!»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (6 декабрь 1909, № 49) «Ағлар-куләјән» имзасы илә чап олунмушшудур.

ДОХ, ЯЗМАРАМ!

(«Молла дајын, чох берк дашиыр газанын!..»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 декабрь 1909, № 51) «Ярыкенү» имзасы илә чап олунмушшудур.

[ЗАЙИД ӨЛМӘҚДӘН ГАБАГ МӘГСУДИНӘ ЧАТМАГ ДИЛӘР!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (? январь* 1910, № 1) «Ағлар-куләјән» имзасы илә чап олунмушшудур.

[КИМ НЭ ДЕЈЭР БИЗДЭ ОЛАН ГЕЈРЭТЭ?!]

Илк дэфэ «Молла Нэрэддин» журнальында (? январ 1910, № 2) «Агылар-кулажон» имзасы илэ чап олуумушдур.

ҮРӨФА МАРШЫ

(«Интелигентик, кээзрик наз илэ»)

Илк дэфэ «Зэнбур» журнальында (12 феврал 1910, № 3) «Чинхөз бэј» имзасы илэ чап олуумушдур.

ПУЛА ТЭВЭЧЧӨН

(«Нури-чөмийн мыйсан, ej пул, ja чаньмыжсан?»)

Илк дэфэ «Зэнбур» журнальында (19 феврал 1910, № 4) «Чинхөз бэј» имзасы илэ чап олуумушдур.

ТЭШӨККҮР

(«Моллалар, талејимиз олду энэб јар бу күн!»)

Илк дэфэ «Молла Нэрэддин» журнальында (21 феврал 1910, № 8) «(....)» имзасы илэ чап олуумушдур.

Рус миссионерләри Петербургда кечирглиниш бир мүшавиризә азлыгда галан халгларын ачдырын яени мөхтәбләрни бағдымасыны чар нокумэтинди хәниши етмицидиләр. Онларын бу хәниши мүсәлман рүннеләрни дэ сөвнүдирмисиди. Сатира бу мүнасибәтлә јазылыштыр.

Санкт-Петербург — Ленинград шәһәриниң кечмиш азыдыр.

МИЛЛӘТ ШӘРГИСИ

(«Гејрэт едиг чалышдын, дүнидүү габага, ми.т.тэт!»)

Илк дэфэ «Зэнбур» журнальында (26 феврал 1910, № 5) «Гоча бэј» имзасы илэ чап олуумушдур.

КИЛЕЙ ЯХУД УМУ-КҮСҮ

(«Кет-кедэ, «Зэнбур» ага, сән дә чашырсан дејесен?»)

Илк дэфэ «Зэнбур» журнальында (5 март 1910, № 6) «Гоча бэј» имзасы илэ чап олуумушдур.

* Журналда тарих көстәрилмәмниндир.

«Зэнбур»—1909—1910-чу илләрдә Бакыда «Молла Нэрэддин»нин тә'сирни илэ нөшр елилән һөфтәлик сатира журналы иди. Илк нөмраси 1909-чу ил марта 13-да чыхыштыр. Нашири һәким вә јазычы Эб-

дүлхалыг Ахундов, редактору әвваличо Рза бәй Сәлиханов, соңра Әзим Әзимзәдә вә иәһајәт, кијаз Муртуза бәй Палавандов олмушадур. Журналда М. Э. Сабир, Э. Нәзми, А. Сәхнәт, Э. Мүзиниб вә башгалиары фәзл иштирак етмишләр.

* «Зәнбур» журналының 1910-чу ил 19 февраль тарихли 4-чү номрасинде рассам Б. Р. Телингатор (Бено) тәрәффияндән бир шәкил чекилмиш, шәкилдә ислам аләми ағача зәнчирләнән бир гоча кишинин тимесалында тәсвири едилмишdir. Гочаны ағача сирыйан зәнчирини һәр бир һалгасы о заманкы мәнфи типләрдән бирнешин башына охшадымышадыр. Гоча киши дартыныр, зәнчирлән гүртартмага чалышырса да, азад ола билмир. Қәнarda отурмуш шејтан исә гәһ-гәһ чәкиб, гочаның әсүйјәтниң құлұр. Шәклини алтында бу сезләр жазылмышадыр;

«Шетан — Бичарә ело анламыш ки, ону зәнчири һәр һалгасында мәнделән гәддарлар отурублар».

Сатирада һәмни карикатурадан бәһс олуңур.

[АЛТМЫШ ИЛЛИК ӨМРҮМ ОЛДУ СӘНДЕ БӘРБАД, ӘРДӘБИЛІ]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (7 март 1910, № 10), «Кабиајы: Фәжүәлдән, наизими: Ағлар-құлајән» имзасы илә чап олунмушадур.

[ЕЈ ВАЙ ҚИ. ҢЕЈСИЛДІТІ-МИЛЛӘТ КӨТҮРҮЛДҮ]

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (12 март 1910, № 7) «Гоча бәј» имзасы илә чап олунмушадур.

ӘҢВАЛПУРСАНЛЫГ ІАХУД ГОНУШМА

(«—Нә хәбер вар, маshedи?»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (14 март 1910, № 11) «Имза: (...)» имзасы илә чап олунмушадур.

[РӘДД ОЛ ГАПЫДАН, АҒЛАМА ЗАЗ-ЗАР, ДИЛӘНЧИ]

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (29 март 1910, № 8) «Гоча бәј» имзасы илә чап олунмушадур.

[ВӘ'З ЕТДИИН ИНАНДЫ, СӘН АММА ИНАНМАДЫН!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 апрел 1910, № 13) «Имза: (...)» имзасы илә чап олунмушадур.

БИР БӨЛҮК БОШБОҒАЗЫГ, ҢЕЈВӘРӘЛИК АДӘТИМНІЗ]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 апрел 1910, № 14) «Имза: (...)» имзасы илә чап олунмушадур.

ОХУТМУРАМ, ЭЛ ЧЭКИН!

(«Оғыл мөнімдір әкәр, охутмурал, эл чекин!»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 апрел 1910, № 15) «Имза: (...)» имзасы илә чап олунмушадур.

[БӘЛЛӘИ-ФӘГРӘ ДҮШДҮН, РАЗЫ ОЛ, БИЧАРӘ, СӘБР ЕЛЛӘ!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (2 мај 1910, № 17) «(...)» имзасы илә чап олунмушадур.

[НЕЧИН МӘКТӘБӘ РӘФБӘТИМ ОЛМАЙЫР?]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (16 мај 1910, № 19) «(...)» имзасы илә чап олунмушадур.

ГАЧ, АТ БАСДЫ!

(«Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миләт көлир!»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (30 мај 1910, № 21) «(...)» имзасы илә чап олунмушадур.

[ДИНДИРИР ӘСР ВИЗИ, — ДИНМӘЖИРИЗ]

Илк дәфә «Һәғигат» газетинде (14 июн 1910, № 134) иязасыз чап олунмушадур.

[ӘІЛІН-ИРАНДА, ПАҢ ОҒЛАН, ІЕНӘ ҢҮММӘТ КӨРҮНҮР!]

Илк дәфә «Зәйбурә» журналында (18 июн 1910, № 21) «Гона баја» имзасы илә чап олунмушадур.

[АРИФ ЧАЛЫШЫР КИ, МИЛЛӘТ АЗАД ОЛСУН]

Илк дәфә «Һәғигат» газетинде (25 июн 1910, № 144) «С.:» имза-сы илә чап олунмушадур.

[ДҮН ОХУРКӘН БИР МУДИРИ-МӘКТӘБИН МӘКТҰБУНУ]

Илк дәфә «Һәғигат» газетинде (4 июл 1910, № 151) «Ә. Сабир» имзасы илә чап олунмушадур.

Тазијақо Бакылакы «Иттиһад» мәктәбинин мұдирі, буржуа зи-ялдысы Һүсейн Камалың мәтбұатда чыхан бир мәғаләсі илә әлеғедар жазылмышады.

БИР ДӘСТӘ КҮЛ

(«Иранды дејір ки, әділ шағад дағ олсун»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 июл 1910, № 26) «(...)» имзасы илә чап олунмушадур.

[КИМДИР АРИФ? — ДЕЈЭ СОРДУМ, ДЕДИЛЭР ЭСРЭ КӨРЭ]

Илк дэфэ «Һәгигәт» газетинде (12 июл 1910, № 158) «Ә. Сабир» имзасы илэ чап олуимушдур.

АЙ ЧАН! АЙ ЧАН!..

(«Дүшидү бүтүн газетлар һөрмәтдән, ай чан! ай чан!..»)

Илк дэфэ «Молла Нәсрәлдин» журнальында (1 август 1910, № 30) «(....)» имзасы илэ чап олуимушдур.

Бу сатира чар һөкүмәтиниң бир чох газетләри бағламасы вә онларның редакторларының һәбес вә сүркүн етмәси мүнасибәтилә јазылышыдь.

* Ше'рдә ады чәкилән Молла Гәвам, Молла Сәлам вә Молла Ычыбаба мүртәче руhaniләрдән иди. Онлар һәмишиң јени мәктәбин, маарифин, мәтбуатын гәддар дүшмәни олмушлар.

АММА, МИЛЛӘТ А!..

(«Молдајы, көрдүн иә ىедам етди? Амма, милләт а!..»)

Илк дэфэ «Молла Нәсрәлдин» журнальында (8 август 1910, № 31) «(....)» имзасы илэ чап олуимушдур.

СИПӘНДАР ДЕНИР КИ

(«Аришimed: «Бир иөгтә бүлсөндым она бил'истинад»)

Илк дэфэ «Күнәш» газетинде (19 август 1910, № 1) «Ә. Сабир» имзасы илэ чап олуимушдур.

Аришimed (j. e. a. 287—212) — гәдим јунан зәними иди. Манивелла тануунуң мүәյҗән етдикдән соңра: — Мәнә истинад иөгтәси верин, күреји-эрзән јернидән ојнадым! — демишидир.

«СӘДА»НЫН 162-ЧИ НӨМРӘСИНӘ

(«Шайрәм, асринин айнәсијәм»)

Илк дэфэ «Күнәш» газетинде (17 сентябрь 1910, № 19) «Ә. Сабир» имзасы илэ чап олуимушдур.

М. Ә. Сабир бир неча асәриндә «Сәда» газетинин мүдри һашым бәј Вәэзировун мәсләкенәләйнин кәскин тәңгид атәшинә тутур. һ. Вәэзиров бүнлара чаваб олараг «Сәда» газетинин 1910-чу ил 25 август тарихли 162-чи нөмрәсендә Сабирин әлејһине таһиграмиз тазијана чап едир.

Сабирин тазијаене буна чаваб олараг јазылышыдь.

Бириси — һ. Вәэзировун «Сәда» газетинде ишләтдији кизал имездәдир.

[ГЛАСНЫ СЕЧКИСИННИ ГОДУ ДУМ МУЗАКИРӘЈӘ]

Илк дэфэ «Күнәш» газетинде (17 октябрь 1910, № 43) «Ә. С.» имзасы илэ чап олуимушдур.

[МУРТӘЧЕЛӘР, СЕВИНИН, КИШВӘРИ-ИРАНӘ ЙЕНӘ]

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (29 октјабр 1910, № 54) «Паландуз» сәнифесинин 4-чү нөмрәсіндә «Низэдар» имзасы иле чап олунмуш-дур.

[ЗИЛДИ-СУЛТАНА, АМАНДЫР, ВЕРМӘЛИН ИРАНА ЈОЛ]

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (31 октјабр 1910, № 55) «Ә. С.» имзасы иле чап олунмушадур.

[САХТӘ БИР ХӘТТИ-ХАМ ИЛІ МӘНӘ КАҒЫЗ ЯЗЫБ]

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (3 нојабр 1910, № 58) «Ә. С.» имзасы иле чап олунмушадур.

М. Э. Сабирин парлас әдәби нацијјәтләри, мұтәрәғги ичтиман фәллијәти опул алејідарларының кин ва гәзебини артырымышды. Онылар бөйүк шаира гарыш ачыг мұбариә апардыглары кимни, кизлиң һәдә мәктублары жазмагдан да чекинмирилдилар. Сабир исә вәз алејі-дарларына каскын тазијаңеләрле өзаб өверири.

[ШУРӘ КӘЛІНГ ШАД ОЛУН, ИРАНЛЫЛАР!]

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (5 нојабр 1910, № 60) «Паландуз» сәнифесинин 5-чү нөмрәсіндә «Низэдар» имзасы иле чап олунмуш-дур.

[ДЕРЛӘР, ИРАН КҮНБӘКҮНДӘН ХАР ОЛУР, ӘЛБӘТТӘ КИ!]

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (10 нојабр 1910, № 64) «Ә. С.» имзасы иле чап олунмушлур.

Камиран миңә — Гачар шаһнәзәләріндән иди. Наибүссәлтәнәнин вәфатындан соңра опул тәшииги иле бир неңә Гачар шаһнәзәсін харичи сәфәрәтханаларда «бәстә» отурууб, яени наибүссәлтәнәнин Гачар сұлаласында олмасыны тәләб едірдиләр. Зилли-Султаның Авропадан Шираза һаким тә'жіни олунмасы да буныңта әлагәдәр иди.

ҺАТИФ ДЕЈИР ҚИ

(«Бәс Шәмахидә мектаби-ниссан»)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (16 нојабр 1910, № 69) «Ә. С.» имзасы иле чап олунмушадур.

ГУРБАН БАЙРАМЫ

(«Байрам олчаг шөвекетшіләр, шанлылар»)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (30 нојабр 1910, № 81) «Паландуз» шапирлеріндән «Низэдар қынабшары» имзасы иле чап олун-мушадур.

Хәләлүләт — Ибраһим Хәләл пејембәрін ләгебләріндәндир, аллаһыны досту демәклир. Гурбан байрамының әсасыны гојмушадур. Әз оғлу Несманли аллаһа гурбан кәсмәк истәјәнде қојаәп буна күja бир гоч қалмыш, Несманлини әвәзинә о гочу гурбан қәсмишашыр.

ШАМАХЫДА

(«Әсри-бистүмдүр. сөнаб алтында галыаз шемси-елк»)

Илк дәфә «Күнәш» гәзеттіндә (8 декабр 1910, № 87) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышшыдур.

Шеіжзада һағыз ағзаиди мұғаллим гызыны Шамахыја көтириб, гыз мектаби ачмай истемесінде да, гызы Бакы мектебләриниң биринде иша дүзделеніп соңра һәмми фикрніндән әл чекмишили. М. Ә. Сабир «Бәс Шәмакида мектаби-иисеван» мисрасы илә башланган тазијанәсіндә Шеіжзадәнини бу һәрәкәттің тәнгид етмишиди. Аз соңра Қөвһәр залы бир мұғаллимни тәшеббүсү илә Шамахыда гызлара мөхсус жени үсуалу мектеб ачылыр. Бу тазијанә һәмми мұнасибәттә յазылмышдыр.

[КҮНДӘ ҮЧ КАҒЫЗЫ, БЕШ ҚОПЈАНЫ ИМЗА ЕДӘРӘК]

Илк дәфә «Күнәш» гәзеттіндә (13 декабр 1910, № 90) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышшыдур.

* Илдә ийірмін мин манат мааш алан Бакы шәһәр идарәсі рәиси Рајевски шәһәрini малијјә ишләринің тәнзим етмәк бәнәнәсі илә ибтидаи мектәб мұғаллимләриниң маанишыны азалтмағ фикрине дүшмүшдү. Тазијанә о мұнасибәттә յазылмышдыр.

ЗАҢИДЛӘРӘ

(«Аң дилини, јум көзінү, заңида:»)

Илк дәфә «Күнәш» гәзеттіндә (23 декабр 1910, № 99) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышшыдур.

* Шәргдә кепини јајылмыш «Лејли во Мәчину» эсәринин гәһра-манларына ишарә олунур.

[ЛӘҮР БИР МҮДДӘТ ОЛДУ МӘНЗИЛИМІЗ]

Илк дәфә «Күнәш» гәзеттіндә (16 ғавар 1911, № 13) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышшыдур.

ЖУХУ

(«Нејівәре, сіj мұдиди-әhли-фұсун»)

Илк дәфә «Жени һәғигет» гәзеттіндә (28 ғавар 1911, № 7) «Паландуз» сөһиғасинин 4-чү нөмрәсіндә «Низәдәр» имзасы илә чап олумышшыдур.

Нејівәре — «Күнәш» вә «Жени һәғигет» гәзетләриндәки «Паландуз» залы һәфтәлик мәзіләкә сөһиғасинин мұдиди тәрағииндең ишләділән киэли имза иди.

Низәдәр — М. Ә. Сабирин «Күнәш» вә «Жени һәғигет» гәзетләриндәки «Паландуз» сөһиғасинде истифадә етдиши киэли имзадыр.

[АГЛАДЫГЧА ҚИШИ ГЕЈРӘТСИЗ ОЛУР]

Илк дәфә «Жени һәғигет» гәзеттіндә (9 феврал 1911, № 16) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышшыдур.

Сам вэ Нәриман — Фирдовсийин «Шаһнамә» дастанының гәһрәмаларындандыр.

[ЧОХ ДА ДЕМӘ СӘРВӘТҮ САМАНЛЫЈАМ, ЕЈ ФИЛАН!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 февраль 1911, № 7) «(....)» имзасы илә чап олумушшудур.

БАЛАЧА СӘЙНӘ

(«Сөд шүкүр ки, олду нур-бараң»)

Илк дәфә «Дениң һөгигәт» гәзетинде (27 февраль 1911, № 30) «Ә. С.» имзасы илә чап олумушшудур.

Гәзетдә сәрлөвнәдән соңра «Нәсими-Шиқал» гәзетесиндең мәдән төркүмө» гејди вардыр.

ВАГНЕЈИ-ЈУБИЛЕЈКАРАНӘ

(«Кирдим јерниң башында гајғу»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) «Көзүүхүүлү» имзасы илә чап олумушшудур.

Хагани Ширвани (1120—1199) — XII әсрдә јашаýбы-јаратыш бөйүк Азәрбајҹан шаири. Шамахы шаһәринин јаҳыныңында, олан Мөлһем кәндидә дөгулмушшудур.

Зүлфүгәр Ширвани (1190—?) — Шамахыда дөгулмуш. Азәрбајҹан шаиrlәринде биридир. XIV әсрин әзәвлеләрнәдә Тәбриздә вәфат етмиши вэ мөшүүр Сүрхаб габиристанында басдырылышылды.

Нәсән бәј Мәликов Зәрдәб (1842—1907) — XIX—XX әсрләр Азәрбајҹан мәдәнијәтинин көркәмли нұхажәнләләрнәдән бири, милли театр вэ матбуатын башы, журналист, дарвинист алим вэ бөйүк ичтиман хадим иди. Нәшүр етдири «Әкпичи» гәзети (1875—1877) илә Азәрбајҹан матбуатының эсасыны гојмушшудур. Тәбиijjat вэ кәнд тәсәрүфатына, маариф, дил, әдәбијат, инчәсәнәт, театр вэ елмин бир сыра бошын спикерине даир онларчы эсәрин мүәллифидир.

«Қәшикүл» — 1883-чү иллиң јанварындан Тифлисдә иәшрә башлајып журнал иди. 1884-чү иллиң март аյындан гәзетә чеврилүшши. Редактору «Эзија» гәзетинин мүцири Сәид Үсисизәлини гардашы Чөлал Үсисизәли иди. «Қәшикүл» вэ атрафына габагымыл эңжызызардан ибәрәт әдәби гүввәләр топтамышылды. Эсасын «Әкпичи» гәзетинин юзу пән кедән «Қәшикүл»ун сәhiфәләрнәдә дил, әдәбијат, инчәсәнәт, елм, маариф мәсаләләрине даир мөгаләләр, бәлкиң эсәрләр, рус, Авропа вэ Шәрг әдәбијатындан тәрчүмәләр чап олумушшудур.

Сәид Әзиз Ширвани (1835—1888) — XIX әср Азәрбајҹан ше'рийин көркәмли сималарындан биридир. Маарифчи ше'рләри вэ сатирапары илә дөврүүнү реалист сөнэткары кими тапшыныш, ашигана-ларик гәзелләрнәдә исә Фүзүүли энәнәләрини давам етдиришишdir. Шамахыда дөгулмуш вэ орада да јашаýбы-јаратышылды.

Султан Мәнид Гәнисизада (1866—1938) — маарифпәрвәр јазычы вэ педагог иди. Шамахыда дөгулмуш вэ илк тәһсиллини да орада алмышишdir. 1887-чү илдә Тифлисдә Александр мүәллимләр институту битирмешидир. Өмүрүнүн чох һиссесинин мүәллимлије, мәктәб-

маариф хадимлијине һәср етмиш, бир сыра елми-метолик вә әдәби-бәдни әсәрләр јазмышдыр.

Набиб бәј Мәхмүдбәјов (1864—1928) — Таныныш мүэллим вә ичтимаз хадим иди. Шамахыда дөгүлмуш вә илк тәһисатнин дә орада алмышдыр. 1883—1887-чи илләрдә Тифлисдә Александр мүэллиминләр институтунда охумушлур. Өмрүнүн 40 илдан чохуны халғ маарифине һәср етмиш, ибтидан мәктәб мүэллимијиндән башламыш мәктәб директору вә маариф органларында бир сыра мәс'ул вәзиғәләрдә чалышмышдыр.

* Бу мисра Фүзулинин «Лејли вә Мәчиун» поемасындашыр.

[ЕЈ ПУЛЛУЛАРЫН СӘФАСЫ, НОВРУЗ!]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) «(...)» имzasы илә чап олунмушшудур.

БАЙРАМ ТӘҢФӘСИ

(«Еј тәкән моллаларын камына шәрбәт, новруз!»)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) «(...)» имzasы илә чап олунмушшудур.

[ОЈЛӘ БИР ТӘРЧҮМӘ КИМ, РУНДИ-ШЕКСПИР КӨРЧӘК]

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) «(...)» имzasы илә чап олунмушшудур.

Бу тазијәне Һашым бәј Вәзиров тәрәфиндән Шекспирин «Отелло» эсәриниң тәлиз, савадсыз бир дилдә азәрбајҹанчаја тәрчүмәси илә әлагәдар јазылыштыр.

Валјам Шекспир (1564—1616) — даһи инкилис шири, дүнија әдебијатында драматургијаның классик усталарындан бири, мәшһүр «Гамлет», «Магбет», «Отелло», «Крал Лир» вә бир чох башта эсәрләrin мүэллифидir.

Отелло — В. Шекспирин мәшһүр «Отелло» фачиәсийин гәһрәманыштыр.

[ӘШНӘДҮ БИЛЛАНЫ ӘЛИЙҮЛ ӘЗИМ]

Бу эсәрин илк бәнді шириң өлүмүндән соңра «Мәлumat» газетинде (29 июл 1911, № 25) «Мәрхүм Э. Сабириң ахырынчы күнләрindә дедији кәламдарындан» гејди илә чап олунмушшудур. Бүтүнлүкдә ие илк дәфә «Денин иршад» газетинде (6 сентябр 1911, № 7) шириңи вәфаты мұнасабатында А. Сәйхәттин чап етдириди *«Сабир»* адлы мәгарәсine дахил едилемишши.

Шириң А. Сәйхәт *«Һонионнамә»*јә мүгәлдимәсийдә бу шириң јазылма тарихини белә изаһ едир: «...Бундан соңра Сабириң һәвәси илә шеһрәти көтдикчә артыр, көзәл-көзәл наәмләр инишад едиб газеттәләре көндәрир вә тутдуғу масләкенде һәмсөһбати оллуғу хүшка мә’миннәрин вә ријакар молланымаләрни әһвали-рунијјәләрниң кәмалышча вагиф олдуғу үчүн онларын ә’ф’ал вә ә’малии чох ширин мәмүнләр илә, зәриф кинајәләр илә әзим вә тәгбиһә башлајыр. О гәләр кечмири ки, гара чамаатын лә’нот вә төһмәтләрине пишаша олур. Бу-

пүнла белэ көмали-мөтгэнэл илэ вэ эзмина сабат едиг, севкили
миллэтгийн көрдүүгээ вэ чөфадэн, ягыш кими үстүүн яган тэк-
фир вэ тэхигирлөрдн өслэ кери кетмашиб, вэ мэслэкиндэ давам едир
вэ мүлајиманэ диллэрлэ чүйнэл фиргэсний бу нөв аялтмага чалы-
шыр:

ເພີ້ມຂ່າຍ ດູວ່າລາຍເນື້ອງ

10.1007/s00332-013-9013-7

КИТАБЫН ИЧИНДАКИЛЭР

Тэртибчидэн	3
Мүсөлман вә өрмәни вәтәндешларымыза («Әсримиз ханниң едәркән иттифагу иттиһад»)	4
Бир мәчлисдә ои иккى кишинин сөйбети («Вәкил: Ызғисиз һәэли дејіб, бир сох күнаһа батышшам»)	6
[Милләт нечә тараф олур-олсун, нә ишиш вар?!	8
[Ол күн ки, сәнә халиг едәр лүтф бир өвләд]	9
[Билмәм нә көрүбдүр бизим оғлан охумагдан?!	11
Гочалыгдан шикајет («Әфсүс гочалым, ағачым дүшдү әлимдән»)	13
Бакы фәләләринә («Бу җархи-фәләк тарсина дөвран едир имди»)	14
[Чөйд еjlə, сән аңчаг нәзәри-хәлгда пак ол]	16
[Етди бу фәләк һәр кәсә бир төвр јаманлыг]	18
[Тәрпәнмә, амандыр, бала гәфләтдән аյылма]	19
Тәһсили-елм («Тәһсили-үлүм етмә ки, елм афэти-чандыр»)	20
[Аһ еjlәдијим иәи-еји-гәлҗанын үчүндүр]	22
«Іәјат»ын Коп-копуша чаваб («Бу тифл ки, нури-бәсәрү ширеји-чандыр»)	23
Барышналара данр («Еj күл, нә әчәб силсилеји-мүшкү-тәрин вар»)	25
Чаваблар чавабы («Елм айинеји-сүрәти-хол иди нәдән бәс?»)	26
Бакы пәнливианларына («Көнлүм буланыр күчәдә чөвләнүүни көрчэк»)	28
[Адәтимиз даш иди дә'ва күпү]	30
[Иәр нә версон, вер, мәбада вермә бир дирһәм зәкат]	31
[Әләман, сәркәш олуб...]	32
[Еjlә билүрдим ки, дәхү сүбһ олуб]	33
[Еj фәләк, зүлмүн әјәндүр...]	35
[Нолур ширинимәзәг етсә мәни һәлваји-һүрријјәт]	36
[Еj әзиизим, хәләфим...]	38
Хәсисин һејфи, парисин кејфи («Еj пул! Еj зөөги-диلى рүннү-тәнү гүөөвти-чан!»)	40
[Сәрадән бир дәли шејтан дејәр: инсанлар, инсанлар!]	42
[Амалымыз, әфкарымыз ифнаји-вәтәндирир]	44
Сәрһесаб («Сәс учалашды, ғојмајын!»)	45
Аглашма («Нә рәвәдәир эгнијајәр баҳа ач ғолано, я пааб!»)	46
Төмөжи-иәһәр («Чығырма, ят, ај ач тојуг, јухунда чохча дары көр!»)	47
[Ва], ва! Нә јамай мүшкүлә дүшидү ишиш, аллах!]	48

[На, де көрүм, нә олду бас, ај балам, илдәэларын?]	51
[Фә'лә, өзүңү сөн дә бир инсаным санырсан?!]	52
[Нәэһіл олана мәтләбін андиримаг олурму?]	54
[Пай атоннан, нә ағыр жатды бу оғлан, өлүбә!]	56
Тәранеңи-әсилано («Нә сохулмусан араја, а башы бәләлә	
фә'лә?»)	57
Лејли-Мәчнүн («Ей дөвләтихин зәвалы оғлум!»)	59
[Мәзгүлмугу едіб башлағы фәржада, әкінчі!]	62
[Әлменинәтү-лилән ки, «Дабистан» да галаванды!]	64
Учителләр («Төвагиғ сәилмешиди мағы! Кәнчә сијезди»)	65
[Вәтта ки ғонур бир сөдә матем!]	67
Горхурам («Пайи-пийада дүшүрәм чөләрә!»)	69
Бә зи јерләрдә тәсадүф олунур аша, этә!	71
[Мән белә әсрары гана билмирам!]	72
Мүәллимләр сијезди («Баш түтдү мүәллимләрин ичласи- сијезди»)	73
Ики ҹаваба бир ҹаваб («Логалиашыб, а көрмәниши, өз да белә ғырыладача!»)	75
Суал-ҹаваб («—Көрмә! — Баш үстә, јұмарал көзләрим!»)	77
[Биндерхәмәт ә'jan-әрзына шүкүр, худаја!]	78
Мәктүб («Молла дајы, еткә шәрәрәт белә!»)	79
[Төһимет едір гәзетчиләр, — ма'шәри-насы бир белә!]	80
[Даш гәлбән инсанлары неjlәрдин, илаһи?!	81
Сәбир («То көлирик биз дә бир аз ақлајағ!»)	82
Фисничан («Санча әздиккә фәләк бизләри виран.ың оғлур!»)	83
[Алланмарал ки, дөгрүдүр айниши, ей әму!]	84
Бизә нә? («Кәр бу и.и хәлән тәбәнег етди киран.ың, бизә нә?»)	85
Рәhкүзары-мәхлугатда бир мөһтәчи-масариф («Ей дәрбә- дер казиб үраj ган олан ҹочуг!»)	87
[Бир чибимдә әскиннасым, бир чибимдә аг мәнат!]	89
Аj һараj! («Аj һараj, бир неча шаир, неча шаир күниләр!»)	90
Дөгрү («Дөгрү дейән о.сајәдә јаланчы үсәнәрдә»)	91
Баҳтәвәр («Османлылар, алданмајын, аллаһы сөвәрсиз!】	92
[Мен шаһи-ғавищевкәтәм, Иран өзүмүндүр!]	93
Ушагдыр («Аj башы дашды киши, динчо, ушагдыр уша- гым!»)	95
11. Стингбалымыз ләзгагдыр («Инанмам, соjләмә артығ ки, феjзабад оғлур аләм»)	97
Aх!, («Ах!, Нечә кеф чәкмә: иjjам идиш!»)	98
[Мани-ромәзапандыр, јена мејдан да бизнәндири!]	99
Бу бојда!. («Нәдир оғлур бу ҹочуглар әјан бу бојда бу бојда?»)	101
Нә јазым? («Шапраң, чүнки вәзиғем бүдүр эш'ар јазым»)	103
Саттар хана («Нали-мәңзүбили көрүб, гаре, демә диван- дири»)	104
[Габла дәхі мәрғашыны, Мир һашым!]	106
Шабиham («Шәһим, тачидарын, гәзи шөөкөтүш!»)	108
Арзу («Нә дөрс олајды, нә мәктәб, нә елму сән'эт олајды!»)	110
[Бир бәһанә әлдә үнвани стмәли бүндан сорал]	114
[Гәмү мөһиәт фүзүн олду]	116
[Чатлајыр, Ханбачы, гәмдән үрәjим]	118
	120

Мәнимки белә дүшдү! («Гәм раһнумун олду, мәнимки бе- ла дүшдү!»)	123
[Bahl.. Бу имин дәрсү-үсүли-чәдиц?!]	126
Сатырам («Молдајы, салмады ел дил bogаз...»)	128
Нечин вермәйир? («Бирчә бу мәшрутәни шаһ нечин вер- мәйир?»)	130
[Догрудан да, Мәмдәли, гејрәт һәләл олсун сәиә!]	131
[Нәдиր, ая, јенә үсәнлары ираилларыны?]	133
[Еj айның ај, узүн күнәш, ej гашларын көмәни!]	135
Бура сај! («Чемағат: Зили-Султан, бура сај дөјдүргүб алдыгларышы!»)	136
Фүзулүжә бәйзәтмә («Мәндә ар олсајды өлмәк ихтијар ет- мәэмидим?»)	138
[Ванз, гәләм әһлини нијә тәһигир еләјирсән?]	139
[Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалысыз!]	140
[Адәми адәм еjlәjән парадыр]	142
Вермиәм ал.. («Мән өлүм, Молла, биәим Ҳанкүшинин ганына баҳ»)	143
Чаның чыхсыны! («Чаның чыхсын көзүндән ганмајајдыны!»)	145
Jox, јазмарам! («Молла дајы, чох бәрк дашиыр газанын!...»)	146
[Зәнил өлмәкдән габаг мәгесудине чатмаг дилэр]	148
[Ким иә дејәр бизде олсан гејрәтә?!]	149
Үрәфа маршы («Иктеликентик, кәзәрик наз илә»)	151
Пула төвәччөһ («Нури чешманыммысан, ej пул, ja чаным- мысан?»)	153
Тәшәккүр («Моллалар, талејимиз олду эңәб јар бу күн!»)	155
Милләт шәргиси («Гејрәт едіб чалышыны, дүшдүн габага, милләт!»)	157
Килем яхуд уму-күсү («Кет-кедә, «Эңбүр» аға, сән дә ча- шырсан дејәсән?»)	159
[Алтмыш иллик өмрүм олду сәнде бәрбад, Эрләбили!]	161
[Еj вай ки, hejsijjәти-милләт көтүрүлдү!]	163
Әһвалипурсанлыг яхуд гонушма («—Нә хәбәр вар, мәнэ- ди?»)	165
[Рәддә ол ганыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!]	167
[Вә'з етдијин ишанды, сән амма ишанимадыны!]	168
[Бир бәлүк бошбогазыг, нејвәрәлик зәтимиз]	170
Охутмурас, эл чәкини! («Огул мәнимдирир экәр, охутмурас, ал. чәкини!»)	171
[Бөләји-фәгрә дүшдүн, разы ол, биңарә, сабр ejлә!]	173
[Нечин мәктәбә рәғбәтим өлмајыр?]	175
Гач, ат баңды! («Гач, оғлан! Гач, ат баңды! милләт ка- лышы!»)	177
[Диндирир эср бизи,— динмәјириз]	180
[Әһли-Иранда, паһ оғлан, јенә һүммәт көрүнүр!]	181
[Ариф чалышыр ки, милләт азад олсун!]	183
[Дүн охуркөн бир мұдирі-мәктәбин мәктубуну!]	183
Бир дәстә күл («Иранлы дејир ки, әдә ила даәд олсун»)	184
[Кимдир ариф?—дејә сордум, дедиләр эсрә көрә]	184
Ај чан! ај чан! («Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! ај чан!»)	185
Амма, милләт ал.. («Молдајы, көрдүн нә игдам етди? Амма, милләт ал!»)	186

Синэйдар дејир ки («Аршимед: «Бир нөгтэ булсајдын она бил'истинад»)	187
«Сөда»нын 162-чи нөмрөсийнэ («Шаирэм, эсримин айназуудын»)	187
[Гласны сечкисини гојду дум мүзакирэй]	187
[Мүртэчелэр, севинин, кишвэри-Иранэ јенэ]	187
[Зилли-Султана, замандыр, вермэйин Ирана јол]	188
[Сахтэ бир хэтти-хам илэ мэнэ кағыз јазыб]	188
[Шурэ кэлиб шад олун, иранлылар!]	189
[Дерлэр, Иран күнбэкүндэн хар олур, элбэтэ ки!]	190
Натиф дејир ки («Бэс Шэмахидэ мэктэби-ниссан»)	190
Гурбан бајрамы («Бајрам олчаг шөвкэтлилар, шантылар»)	191
Шамахыла («Эсри-бистүмдүр, сәнаб алтында галмаз шири-елия»)	192
[Күндэ ўч кағызы, беш копјаны имза едэрэк]	192
Зангидалэрэ («Ач дилини, јум көзүнү, заньда»)	193
[Дэйр бир мүлдээт оллу мэнзилимиз]	194
Жуху («Хөгжээрэ, ej мудори-энхи-фусун»)	195
[Агладыгча кишин гејрэцээ өлжр]	197
[Чох да демэ сөрвэту саманлыјам, ej филап!]	200
Балача сәниа («Сад шүүр ки, олду нур-баран»)	201
Вагији-յубилејкарана («Кирдим јеримд башында гајгу»)	204
[Еj пуллуларын сафасы, новруул]	207
Бајрам төхфэсн («Еj төкөн моллаларын камына шэрбэг, новруул!»)	208
[Ојла бир тэрчүмэ ким, рүүн-Шекспир көрчэк!]	208
[Өшнөдү биллахи элийжүл эзим]	208
Шэрхлэр	209

Составитель: Мамед Махмуд оглы Мамедов.

ШКОЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА

Мирза Алекпер Сабир

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

(на азербайджанском языке)

Редакторлары Ә. Әлијев, Ш. Әһәдова:

Бәдип редактору Ү. Мәндијева.

Техники редактору В. Сәлимова.

Корректорлары З. Әләскәрова, К. Садыхова;

Лыгылмога вернилиш 19/VII-1976-чы ил. Чапа иш-
запонишиш 30/XI-1976-чы ил. ФГ 19697. Қагыз форматы
84x108^{1/2}. Қагыз № 3. Физики чап вәрәги
7.625. Шәрти ч. п. 12.81. Учтот нөшр. вәрәги 10.35.
Сифарыш № 698. Тиражи: 30 000; Гијмети 30 гәп.

Азәрбајҹан ССР Назирлар Совети Дөвләт Нәш-
ријјат, Полиграфија вә Китаб Тиҹарәти Ишләри
Комитетинин «Мәариф» Нәшријјаты, Бакы,
Ә. Тагыевдә күчеси, № 4.

Азәрбајҹан ССР Назирлар Совети Дөвләт Нәш-
ријјат, Полиграфија вә Китаб Тиҹарәти Ишләри
Комитетинин 26 Бакы комиссары здына мөтбәеси,
Бакы, Эли Бајрамов күчеси, № 3.

ДҮЗЭЛИШ

Сөзінде	Сөздір	Кетменишдір	Оқуималашыр
81	аш. 15	Дилдадеји-ирфаңлары нејләрдин, иланы?!	Дешідүкіл мұсәлмандары нејләрдин, иланы?!
109	жүх. 4	Чәншати-ә'ладә пејгем- бәр сизә ейләр дуа,	Чүнки һәрам олду фисничан сәнә,
117	аш. 2	Анд	Анд
153	жүх. 8	өмрүк	өмрүк
153	аш. 5	—ғәм-гүссәјә батыш.	—ғазанмаға мәшрут олмагла.
167	жүх. 16	башда	Бошда
170	жүх. 1,2	бөйк	Бөлүк
230	жүх. 6	Мәчлисде	Мәчлисде

30 гэп.

C(A3)
C13

